

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 283. a

חיי עולם

יוציא לאור בכל חדש כתבי יד ישנים ויקרים מחכמי ישראל הקדמונים
אשר לא באו עוד בדפוס.

ורבים משיגי אדמת עפר יקיצו
אלה לחיי עולם. (הניאל י"ב ב')

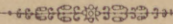
ע"י

ב"ג מ. אדעלמאן.

חוברת א'

תכיל

- א) מסע אליהו פיסרו, מויניזיה למפמגוסטה (מכ"י פאריס).
- ב) תשובות רש"י (נעתק מכ"י בדלינה אקספרד).
- ג) תשובה מר' גרשון מאור הגולה (מכ"י פאריס).

פאריס

שנת ה'. תרל"ט לפ"ק.

וויזען בדפוס של געאָרד בראַג.
(המנהל פ. סמאָלענסקי)

הקדמה

על יקרת הספר הזה כבר העיר החכם יאסש באמרו: כי אין בכל ספרות ישראל דוגמתו, והוא הביא קיצור ממכתב זה בשפת אשכנז ובפתח דברו יבקש מאת החכם המפורסם ב"ג כי לא ימנע הטוב מחובבי שפת קדש וחכמתה וימהר להוציא המכתב הלז לאור עולם. כותב המכתב ר' אליהו מפיסרו אשר באיטליה, כנראה ממכתב הלז אחד מגדולי מחוזו וגביר עצום, ידבר מנסיעתו מויניציה עד פמגוסטה בלכתו לירושלים ויתאר לנו בפרטות רב שלא נמצא אצל סופר עברי זולתו, מראה וחוקי הספינה, אשר בה נסע. יתאר לנו בחרט אמון מצב כל הערים אשר תוכן בא, ויספר לנו מתכונת ומוגז יושבי הערים ההם, ומצב בני ישראל הדרים בעיניהם וביחוד יתאר לנו יושבי האי ציפון היונים, מזגיהם ותכונת נפשם, דתי'הם, ונימוסיהם, ומנהגיהם ויחרוץ משפטו עליהם, ולפלא הוא כי משפטו אשר חרץ עליהם קיים ועומד עד היום הזה, וחכמים גדולים הנוסעים המפורסמים כפאמברי וקאניץ ישנו דברו כמעט מלה במלה. — האי ציפון או קפריס המפורסמת בטוב יכולה ובפרט בינה הנודע לבעלי התלמוד בשם יין קפריסין היא אי בים התיכון והיתה בימי הכותב תחת ממשלת ויניציה האדירה ונכבשה אחר זה ממלך תוגר ע"י עצת ופעולות הדוכס העברי דון יוסף נשיא (שנת 1569 למספרם) ונשארה שממה תחת ידי תוגר עד עתה, שנעשה קנין בריטניה ע"י מפעלות השר דיזראלי, ולכן מצב האי הזה ויושביה בימים ההם שנים אחדות קדם שנכבשה ונהרסה, יקר ונחוץ מאד לחקרי קדמוניות בכלל ולדורשי קדמוניות היהודים בפרט. פאריס ר"ח אלול תרל"ח לפ"ק.

מ. אדעלמאן.

חיי עולם!

אמר הזקן ב"ג לא ידעתי יום מותי, אך ידעתי כי לא ירבו הימים ויארב ב"ג איננו. ואני באשר ימים רבים מימי חיי ישכתי בשכת תחכמוני בכרישיש מוזיום כלונדון, כבדלינה, באקספארד ויותר מעשרים שנה בקרית ספר הגדולה אשר בעיר המפוארה פאריס ואין קץ לתבונה אשר השאירו לנו אבותינו בספרים כתובים אשר לא שזפתם עין יעקב כביאורי כתבי קדש ובבאורי ספרי תורה שבע"פ, ובספרי גאוני ככל ובספרי חכמי ספרד וצרפת וספרי כל חכמות חצוניות המכונים בשם שבע-חכמות, וגשבר לבי בקרבי ועיני עששו מדמעה בראותי כי הזמן יכלם ורמה ותולעה ישבעו ויתענגו מטובם וישראל לא ידע ועמי לא יתבונן. ואם אמרתי לקראם בשמות יכלה זמני אך לעצור במלין לא אוכל מלהזכיר אחד לאלף: פירושי רבנו חננאל תלמיד רב האי גאון על רוב הש"ס, וידוע כי בעלי התוספות נתנו הבכורה לפירושו על פירוש רש"י ואמרו כי דבריו דברי קבלה, ספר הגדול והגורא מחזור-ויטרי מתלמיד רש"י. פירושי כתבי הקדש לר' יוסף קרא תלמיד חבר לרש"י וידוע למבינים כי ביאורי הרשב"ם ור' יוסף קרא אין בהם דופי ודבריהם דברי נביאים ממש. וספרי גמטריות ותקופות לרבנו אברהם בר חייא הנשיא משנה למלך ישמעאל בספרד ובא לארץ צרפת בשנת מות המלך שלמה [רש"י ז"ל בשנת תתס"ה לאלף החמישי ליצירה] למדוד אדמת ישראל ע"פ חוקי גימטריא האמתיות ולא ע"פ כללים אינם מדוקדקים כאשר הורגלו בו מודדי ישראל בארץ צרפת ועל כן דבר עמהם רבנו אברהם קשות כאשר כתב בספר המשיחא והתשבורת אשר הוא אחד ואין שני בעולם כי אם בקרית ספר הגדולה פאריס. וספר הגדול והגורא חכמת החזיון להרלב"ג נקרא מלחמות ה' וגם הוא יחיד בעולם בעיר פאריס. זאת ראיתי ושמתי אל לבי להוציא לאור כל עוד חיתי כי כתבי ישנים אשר לא נדפסו עד הנה ואשר אקראם בשם: חיי עולם על שם כי רבים מישיני אדמת עפר יקיצו לחיי עולם, אך מפני שנפשי יודעת היטב כמה קשה הדבר להוציא אל הפועל כאשר חברת מקיצי נרדמים תוכיה, אם כי היא הרבים, ואף לאיש פרטי אינו בעל אצרות, לכן גמרתי במחשבתי להוציא הכתבים פרקים פרקים, כמשפט מכתבי עתים אשר יופיעו לעתים מזומנים. ואיש צעיר לימים משכיל ונכון דבר מאד, מו"ח מ' אדעלמאן, הוא הממלא מקומי, בהיותי בארץ החיים או בשמים, בעסק הלז, כי אני זקן וחלש ולא אוכל לשאת לכדי משאת עבודת הקדש, כזה ההתחלה בהוצאה אל הפועל תהיה בספרים קטנים למען תהיה ראשיתנו מצער ואחריתנו תשגה מאד כי הבא למהר מסייעין לו משמים.

כל חדש נוציא לאור חוברת אחת, מחיר שתים עשר חוברות 16 פראנק וכשאר הארצות כפי הערך.

האדרעסע אל המו"ל.

B. Goldberg. rue des Rosiers 30 Paris.

למען אחי ורעי אדברה נא שלום, שלום לרחוק ולקרוב כה יעשה אלהים וכה יוסיף עוד כל ימי עולם להרבות כבוד ביתכם בתוספת ברכה וחיים טובים, כדשא תפרחו כארו כלבנון תשנו, ויהי ביתכם כבית פריץ תרעו מרעה שאנן, טוב הארץ תאכלו ודם ענבים תשתו, שמחים וטובי לב להודות לשם ה' עם חלב כרים ואלים.

ברוך ה' אלהי ישראל ית' שמו כי לא נתן למוט רגלי ורגל הילדים אשר לפני. כלנו פה היום שלמים ושקמים, חזקים כראי מוצק אין כשל בנו ת"ל. הצאצאים והצפיעות וכל כלי קמץ, נפשי ובשרי ירגנו אל אל חי, כי נחני בדרך ארץ הדריכני במעגלי יושר. — טבול יום אנכי שנכנסתי לעזרת הנשים, לימים עוד מעט אהיה מחוסר כפורים יזכני אלהי קדם לכנס בעזרת ישראל ולכשיכנה בית המקדש אביא חטאת שמנה. מקואות העמים שבחוצה לארץ כשרין לפי שעה לבעלי קרין כמוני היום, אנוס הייתי¹ לנהג עצמי בנריוות ומהרה נקיות ופרישות מלכנס בארצות ישמעאל אשר שפך ה' עליהם באפו חמת המציק בנגף וחרון, מרחוק עמדתי כי יראתי פן יבא והכני אם אל בנים. יבואו ימי הפקודה והשלום כי שלום ה' אתנו ויאמר למלאך הרף ידיך. כן יזכה ה' בעגלא ברוב חסדו וטובו ואת פלישת עמו ישראל ירחם ויחונם, אחרי כן אצא כטהור להסתופף בחצרות אל אשר בהם בחרתי מדור בהיכל רשע שם אשקוטה ואביטה אגורה במכון שבתו עולמים. יראו עינינו וישמח לבנו בשוב ה' את שכות עמו יצפננו בסוכה בצור ירוממנו.

לשלם נדרי יום יום אמשכה בחרט אנוש לבשר לכבודכם קצת קורותי מיום נסעתי מכיתי עד הנה. ידעתי כי יגל לבבכם לשמוע, תעירו און בלמודים. הגם כי עתה לא אוכל דבר קטנה או גדולה בשבחה של ארץ ישראל שעדיין לא נסתכלתי בכואה שלה ולא הלכתי בתוכה ד' אמות. עד כאן לא סלקית לשעיר על דא לא גמרת מלי דשעיר. הנותן ליעף כח יתן תמים דרכי, ועל כמותי חפה של עיר הקדש יעמידני לתהלה לשם ולתפארת, שם אתן את דודי לכם משם יצוה ה' את ברכתו אתכם עד שיכלו שפתיכם מלומו די ויקים בניכם לגביאים ומבחורים לגזירים. קרן תפארתכם ישא וירם וקם נזר לדור דורים.

ואתה אלופי ומיודעי, החפץ לדעת כל הפרטים המצטרכים לאיש אשר ידבנו לכו לכא בצל הגלילות עם הגליאצי (Galeazza)² וינייאני צריך שתדע: כי הגליאצי השלוחות מאת מעלת השררה מויניואה הן כפרנדה³ הן כמריפולי

¹ וכונתו על ידי המגפה אשר שררה אז בארצות ישמעאל ונסתפחה משם לארצות איירופה בשנת 1671.

² ספינה גדולה ולהלן קורא אותה גליאה סתם.

³ אולי היא עיר פרנדיסיה הנזכרת בתלמוד והיום נקראת ברינדווין.

הן באליסנדריאה כלם שוים זה כמין זה והם נחלקות על סדר אחת בלי שום הפרש כאחד מהם, תמצאנה ארוכה שבעים אמות רחבה י"ח אמות למדה בינונית של איטאליה. כל אחת מהם נושאת חתיכות ארטייליריה עבה מלבד המוסקמי ופאלקוניטי וארקבוזי כפוסטה וטרונכי וקדרנות⁽¹⁾ מלאים אש ארטיפיציאטי⁽²⁾ שאין להם קצבה.

בכל גליאה תמצא ג' אלנות, גדול, בינוני וקטן. האלון הגדול הוא באמצע שעליו תולין הוילא גדולה נקרא ל א ר ט ו מ ו נ י, היא מח' יריעות יש בתוכה אלפים וחמש מאות אמות טאל⁽³⁾ ולפעמים בסבת בלכול העתים וחלוף הזמנים מסירים אותה לשום תחתיה אחרת נקראת ליטריצולי. בתוכה יש אלף ת"ש אמות טאל. וכשהים הולך וסוער ביותר משימים תחתיה אחרת יותר קטנה נקרא ספאפיקו שיש בתוכה אלף ומאתים אמות טאל. ואם יצטרך יש להם וילא אחרת קטנה מכמו אלף אמות טאל נקרא לבוניניא ואינם משתמשים ממנה כי אם בהיותם בסכנה גדולה עד אשר כמעט אבדה תקותם וכבר נתיאשו מן הגאולה. רחמנא לצלן מלהמצא שם בימים ההם ובעת ההיא, ולשובינן מן מן כל מרעין. באילן הבינוני העומד סמוך להפופא משומים וילא אחרת נק' למיזאוו שיש בתוכה אלף ש' אמות טאל.

מעולם לא נמצא שהשררה בחרת לשלוח אחת מן הגליאות לבדה בשום מקום כי אם שנים או שלשה ביחד, ולשר הממונה עליהם יש צוי ואזהרה שלא להוריד הוילי שהוא סמן הכנעה ועבדות, גם כי יבאו עליהם גליאות לרוב ופירטו⁽⁴⁾ לשלול שלל ולכוז בז יהיו מאיזה מדיני שיהיו ומאיזה שר או שליט הן תוגרמי הן נוצרי אם לא תהיה ארמטא⁽⁵⁾ עוברת סך מאה וילי הבאה לנגדם. והאיש אשר ימרה סדר הנ"ל יתחייב ראשו למלכות, אף המנהג הוא כי כל עוד אשר יבקשו גליאות התוגר לקרא להם לשלום שולחין להם דורין לפעמים שוה ת"ק סקודי לפעמים אלף ולפעמים אלפים, הכל לפי סכום הגליאות אשר ימצאו ואחרי כן כולם פונים לדרכם זה למערבו וזה לדרומו והמעות האלו נפרעין מאת הסוחרים שיש להם רכוש בגליאה ומחשבין לפי חשבון הממון אשר ימצא כתוב בספר.

על הגליאה הקאפיטנה הולך תמיד שם אחד מגדולי וויניזואה נקרא אלקאפיטיני ועל האחרת או האחרות, נקרא לקונסירו. על הקאפיטנה תמצא א' ליטרונית גדול מזהב על הפופא שקוראין אותו פונוני כי בו יתנכר היותה הקודמת, והנגיד שעליה מצוה גם לאחרות. על פיו יחנו ועל פיו יסעו ויש לו רשות

(1) אולי קדירות.

(2) אש ארטיפיציאטי, קינסטליכעס פיייערווערק.

(3) ליינוואנד.

(4) ופירטו ר"ל שוללים בים כמו שאמרו שמות רבה פרשה י"ז וספינות של פירטין

מקיפין אתו.

(5) ארכבה בלע"ז וזה אניות רבות בכלי מלחמה רבות וגדולות ביחד.

לדין דיני ממונות ודיני נפשות ויש אצלו שוטרים הרודים בעם לשומם בכבלים, ונותנין הכל להמית כל עושי רשעה ג"כ, וכל האנשים ההולכים בתוך הגליאות סרים למשמעתו מקטנם ועד גדולם, ואחרי דבריו לא ישנו הקסרווי, הם מוכרחות על כן תמיד ללכת אחרי הקאפיטינאה כרדוף לשכב אצלה להיות עמה הן בזמן הליכה הן בזמן עמידה, לאחריה ולא לפנייה ולא רחוק ממנה רחוק מיל.

מנהג השררה הוא למכור שכירות הגליאה לאנשים שונים עירוניים⁽¹⁾ ונובילים⁽²⁾ מוויניציאה, לזה א' ולזה א' ונותנים סך קצוב והם משתכרים בהם וכל אחד מהם הוא גביר ממנה, עליו להשכירה הן בהליכה הן בחזרה ומדמי כיום פורעין שכירות האומנין והגליאצים⁽³⁾ ההולכים בתוכה, ומתחזקים פנקס אמתי וסופר נאמן לכתוב הסחורה והאנשים והמעות הבאים אל גופה, השררה בוחרת ג"כ לשלוח בתוך הקאפיטינה שנים עשר אנשים חכמים ונבונים במלאכת המרְיָה יודעי בינה לעתים ובקיאים במלאכת הספרות וכאשר יודמן נלגול או השתנות עקרי בזמן, מתקבצים יחד אל מקום אחד ועושים עצה ביניהם לבחור מה לעשות והיא נק' עצת י"ב וההסכמה אשר תצא מביניהם כן יעשו תיכף בלי איחור, שלש משמרות עומדות תמיד בכל גליאה, א' בראש האילון הגדול, וא' על הפופא, וא' על הפרוא, ומשמשין שלש שעות, אחרי כן מתחלפים וסובבים תמיד כלילה כיום וצופים כים למרחוק חמישים מיל מכל צד.

בכל גליאה המצא תמצא שני רופאים א' פיסיקי, וא' צירוסיקי, בשם, ספר, סופר, כומר, חיט, נגר, נפה, רצען, קצב, רועה לפרנס הבהמות, גם תמצא לקנות מכל מין מרצירערע⁽⁴⁾ שתרצה ותוכל לקנות יין שמן ביצים דג מלוח בשר מלוח, פירות ירקות, פת הבאה בכיסנין ומיני תרמייה⁽⁵⁾ ויש גם הסקאקטי⁽⁶⁾ והאופה, לצורך הגליאה יש ג"כ אדם אחד בקי ברוחות נקרא אל פירוטה מקום מושבו תמיד על הפופא, והוא בקי בשגולים הנמצאים בים ובכל מקום שיש שם חוף, ומסדר הנהגת הגליאה אל האדמיראלע והאדמיראלו מצוה לקומודו והקומודו מצוה לפארונו ופארונו מצוה לעם, נמצא ג"כ אנשים שהם כתות כתות כל כת עושה המלאכה המוזמנת לו אך בהצטרך להסיר הוילי או להחליפו מצד אל צד או לעסוק איזה מלאכה כבדה כלם מצטרפים יחד לעשות מלאכתם ולכל כת תמצא שהם ששה או שמונה חברים ושמותיהם נפרדים נקראים: אלקאלוכיו, מרנקוני, פרוורי, קורדיאני, מינדינרי, מירציקי, כונקארי, כלים מערירי,

⁽¹⁾ אנשו העיר, בירגער.

⁽²⁾ הבעלי יחוס ופרטריציער.

⁽³⁾ מערקערע, סחורה, ⁽⁴⁾ משרתי הגליאה.

⁽⁵⁾ תרמימא ס"א תרמימא, וזה מיני כסנין ובחוספתא ברכות הביאו לפניו מיני תרמימי מברך עליהם בורא מיני כסאנין ולא הצרכנו להערה זה רק מפני שראינו כי מעה כזה החכם הגדול יאסמ וכגדלתו כך טעותו בהעתקתו המלות מיני תרמימא פערשיעדענע דאלמטעשער.

⁽⁶⁾ כובשל.

פלומכירי, סקאנדולירי, פורטולאמו, נאכוציאלו, אלו כלן נקראים גליאמו ולכל איש מהם יש מקום מיוחד בגליאה, איש איש לפי מדרגתו וערכו ויכול להשתמש ממנו לצרכו או לצורך סחורתו או להשכירו לאחרים.

חפשותי בכל גליאה תחת ומעלה וחומותיה מלאים כל טוב כגן ה' אין ריקות נמצא בתוכם אפי' מקום שימת רגל לא תמצא שלא תכנס כמובן לחבירך. מצאתי בתוכה יותר מארבעת אלפים ברילי⁽¹⁾ כולם מלאים כל טוב. יין חומץ, שמן, דבש מים וסחורה מתחלפת. כי בא שהוא מקום הסחורה יש כמו ת"ק קלי⁽²⁾ מלבד הסחורה בתוכה עצמה באקסוניי בסקירניי ובהדרים תמצא גם כה כמו ארבע מאות תיבות שכל אלמהאנמין⁽³⁾ יש לו תיבה אחת ואל קצתם שנים.

הגביר מביא לצורך ביתו כמו ארבעים או ל"ה צאן, ושוורים שנים או שלשה, חמשה או ששה עגלים, ועופות מכל מין ולאין מספר. על כל גליאה עצים להסקה לרוב, מכל מאכל אשר יאכל הרכה אין קץ על הגליאה, מן הצד לגליאה יש א' גונדולה א' כמולו וא' ספינה אחרת קטנה, כלם ללכת אנה ואנה אם יצטרך. סכום האנשים ההולכים בתוכה הן גבירים הן משרתים והאופציאלי וסוחרים ועובדים ושבים וגליאמו יעלו לסך ארבע מאות איש בכל גליאה⁽⁴⁾ סך משקל מכל האנקרים וצירולים וחבלים בין גדולים וקטנים ההווים שם לצורך הגליאה חרל לספור כי אין מספר.

על כל גליאה תמצא שמונים רימי⁽⁵⁾ גדולים מ' מהם מכל צד ואינם משתמשים בהם כי הגליאה היא כבדה עצומה למאד ואי אפשר להסיעה בכח אדם. כי אלף איש אם אין הרוח מסעיין לא יוליכה ד' אמות, אינם עושים איש כי אם במקום אחד מיוחד לבשל שם כל העומדים בגליאה בלי הוצאה, יש שומר אחד הממונה על הביכה לשמור הרכוש שבה ולו ח' משרתים ומקבלים פרם א' מרצילו מכל בעל סחורה בכניסתו וא' ג"כ בהוצאתו מהגליאה.

ערל ההולך בגליאה הן סוחר הן עובר ושם כל עוד שלא ירצה לצמצם יכול לסמוך על שלחן הגביר מהגליאה ופורע סך קצוב לכל חדש ולחשבון חדש בזה האופן. קודם לכולם נוהגין לאכול הן בבקר הן בערב האנשים האוכלים על שלחן הקאסטולו ופורעין ד' דוקאטו וויניזיאני לכל חדש שהם עשרה מרצילי כסף ושליש לכל דוקאטו ואחרי שאכלו הם אוכלין אותם הסמוכין על שלחן הקאפיטיני ופורעין חמשה דוקאטו לכל חדש ואח"כ אוכלין הכת השלישי שסומכין על שלחן הסקאלקו ופורעין ג' דוקאטו לכל חדש, וההוצאות נעשות מדמי הגביר והוא לוקח השכירות, ואוכלין בכל פעם מכל מאכל העולות על השלחן כסעודת שלמה בשעתו, אוכלים ושותים ושמחים וחוגגים ולפניהם

(1) חבית. (2) צרור סחורה, שקורין באללען בלשון אשכנז. (3) נוסע.

(4) החכם יאסטר רוצה לקרות פה אלף וארבע מאות וזה יתאים עם סכום מספר התמידוי ההולכים על ספינת קרב.

(5) מושט, רודער בליא.

תמיד יריעו אף יצריחו המנגנים בחלילים ובחצוצרות תוף ונבל וכינור וכל מיני עוגב, אך צריכים הם לתור להם מקום לינה ומוצאים אותו בעד ערך ד' או ה' דוקאטו בעד כל הזמן עד שיגיעו למריפולי. ודע והבין כי הגליאה ההולכת בסוריה יש להם שני קורוין שקוראין לאחת הגליאה מכיירוטה וזה כי הוא עוברת מריפולי שהוא רחוק מכיירוטה מ' מילין.

מקומות אשר תמצא לשכור בגליאה הם מתחלפות, קודם תמצא אפרווא, שני הדרים קמנים זה כנגד זה בתחתית הגליאה שלא יוכל אדם בינוני לעמוד בתוכם על רגליו בלי כפפת קומה, רחב כל אחד מהם הוא ב' אמות ורביע, ארכה ב' אמות וחצי ותחתיהן יש חלל ההולך עד קרקעות הגליאה שהוא גבוה באמצע כמו אמה וחצי, ומן הצדדים הולך חלל ובו תוכל לשום בתוכו גרבי יין ברילי מטים וחומץ ואיזה רכוש תרצה עד מלאות המקום, ורוצים הבעלים מהם בעד שכירות שלשים דוקאטים בעד שניהם בתנאי שיתחילו הגברים מהם לתת מים לשתות ולבשל די ספוק כל הנפשות הבאות אל תוכן, ומהכל צריך לעשות כתב כתוב-נצרי בויניזיאה עם עדים, והמקום הזה לקחתי אותו בעדי ופרעתי ממנו ל"ב דוקאטו, האמת כי במקום ההוא יש חום גדול והוא מקום משועבד לאנשים הכאים להביא למטה הוילי ולהוציאם ג"כ כשירצו להחליפם היינו שיעברו למטה בתוך בין שני חרדיך, מ"מ מצאתי בהם מנוחה כי מי שיש לו נשים וקמנים צריך הוא להם אך זכר יזכור כי תמיד חבירים ביחד נשים ועבדים וקמנים שאם חסר אחד מהם עבודתו וזה, לא תחלוף המקום הזה ולא תמירנו כי לא נמצא בכל הגליאה מקום כמוהם נשמר מפני החשד ומפני המזיקין, והנה כי יתחב הגביר מהמקום שלך לתת אליך המים אל תשען עליו ככל מכל כי אם גם אתה תכין לך במקומך כמה ברילי מים ואיש לא ידעם אם אפשר לתועלתך על כל דבר פשע בהצטרך, בפרווא נמצא ב' קבוני מצד ימין וב' מצד שמאל כל אחד מהם אמתים וחצי ארכו, ואמה וחצי רחבו, ואמה וחצי קומתו ועל כל אחד מהם נמצא עליה קמנה כפי ארך ורחב הקבוני, גובה כמו אמה ויותר מעט וכל אחד מהקבוני והעליה הם משכירין אותו תשעה או עשרה דוקאטו ולפעמים י"ב ומספיק לב' אנשים והוא מקום טוב מאד והגברים מאלו המקומות נקר' פרווירי¹, יש ג"כ באמצע לאורך הגליאה כמו י"ב קבוני ארך כל אחד מהם שני אמות, ורחבה אמה וחצי, וכמו כן קומתם, והרועה אותם יפרע ד' או ה' דוקאטו, תחת האלון הגדול תמצא חדר שהוא מגביר הגליאה שלפעמים הוא רועה להשכירה לפי שיש לו מקום אחד כפופא רחב ויפה שהם כמו ב' חדרים זה על גב זה וכפרט תמצאהו בקונסירווא לפי שהגביר דר במקום שעומד הקאפיטיניא בקאפיטיניה, גובה חדר ההוא מלא קומה בצמצום רחבו ד' אמות וחצי והוא בית אפל, וחפץ ממנו חמשים דוקאטו ולא תשיג להעמיד בתוכו איש כי אם נר א' תוך הלנטרנה

¹ זה שם משרתי האניה אשר עבודתם הוא אצל הוילין נקר' (פאקמאסט).

ובקושי. הסקרונני הארמיליע הכומר הפארונו והאופה לכלם יש חדרים וקבוגי סוככים בכמות האמורים ולפעמים רוצים להשכיר מהם ורוצים ערך י"ד דוקאטו, מהם עשרה מהם שמנה הכל לפי גדלה וקטנה. יפה אמרו דורשי רשומות חק לא תשים כי זה כמה שנים אשר היהודים מעצמם נהגו לתת מנה לגביר מהגליאה ולתת אליו בעד כל נפש א' דוקאטו מה שהערלים על ככה אינן נותנין מאומה וזה הוא זולת שכירת המקום, כי מה שתפרע לאופיציאלי מהגליאה בעד מקום דירתך לא יחזור ממנו תועלת לגביר לכן הסכימו להשביע עינו לתת לו בעד כל איש אשר נתמלא זקנו וכמו כן בעד האשה א' דוקאטו והנערים והנערות שלא הגיעו לחנוך לכל שנים מהם א' דוקאטו. אחרי כן הגדילו ש כרם ותחת הדוקאטו היו פורעין הצקיני אך כל זה לא שוה להם כי מעשרים שנה והנה שמו לחוק לקבל שלשה דוקאטו לכל נפש כאמור. בשנה הזאת נועצו נועדו יחדיו כל הגבירים מהגליאה הן מברוטי הן מאלקסנדריה והסכימו להחליף משכורתם ולבלתי קחת שום יהודי בגליאה אם לא יפרע ששה צקיני לכל נפש כקמון כגדול וכן הוכרחנו לעשות. האמת כי הגביר מהגליאה שהיתי אני הולך בתוכה בהשתדלות נמרץ ובאלף כחות בראותי כי אני היתי המשתדל בעד כל הבאים וגם של אחרים לא היה להם נערים קטנים כמוני נתרצה להניח לי פרעון נפש אחת וגם לקבל ממני לחשבון ששה דוקאטו ורביעי לכל נפש. והדבר הזה בלי ספק ישימו לאדמת וויניציאה ליהודים לחוק כי תמיד ערערו להוסיף אבל לא למעט ומי שיהיה לו נפשות ויהיה לו מה בקדקדו ישגיח לעשות קודם מסחר עם הגביר מהגליאה בעד מכס נפשות שרם יקח המקום בעד הדירה כי אולי יועיל וכלי ספק לא יזיק כי תמיד נמצא מקום אפי' ביום הנסיעה הינו בהליכתה מוויניציאה לברוט שאיננה כ"כ מעונה סחורה אבל בחזרה צריך להיות מן הקודמין.

ואתה אחי אם תבחר ללכת בדרכי ה' ולבא הנה דרך וויניציאה הש' אזניך ושמע כל איש אני דובר אליך כי נאתי להשכילך למען תדע בדרך זו תלך עליך תמוף מלתי להורות לך איזה דרך ישכון אור צאתך ובו אך תעמיד במרחב רגליך פן תערוץ ותכשל, ולא תסמוך על שום אדם בוויניציאה ואפי' אחיך הוא אל תשים במחונך בשום אדם ולא תאמין ברע שהוא ידריכך להוציא ממסגר נפשך כי על הרוב כמך כמהם תגששו חשך. לא תדעון במה תבשלו. והגם שיהיו בקיאים לאמת יריך לא יהיה להם שום פנאי להיות תמיד אצלך בעווריק ובתומכי נפשך כי עסקי וויניציאה נתוספו גם רבו. כל אחד מברך לעצמו ובפרט בימים הקרובים לנסיעת הגליאה כל הקריה הומיה היא וסוררת בהחלט ולפעמים ידמין לפניך מקרה בלתי טהור עם חסרון נמרץ לשעה קלה ובהעלם אחת כל אלה נסיתי וע"פ הראיה אני מעיד. אתה תקום תרחם על פליטת ממונך וחזקת והית לאיש ולמען לא תפול ברשתך זו ממנו. קודם כל דבר תלך בריאלטו במקום אחד מצדו נק' ליסמרידינארי. שם תמצא בכל לקר ובכל ערב כל הגבירים מהגליאות יושבים וספרים נפתחים עם סופרים ממונים על ככה ולהם

תאמר דעו כי יש לי כך וכך כלי מטלטלי הבית שלא אתחייב לפרוע מכם בעדם ויש לי ג"כ כ"כ קאלי סחורה פלונו או מרכוש שאתחייב לפרוע מכם מהם עשו לי ב' פלוצי אחר שתאמר כדברים האלה פלוני משום בגליאה כך וכך מהרכוש ביתו ומשים אותם בסמאצו (סמאצו ר"ל מקום השכור לו בגליאה) כי אם לא יכתבו בפוליצ'י זה הדבור בהכניאך הכלים תוך הגליאה שומר השער לא יניחך להביאה אל תוך מקומך ותפריע כולו מהם וכפי אשר יכתבו בפוליצ'י שלך כן יכתבו בפנקס שלהם. אחרי כן אם יהיה לך סחורה או רכוש הפורע מכם כאמור תאמר להם עשו לי פוליצ'י שנית שתאמר פלו' משים בגליאה פלוני כך וכך כלי בית, וקמת ועלית עם הפוליצ'י האלו אל הגבילה כי זולת זה לא יעשו לך בולעטו. כל עוד תרצה לשום אותם בגליאה הרכוש שאינו פורע יחליטו הבולעטו עם הוצאות מועמות והרכוש הפורע יעשו לך שומא וכפי הערך כן תפרע, תוכל לשער כי הסך שיעריכו הם כפי אשר תפרסם, תפרע יותר מעשרה לככר. אחרי תשאל למוכס שיתן לך ריוויזנדו שיבא עמך לראות הכל אם כנים דברך כפי אשר דברת בפוליצ'ו והריוויזנדו יראה בדיוק ואם תתן לו מנה יפה לא ידקק, ובפניו המבלשים יקשרו הכל וישימו על הקשירה שני חתימות אבר להוכיח כי הוא ראה אותם ויועיל, מפני הצופים. אחרי כן תשים רכושך בספינה קטנה להוליכה אל הגליאה וכדרך הליכתך יפגשו בך כתות כתות של מלאכי חבלה והיה כי יראו הבולעטו והכלים חתומים בחותמו של מלכות מפחידים אותך להחזיר הכל אל המוכס אם כי אין להם רשות לפתוח אותם אחרי כי הם חתומים אך יכולים המה לאמור מי יודע אם הריוויזנדו לא עשק המכס על כן אז רוצים להשיב הכל בגבילה. אל תקפוץ ידך מתת להם כסף נדבת ידך ושלא להביאם לכלל כעס כי אתה תבא לכלל מעות ואבוד זמן והוצאות החזרה יעלה לך גדול ואני הוצאתי בהם יותר מן ג' סקורי זהב כ"כ כתות מצאתי מהם. למי מהם נתתי מרצולי ולמי רצולני ולא נסתלקו ממני עד שעששו כפי כמצולה נקייה.

בהגיעך אל הגליאה תמסור הבולעטו ליד שומר הפתח הרכוש שהוא כתוב בפוליצ'י האומרת בסמאצו הוא בעצמו עם הכירו יכניסנו אל תוך הדרך, והרכוש הכתוב בפוליצ'י בייבה יביאה אל תוך גנזי מקום הסחורות ואצלו יחזוק כל הפוליצ'יי ותחתיהם יעשה לך ריצוויטה מהרכוש הנשאר אצלו, אותה תחזיק אצלך למשמרת עד הגיעך לטריפולי כי לא יחזירו אליך הרכוש זולתה, כי אם בהשתדלות גדול, אל תסמוך על האומרים אליך היום יסעו הגליאות או לא ילכו עד למחר באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין לכך היה אתה מן הקודמין לשום רכושך בגליאה ואל תהי מתאחר לסכות שתים כי בעת נסיעתה גם קרוב לו יום או יומים מרבה העם להביא ולא יהיה לך פנאי לפעמים להתקרב עליה חצי מיל לרוב הספינות אשר סביבותה וכאשר תהיה בתוך הגליאה תמצא מלא הכל תחת ומעלה, ואתה לברך לפעמים לא תוכל ללכת ברגליך בתוכה ד' אמות ועוד שנית כי באולי אם תתאחר ללכת תמצא שכבר

הסיעו עצמו מן החוף ועשו מיל ולא יועיל אליך לקרא כי לא ישיבו ולא יתעכבו מפני כל, ותמצרך לקחת ספינה לכתחילה עם הוצאה כבדה מעשרה סקודי זהב ויותר עד פולא. ראוי שתדע שכל הכל שהם סחורה או שתפרע מהם מכס בוויניזיה ואפי' לא יהיה סחורה הנם שיהיה לך במקומך מקום פנוי להחזיקם לא ירצה גביר הגליאה להניחה אצלך אם לא תפרע בעדם שכירות הנהוג כי כן הדין נותן ואם תפרע מהם שכירות יתחייב להחזיקם אצלו אם תרצה ולשום אותה באיבה עם יתר הכלים מהסחורה ערך שכירות הקאלי אינו קצוב רק פורעין כפי הרכוש שיש בתוכו ואני הוכרתי לפרוע בוויניזיה מכס מארבעה קאלי בגדי צמר ופשתים שנשאתי כלם לצורך הבית, האמת שהיה הכל חדש ופרעתי מהם מכס עשרים ושנים סקודי זהב בזהב כי העריכו אותם מאתיים סקודי ובעד שכירות הגליאה מהם פרעתי ישישה סקודי זהב, כל סך המעות אשר תביא עמך בגליאה להעבירם מגליל אל גליל חקה אחת וחק שוה לכל הן עברי הן נוצרי הן תורגמי שצריך לפרסמם לגביר מהגליאה, ומהם תפרע מכס אחד ורביע למאה, אם תחפץ להחזיקם אצלך יתרצה ואם תרצה להפקידם אצלו יתחייב לשמרם שמירה מעולה ולהחזירם אליך כטרופולי או באיזה מקום שתחפץ בדרך הליכתם, אם תספור אותם אליו גם הוא יחזירם אליך במנין ואם תשום איתו תוך גרופו חתום יחזירו אותו אליך כמו שהוא ויכתב אליך בפוליצי שיעשו עליך כך וכך מעות לפי דבריו ועכ"פ תקבל הפאליצי ותהיה אצלך למשמרת עד תקבל מידם הגרופי או המעות ותפקה עיניך לראות הפאליצי שתבאר איך הוא פרעם משכירותו אם פרעת אותו קודם ובפנקס הפקדונות שלו יכתב כמו שהוא כתוב בפוליצי אות באות בלי שום הפרש ותעשה מירק על הגרופי כאות נפשך להכירו כי כן יעשה אותו על הפוליצי ועל הפנקס ג"כ.

דע והבן כי בדרך מרם תצא מהגליאה יתנו לך שבועה אם יש לך סך מעות אשר לא פרסמת אותם, אחרי כן בהגיעך כטרופולי מרם תצא יחפשו בדיוק בכדרך ובמה שעליך בחדר משכבך ועל מטתך ואם ימצא אצלך סך מעות אשר לא פרסמת אותם יקחום כי כן הדת מונגה שהם אבודים בערך בלי שום תקנה אכן בין תבין את אשר לפניך כי החכם עיניו בראשו, אל תעבור על המכס שמה תאבד את כלו, והנה כי תמצא רבים אומרים לך שאין חשש סכנה בדבר לא תאבה ולא תשמע לקול מלחשים כי על הרוב העירוני הקונים הגליאה כאמור אע"פ שהם שרים נכבדים, לפעמים כותתין אלו את אלו וקונים שכירות הגליאה יותר ממה שהם מוצאים ממנה ומפסידין ובהתעטף נפשם כמר רוחם, אם ימצאו איש עובר תקנות ובפרט יהודי לא יחמולו ולא ירחמו, המעות אשר תתחייב לתת לגביר מהגליאה בעד מכס נפשות הן בעד הרכוש הן בעד המעות וכמו כן מה שתתחייב לתת לפרטנים בעד שכירות המקום אם ידרשו מאתך לקבלם בוויניזיה תוכל לתת להם, אך מידם תקבל ראה בכתב, ושמה יקחו הסקודים בעד א' ליט' י"ח ש' והציקוני

בעד ה' לוי' י"ד ש' מטבעה וויניזיה ואם תאחר לפרעם כפמגוסטה או כמריפולו לא יקחו הסקודי כי אם בעד ו' לוי' מ"ח והציקוני בעד ה' לוי' הכל כמנהגי המדינה ועוד כי אם תפרעם בוויניזיה תעשה הטוב והישר בעיניהם. יען כי מהם קונים רכוש לסחורה ובסבתך יגיע להם תועלת ונוק לא יקרב אליך. תכונן לך לצורך צדה לכל נפש חצי סקודה ביסקוטי כמו א' מרציילה לחם, א' משאוי יין ג' בוקלי חומץ בשר יבש גבינה בים מלה שמן גרות שעווה א' לנמרנה כלי מנחושת ללכת לנגקיך קדרות לכשל בהם עם המכסה הכל מנחושת מיני קמניות שומים בצלים.

תטיב לב האופה לנדור לו נדר כי יתן לך מקום בקצה האש ושלא יניח שום אדם להזיקך ושמור נפשך מלכד מהאפשרות ותחזיק בידך קצת מה שתרצה לתת לו עד עת נסיעתך מאתו בהגיעך למקום החפץ. כל האנשים הבאים בתוך הגליאה על הרוב המה מרי נפש ואנשי דמים עזי נפש ורמאין לא תוכל לסמוך על דבריהם ושמור להטפל עמם מטוב ועד רע, ואם אחד מהם ידבר אותך קשות עשה אזניך כאפרכסת. אל תעז כסיל כאולתו או תשיב להם בלשון רכה, ולאנשים היושבים ממולך סמוך למקומך תפתח ירך להשיבם מאת אשר חנן לך ה' כי יעשו אליך שירות ויכבדוך לפעמים. מכל מקום אל תשים בטחונך כי אם באלהי מעוזנו שמור רגליך באשר תלך וכי תתן בכיס עיניך תתהלך במשרים, ואם תאהב תועלת אל תתודע לרשות כי אם תפזר ממנוך להשרים לקאפיטני או גביר מהגליאה אפי' תהיה דבר נאה ומתקבל יחשבו הכל לאפס, לנובה לבכם ועל הרוב יאמרו לך יהי לך אשר לך.

לא היו עלי ימים טובים מעולם כיום מ"ז באב יום רביעי לשבת ד' אויגוסטו ש"כ"ג לפ"ק אשר בו יצאנו מויניזיה הכירה ללכת אל ארץ צבי וחמדה באגודה חמשה גליאות יחד, ג' מהם בעד אלכסנדריאה ושנים בעד בירוטה וככל אחד מהם הלכו היהודים לרוב ואני לקחתי מקום בקאפיטוניה ביבה אפרוה מקום מתחם לקלפא והמרנגוכו' כמו שכתבתי לעיל. כל הגליאות הלכו יחד אלף ק' מילין עד מקום אחד העומד באסוילא מקנדיה וג' אלקאבו שפרשו משם נתפרדו לשני ראשים, הגליאות מאלכסנדריאה הלכו לדרכס בקאנדיה עיר המלכות באמצע האי, ואנו יצאנו חוצה לה ונכנסנו בים מ"ז מילין, העת אשר נסענו מויניזיה עד פולא יש ק' מילין, אבל העת בעצמו הוא יותר מק"ג מילין ומעבר הים אשר עשינו הוא הסובב ארצות אסטריה שם נתעכבנו ז' ימים —

פולא היא גדולה ואנשים בה מעט, ארוכה וצרה כעורה למאד ולא נמצא בה דבר טוב והאוויר הוא מקולקל ביותר, לפי הנשמע מימיה רעים והארץ משכלת, ירדתי אל תוכה פעמים רבות ולא מצאתי לקנות שום מחיה אפי' לחם, ורוב הוקף העיר חרב פרוץ מרובה על העומד ואין שום יהודי דר בתוכה. חוץ לשער אחד מצאתי חצר אחד קדמון שומם עם מעין בצדו, אומרין שהיה ארמון לאורלאנדוי בנוי בעיגול כמו הריטונדה מרומי ואומרים שבנינו היה מעשי שדים או מעשי כשפים.

שם שני הקאפיטינא מהגליאה נתנו סדר ביניהם שכל אחד מהם יצוה שבעו
אחד והקאפיטיני שלנו התחיל שבעו ראשונה ללכת לפניו, ואחרונה יסעו
לדגליהם האחרון כמו הקונסרווי תמיד באחרון גוסעין וכיום קדש כעלות השחר
י"ד אויגוסטו כ"ה אב הלכנו לדרכנו ועברנו כל ארצות סקאבוניה קרוב למקומות
רבים כגון זארא רגושי לידונה קאטירה קאסטילנובי שהוא תחת ממשלת
התוגר יר"ה ואחרי אשר תמו ארצות הסקאבוניה נכנסנו נגד ארצות האלכניה
נגד לבילוניה עד אשר הגענו לקורפו.

בחצי הדרך עמד עלינו נחשול של ים לטבענו עם סערה גדולה ועמדה
בתוקפה ג' ימים וג' לילות צפו מים על ראשנו עד אשר היינו יראים
לנפשותינו. קראנו אל אלהינו בחזקה ושמע קול תחנונינו בשוענו אליו ועמד
הים מזעפו ויחשו גליו וברוח טוב הלכנו אל קורפו ביום ה' י"ט אגוס' ר"ה
אלול. ברוך אשר הפליא חסדו לנו ביום מצור. רחוק מקרפו ל' מיל מצאנו י"ב
גליאות ריקים משמרת קורפו אשר באו נגדנו כמנהגם. מי שלא ראה שמחת
קול המון חונג והמית הארטלרי שהוציאו הגליאות הנסים והרבים בפעם אחת
ותרועות החצצרות והפיפרי לינאקרי אשר תקעו והריעו ותקעו יותר משני
שעות לא ראה שמחה מימיו. אחרי כן שמו לפני כל אחד מהגליאה שלנו ב'
גליאות רקים שהיו מושכים אותנו אחריהם כחבלים וככל גליאה ריקי יש
מאתים רימי שהגליאטו רוב כחם מניעים בים לגרר אותנו במהירות. הגליאה
מהפרוויטירו שהוא ראש השמירה היתה הולכת לפנינו וכל האחרות לאחריה
זה אחר זה ואחרת מהריקות היתה הולכת לאחרונה. י"ב פריקאטולי הי'
סוכבים אנה ואנה פעם לפניו ופעם לאחור עד אשר נכנסו ביום ההוא שעת
האוכל אל תוך חוף קורפו.

תכף נכנסתי בעיר לקנות בר לחם ומזון. שם מצאתי גם ראשי שתי קהלות
מיהודים בין כלם כמו שבעים כעלי בתים רובם זצליאני ופולייסי קצתם
כעלי רבית קצתם בעשית הצביעה קצתם עובדי עורות ומרצאר. אין יראת
אלהים במקום ההוא. בהם לא תמצא תורה ולא דרך ארץ, רבה המשטמה
בקרבם אזי לה לעיסה שהנחתום מעיד עליה שהוא רעה כמו שהם עצמם
מעידים היותם רעים והמאים הגידו לא כחדו וישתכחו בעיר אשר כן עשים.
כבואי אל העיר מצאתי שהיו מוצאין ג' מתים לקבר בפעם אחת. גערתי בהם
כדי שיוציאו ראשון ראשון כראוי ולא שוה לי כי השיבוני שאין להם פנאי
לחזור שנית ושלישית והכתי"חיים שלחם הם בתוך רחבה של עיר.

מפולא ועד קורפו יש מהלך שש מאות מלין. קרפו היא עיר היושבת קצתה
בעמק וקצתה בהר והיא גדולה כמו אנקונא ולה כרך גדול חזק ויפה
כרחוב העיר הן מצד עם מאתים שכירים איטאליאני לשמירה מלבד מ"ו גליאה
ריקים העומדים שמה תדיר וסוכבים הים לשמור אותו מן השוללים. זה היא כעורה
ביותר והשבילים שלה מזהמים, מבואתיה מטונפים, ומלוכלכים במיט ורפש.
מימיה רעים ומזונותיה ביוקר גדול, ובדוחק מצאנו לקנות די צרכנו, הלחם הוא

שחור ואינו אפוי כל צרכו והוא מלא חציץ ועפר לסכת הפוסטריכי כי אין להם מוליני למחוק וכמו כן תמצא הלחם באלזנטי כי באמת אי אפשר לאכול אותו. היו בה אבטיחים לרוב ואינם כדמות שלנו אבל הם מתוקים ומזכים. בשר שור לרוב מצאנו, דג מלוח, ענבה רעה וחמוצה, קמניות בצלים ושום הרבה וכיוצא. משם נסענו יום ב' כ"ג אגוסטו ד' אלול כי נתעכבנו שם כמנהגם ג' ימים אחרי נסעו יחד כל החמשה גליאום גסים ועמנו כאו ג"כ מ'ו גליאות ריקים ללותנו מהלך ארבעים מיל עד חוף אחד נק' ס' ניקולי ומשם חזרו למקומם בשלום. ואנו פנינו לדרבנו דרך ארצות לאלבניה כראכה עד בואנו לאלזנטי רחוק מקורפו מאתים מיל יום ה' כ"ו אגוסטו ז' אלול שכ"ג. והיא עומדת בתחתית ההר ארץ רחבת ידים נקיה ומזכה ובפרט מלאה לה יין ושמן טוב, דבש יפה כלה נאה, פירותיה מתוקין, דגים ביצות עושות לרוב לא נחסר כל בה, שם נמצאת גבינה כשרה ברבוי אך כל הדברים נמכרים ביוקר, האמת כי שמעתי אומרים שביאת הגליאה סכבה היוקר ההוא. בתוכה יש כנסת אחת מיהודים שהם כמו כ' בעלי בתים זיציליאני ועימונוסי, עשירים כלם מלויים לריוח לחשבון כ' לככר אבל לפי הנראה אין נפשם הפצה להלית כי בסחורה מרויחים הרבה מאד וממלאים בתיהם מכל טוב בהוצאה מועטת ובוועטים מרוב טובה עד אשר שכחו אל מושיעם בוטחים ברוב חילם וברוב עשרם יתהללו. באמת התורה כי כאשר ראיתי בית הכנסת שלהם שהוא הרב ושמש בתוכו כפרשת דרכים, שועלים הולכים בו תמיד וכל דבר טמא נכנס בתוכו, נפשי ענמה לי כי לא הכרתי חוץ מכבוד השכינה אם הוא בית הרפש או בית הבקר. שם מתקבצים עשרה מתפללים לפעמים ביום שבת על צד הקרי וההזדמן ויתר ימי החול פונים לרהבים ושמי זב, לדרכס יפנו, איש לבצעו מקצהו, אין לנפשם כי בחרו לדור באהלי רשע משכנות עול, נפשם בתוך לבאים יונים טמאים ולמדו ממעשיהם. יספרו לי כי על הרוב מוצאין מיעוט טרפות כבהמות אשר הם שוחטין ולבקשתי שחטו עגלה והכשירוה ואני בדקתי אחרי הכודק ומצאתי בריאה סרכה הדבוקה לשומן הלב, זו קשה כי לא די שלא תהו מהראשונות שעוהו ושחטאו אלא שהיו מתלחשין ביניהם ושמעתי אומרים מכאן ולהלאה נשמור עצמנו מלשחוט בפני שום בעל תורה, אוהב נפשו ירחק מהם ושומרי תורה יתגרו בהם. נתעכבנו באלזנטי חמישה ימים וביום הג' י"ז אגוסטו י"ב אלול שכ"ג שמנו לדרך פעמנו ועברנו קרוב למדור רחוק מאלזנטי ק"ג מילין שהוא אמצע הדרך שמויניויה לפמנוסטה ומהלאה הלכנו ג' מילין עד אשר הגענו למקום נקרא קאפו הפרטי, שם נתפרדנו כי הגליאה מאלכסנדריה הלכה מלפנים מהאי להגיע בקנדיה ואנו סבכנו כל האי מבחוץ כמו ש' מילין וכל האי כלה סוכבת ת"ש מילין ונכנסנו אח"כ בים משבעה ליגי ועברנו הגולפו, שהוא ת"ק מילין שמעולם לא ראינו יבשה באמצע הגולפיו. עמדנו שני ימים ולילה אחת סורטי בים מסערה אחת שהתחלה לבלבלנו. אח"כ הוציא ה' רוח טוב מאצרותם והנהיג הספינה בהשקט וכבטחה עד שהגענו לראש האיסולה מצפיריה רחוק

מפגמוסמה כמו כ' מילין. שם מצאנו ארבעה גליאות רקים משמירת המקום שבאו נגדנו כמנהגם, וביום שבת קדש קודם ר"ה י"א ספטמבר שכ"ד נכנסו בחוף פמגוסמה רחוק מאלזנטי אלף ש' מילין. הרי לך כהדיא שמויניזיה עד פמגוסמה יש שני אלפים ומאתים מילין. בהגיענו פה שמענו ותרנו במגנו כי כל ארצות סוריה הם מנוגעים בדבר ובמגפה כי יד ה' היתה כם להומם מהדש אדר ראשון והנה, ובפרט בירושלים ע"ה ובצפת תוב"ב ובחלב ובדמשק ובכמו כן בבירוש וטריפולי. האמנה נתאמת אצלנו שבכל המקומות נעצרה המגפה ממה שהיתה עד הנה אבל לא נסתלקה לגמרי זולתי בטריפולי ששלחו שמה פרנטה לכתחלה ובשני ימים הלכה וחזרה והעידה שהיא נקיה לגמרי. נבהלתי בשמעי השמועה הרעה הזאת כי יראתי ללכת שמה פן ח"ו תדבקני הרעה ומתי ונשמדתי אני וביתי. הגליאות נתעכבו פה ששה ימים וביום ר"ה באשמורת הבקר הלכו לדרכם לטריפולו ושם הגיעו למחרתו יום שני של ר"ה שהוא מהלך ק' מילין. המרוםם כמוה' שלמה מפיסא יצ"ו וחכם אחד אשכנזי שהולך עם בני ביתו לירושלים ושלשה ליוונמיני ההולכים בצפת וזקן אחד ספרדי שבא עמי מפיסרו בחרו ללכת עם הגליאה, ה' יצליח דרכם וישמרם מכל צרה וצוקה ומשטן המשחית וברוב חסדו וטובו יגן עליהם ויחוס ויחמול על פלישת עמו ישראל ויגדר מעליהם הפרצה הזאת אכ"ר.

ואותך אנכי לבדי פה ועמי ג"כ נתעכב ר' יצחק פולייסא יצ"ו שהיה דר בפירא כי לא רצונו ללכת עד נשמע קול מבשר שלום ויחל ה' להושיע את ישראל קראתי אנפשא ערום ראה רעה ונסתר. חנני אלקים ויתן הני בעיני אנשי הק"ק הזה ויפצרו כי לגור אתם או להשתקע. ראיתי מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ובחרתי לשבת אתם ימים מה. הנה גא העיר הזאת קרובה ללכת אל מקום חפצי יותר מטריפולי ומרדוס כי היא יושבת במיבורה של עולם כאשר אומר אליך מרדוס לטריפולי יש ק' מילין מפה לבירוש ק"כ מילין, מפה לצירות ק"ט מילין, מפה לעכו מאתים מילין שמפה לירושלים מהלך יום וחצי ביבשה שהם כמו מ' מילין, מפה למצרים מהלך ר"ג מילין מפה לקונסטנטיני ש' מילין, כלם דרך אניה בלב ים ובכל עת ובכל זמן נוסעים גליאות ללכת אנה ואנה כמו שתמצא בגלילותינו בכל יום ספינה ההולכת מפיסרו על דרך ויניזיה. וזה כי יש איסולה אחת הסוככת רוב העירות שזכרתי מפה עד ירושלים כפי אשר אראה אותך בשולי האגרת הזאת למען תשכיל ותבין את כל אשר כתבתי והוצאת מהלך הים הוא דבר מועט כי בעד שמונה או עשרה דוקאטו למרבה אקח ספינה לכתחלה להביא בתוכה כל נפשות ביתי וכל הרכוש שלי. מפה לעכו או מפה ליפו כפי אשר אבחר ללכת, ומשם והלאה יש מהלך קמן ביבשה שלא אוציא חמשה או ששה דוקאטו. והמנהג הוא שעל הרוב נוסעים מפה יום ג' או יום ד' בשבוע ונמצאים כהכנסת שבת בצפת או בירושלים. האמת כי היהודים נשמרים מלכת בימי הקיץ ליפו גם לעכו כי הם יראים מגליאת מאלטירי, ויש שאינם מקפידים על ככה באמרם משמש כדרכו ושוטר

פתאים ה', אך בהכנס חדש אימו עד כל חדש מצו לא יש חשש והולכים
לכמה בעה".

הרוצה לילך מטריפולי לצפת צריך עתה שילך קודם לרמשק שהוא מהלך
ג' ימים ומשם לצפת מהלך ג' ימים אחרים וצריך להתעכב בכל מקום
ימים רבים להמתין על החבורה ההולכת ממקום למקום ואומרים שעתה הדרך
הוא יותר מסוכן ממה שהיה לפנים וההוצאה היא כבדה. אמרו לי שלא יספיק
להביא בני ביתי ורכושי בדרך החוא שמונים סקודי זהב, ויש בדרך כמה ספרים
שבכל מקום צריך לפרוע בעד כל נפש לפעמים עשרה ולפעמים שמונה מאירי
ומכס מטריפולי הוא כבד וגם מכס דמשק אינו קל. מה שהוצאתי להביא בני
ביתי שהם ז' נפשות ישמרם ד' וי"א כלי רכוש והוצאת אכילת בוויניזיה ששם
נתעכתי י"ד ימים, בין הכל מפיסרו עד פמנוסמה החזקתי חשבון צדק שהיו
מאה יששים ותשעה סקודי זהב בזהב ורביע.

פאמנוסמה היא יושבת על חוף הים כלה במישור עיר בצורה וחזקה ויש לה
שני חומות חיל וחומה והיא כדמות פיסרו. עם כרך גדול יפה וחזק
מאד והשררה מעמדת פה תמיד ה' גליאה ריקים לשמור הים וארבעה קאסוטניה
בעיר לשמירתה עם שמונה מאות שכירים איטליאני, וכל בני העיר נקיים והם
נשמרים מכל דבר רע ובפרט נזהרים מהמגפה בהיותם באמצע ארצות התוגר
ונשארים מאד לנפשותם כמו באיטליה, ואין מניחין לכנוס בחוף שום אדם
הבא ממקום חשש כי אם אחרי עמדו כחוק ארבעים יום, הבתים מפה הם יפים
וטובים וסדר הדרכים ואופן חלוקתם הם כמו בנילי לימיני והרכוש נמכר בשני
שוקים ולפני חצר המלך יש רחוב גדול יפה למאד ותמצא מעינות מים נובעים
בכל פרשת דרכים. המטבעה היוצא פה הוא ויניזיני מכל מין ושוה הסקודי
ששה ליט' י"ו אל מטבעת ויניזיה הציקין שוה ח' ליט' אבל הסקודי שאינם
וויניזיאני אינם שוה כי אם ו' ליט' ח' אל.

אומרים כי פה לא ירד שלג ולא ימצא קרח מעולם ואפי' ירדת הגשם והמטר
הם מעט מזער. החום הוא גדול פה מכל ארצות ישמעאל. ובימי
הקיץ לא יצא איש מדלתי ביתו החוצה כי אם שעה אחת בבקר ושעה אחת
בערב והקיץ נמשך כמו ח' חדשים לשנה. ואם רוצים ללכת מעיר לעיר אינם
רוכבים כי אם בלילה וזהו מנהג האנשים החפצים לקיים בריאותם.

נוהגים להשתמש בקרון עם יוורים להביא הרכוש ממקום למקום אבל הקרון
אינו כדמות שלנו והבהמות ג"כ הם כלם טלואים וברודים. חשבתי
שפה היה יעקב אבינו ע"ה. ולרכוב יש רבוי סוסים וחמורים, ותקבל א' סוס
טוב להוצאותיך בעד שכירות ד"ל ליום ומזונות הבהמות הם בזול. פה יש
חולי העינים ברבוי מתחיל בתקופת תמוז עד כל חצי תקופות תשרי והתחלת
החולי הוא קדחת שניה או שלשה ימים עם כאב גדול ולפעמים ימשך החולי
כ' ימים או חדש ימים ועם שמירה טובה מאליו מתרפא. ומחולי הזה רוב העם
נדונים נשים וקטנים וגדולים ג"כ. אנחנו עתה בחצי אוטו ועדיין אין אנו יכולי

לסבול אפי בלילה הסדין על גופנו מרוב החום. שכירות הבתים הוא פה כמו באיטליה. ואני לקחתי בית שהוא שני חדרים גדולים יפים וטובים למעלה עם קוצינה וא' חדר למטה כמו מגזינו טוב בעד היין והשמן והעצים ומקום לעופות בעד ערך עשרה דוקאטו לשנה. לא תוכל אתה בעצמך ללכת אל המעין לשאוב מים כי היונים וגם הגליאומי יצערך וישברו לך את הכד אבל בכל רגע הולכים סביב נושאי מים ויביאו בביתך א' כרילי בעד כ' קוטריני יספיק לשתות ולבשל יום א'.

פה מצאתי בית כנסת גדול ויפה ומהודר עם קהל שהוא כמו כ"ה בעלי בתים קצתם ליוונטיני וקצתם זיציאני קצתם פורטיני. בהם יש שנאה קנאה תחרות ואיבה. ואין בתוכה עניים המתפרנסים מן הצדקה. ואם יודמן עני חצון לא יגמלו עמו חסד כמו באיטליה. ואין להם עול ומס כי אם כ"ו דוקאטו לשנה שנותנים לשופט העיר בעד כל הקהל וכולם נוזנים בריוח ולא בצער ואין להם אמניות אלא הרבית זולתי שנים או שלשה עניים שאין להם מעות להלות אבל הם סרסורים ומרוויחים היטב לא יחסרו כל טוב. לא יש בכל האיטולה בשום מקום יהודי כי אם פה והיא גדולה שיש בתוכה כמו ט"ו אלף כפרים נ"ק קסיאל מלבד העיר הגדולה שהיא מטריפולינ למדינה נ"ק ניקוסיה רחוקה מפה ל"ו מילין מהלך יום אחד וכלם באין פה למשכן כאשר ימצאו. ובאמת דבר ההלואה פה הוא פלא. אינם מלוין לשום אדם זולתי על משכון בטוח. אין כאן אמנה אין כאן נבר! אם המשכן הוא מזהב וכסף לוקחין כ' לכיכר אם הוא משכון צמר או פשתים או משי או סחורה או דבר אחר לוקחין כ"ה לכיכר ומחזיקין המשכן שנה אחת. אחרי כן שולחין צווי לבעל המשכון להוצאותיו שיבא לגבות או לחדש תוך ימים. אם לא יבא מביאין המשכון לב"ד ומוכרין אותו בהכרזה אם המעות הוא די ספק לכל המצטרך ומותיר היינו בעד קרן וריוח והוצאות אז יחזיר המותר לבעלים ואם לא יספיק מכוון חשבונותיו ומה שיחסר אליו עד תשלום מה שיש לו לקבל ב"ד כותב לו פתקא מהסך שהוא ונותן ליד מצוה אחד שהולך תיכף לבית הערל ולוקח ממנו משכן שני ומוכרו לתת ליהודי תשלום פרעונו. לא נמצא חנות פתוחה ולא יהודי מוחזק יותר מחבירו כל הרוצה ללות יבא וילווה ויסדר פנקס אחד לכתוב המשכנות ויביאהו לפני השופט ויחתמהו בחותמו של מלכות ואז יהיה באמת כמו שטר.

כשהערלים רואים פה יהודי חדש הבא לגור שואלין לו אם רוצה להלות. אם יאמר הן יחבכו אותו הרבה. ואין לחוש שהיהודים ישגוהו עליו בעין רעה משיגי גבול כי הארץ רחבת ידים והם בעצמם יחלו פניך להלות לאיזה אהובם אם אין להם לתת אליו כמנהגו ובאמת יעשה פה מלוח מחמשים אלף זהב כששה חדשים. אין זה מפל כי אם עקר שיש פה מנהג יפה קודם שתתן להם מעות על המשכון מביאין אליך דורן אפילו לא ירצו כי אם סקודי ומביאין תרנגולת אחת או שתים. כבש גדי. סריס. עגל. יין חטה שמן הכל לפי סך המעות. האמת כי כשהמשכון הוא מסך אינם מביאין דורן גדול כפי

ערך הקטנים אבל יתנו מנה יפה יועיל לשנה לכח"פ שלשה או ארבעה לכבר. וזה מנהג קבוע ותיקון אע"פ שאין לו סמך מן התורה ואע"פ שלא נמצא כתוב בחקי המלכות. מנהג כזה פה מבטל הלכה ולא תצטרך לשאול כי מאליו יביאו. אני הלויית כל המעות שהבאתי בזמן עשרה ימים בלה על כסף וזהב ולא רציית לקחת משכנות מכנדים גם לא רציית לעשות משכן מסך נ' ולמעלה ולא משלשים ולמטה ולפעמים הסרסור יהודי שהוא אמצעי להמציא לו המעות רוצה להיות פרוע מהערל הרבה ואנו מסתפקים בכבר מועט כאופן שהערלים פורעים לפעמים יותר מארבעים לכבר. ואין שום רנון בעיר. כ"כ הם שמחים למצא למשכון בעת צרכם. ולכל פועל ולכל בעל מלאכה יש אצלו כלי כסף ותכשיטין שהם כלם עשירים.

מצאתי פה האישל הגדול בתורה וחכמה פאר הדור כמוהו אליעזר אשכנזי יצ"ו¹ הוא ההולך לקראתכם עם אגרותי אלו בויניזיה והולך להקביל פני כלתו בת החכם השלם כמוהו שמואל יהודה יצו בן לגאון מהר"ם מאור מפאדובה נר, אשר לקחה בעד בנו יצו והוא בן חמשים שנה ושפט כל קהלת מצרים כ"ב שנים ולסבה מקרית הוצרך לצאת² ובחר לעמוד פה עם בני ביתו וזה כמו שנתים שכבר קבע מקום לדירתו פה. הוא בקי בשנים עישר לשונות גדול ליהודים וחכם בהרבה חכמות חזוניות ובתלמוד השיג עישר ידות והוא עשיר מכמו חמשת או ששת אלפים זהב. יעש ה' עמו חסד כי לא מצאתי מיום נסעי מויניזיה עד הנה איש אלקים נורא כמוהו ובכיתו מצאתי מנוח. ומבקש להדריכני ולסעיני בכל צד האפשרות כל כך אהב אותי ואני דבק בחכמתו כי כמעט לכבי פונה היום לדור הנה שני שנים וללמוד תורה עמו כי זה מקום

¹ הוא בעל מחבר מעשה ה' וספר יוסף לקח על מגילת אסתר שנתפשטה בכל גלילות ישראל וגם עשה פירושים על רוב נביאים ראשונים ודברי הימים שעוד לא נרפסו. והוא הרוץ מכתבים אל מוהר"ל מפראג. שחשבו לאחד מגדולי דורו נוסף לזה אמרו עליו שהיה חכם בכל החכמות וממלכת פולין כבדתהו למאד. ואחר שישב בקהלות רבות באשכנז נתקבל לרב בעיר קראקו ונפטר שם בשנת של"ו (1586).

² אם כי פה איננה מבוארת הסבה אשר הגיעתו לעזב מקומו ולכתת רגליו אל ארצות אחרות עפ"כ נובל לשער הסבה מאגדה המסוגרת בפי בני פולין עד היום הזה. וממנה נשמע ככה: ר' אליעזר אשכנזי היה עשיר גדול ובעל נכסין רב ואהוב למושל מצרים אשר נתן אמנותו בו ושימתו למושק ביתו והיה שולחנו ונתן למושל כסף כפי צרכו פעם בפעם. ויהי היום לזה ממנו המושל כסף רב וליתר במחון נתן לר"א ערבון כלי כסף וזהב ביתו ויבאו מרגלים ויאמרו אל המושל ראה איך איש אמונתך יכוב כך ויתגד לקלסה ולחרפות בפרהסיא ואם תרצה להוכיח תבא עליו פתאם בלילי פסחים ותראה כי כנים דברנו. וכן היה המושל עם משרתיו הקיפו את הבית ויראו בתוכה ר"א ובני ביתו ויושבים על הסדר וכל כלי המושל על שלחנו. וכראות הגאון כי בלחה אליו הרעה אמר שם המפורש ויבא רוח הזק ויחזק בקירות הבית ויסיעה ממקומה עם וישיבה ויבואה ברגע לעיר קראקו ושם סיים סדר פסח בהלכתו. וכל אלה היה ברגע אחד עת אשר שפתיו התחילו לאמור ממצרים ועוד לא הספיק לומר "ועד הנה" היה וישב בקראקו וקרא אנפשי ממצרים ועד הנה ישם נאמר (פ"ו) יתר האגדה עד סופה). וכפי הנראה ממכתבנו יסוד האגדה והוא סבת ברהו ממצרים אמת ולכן לא פרש הכותב מה היה הסבה בידעו כי לא לכבוד יהיה לו פרסום מעשיו אלו.

הגון בעדי. אוכל לקבוע עתים יומם ולילה והעסקים וגם אם תפול הבית לא יבטלני מהלמוד שעה אחת ביום. אהיה אצלי אמון וכאב את בן ירצני יפרוש כנפיו להצילני מכל פגע וכבר געשתי לו סנדיקוס כי ילד יולד לו ועשה אותי בעל ברית ראשון.

אין נפשי אל העם הזה כי הם אנשי און ומרמה ואינם כורתים ברית עם שום אדם, ריקים ופוחזים ואין יראת אלהים לנגד פניהם באופן שכבוד מעלתו שמה למולי שמחה גדולה, והבית אשר אני שוכן בתוכה הוא סמוכה לביתו כלנו נכנסים בפתח אחד ואין שום אחד ממנו יצא החוצה כי אם בשעת התפלה. קשה עלי לפרוש הימנו אלו הימים אשר יתעכב ללכת ולעמוד בויניזיה חדש ימים, המקום החורחו לביתו לשלום אכ"ר. אל אלהים אשים דברתי אשאלה ממנו: יתן בלב אנשים מהוגנים בגלילות איטליא שיבחרו לבא אלינו לדור פה כי אין טוב להם ולזרעם אחריהם מזה, ואם האיש הוא יבחר לקרב לשכון הצרות פמגוסטה יאכל פרי מגדים כפרים עם נדרים ויהיה לו פנאי לעבוד אלהינו בתודה וקול זמרה, מזונותיו ישיג בריוח כי באמת אלו הדרים פה הם מאוכלי המן ואם ידבנו לבו להסתופף בחצרות אל ולדור בירושלים ע"ה או בצפת תוב"ב יעלה ויוכל לסדר עסקים באופן שמהמקום הזה יוכל לקבל די מחיתו בהנחו פה מעותיו מסוגלים ומפירותיהם יאכל וישמח. על זה דוח לבי שאני יחיד פה כי אם היתי מוצא איש שלומי ראוי לבטוח על זו שיקבע דירתו הנה עבדנא יומא טבא ובאולי הייתי בוחר להניח פה קצת מבני ביתי ולמועד הזה בשנה האחרת היתי עולה במעלת הר הזתים לשלמה נדרי והיה לי המחנה הזאת הנשאר לפליטה.

אספר באורך שבה הגליל הזה וגנותו ג"כ כפי מה שראיתי בעיני למען נשכיל את מוצא דבר וידעת את אשר תעשה וה' יהיה כעסלך. הנוצרים הדרים בכל איציפריה: קנדיאה קורפו אלזאנמו קונסטאנטיני הם רובם יונים ואינם כמו הנוצרים איטאליני, אין בהם תבונה דתיהם שונות מכל עם וסדריהם מתחלפים ואת דתי ונמוסי הנוצרים אינם עושים ולמלך רומא אין שוה להניחם כי יש להם פאטריארכי בקונסטאנטינה המושל עליהם אליו גוים ידרשו בבית תפלתם לא תמצא פעמון ויש להם חוקים הרבה שהאיטליני לא יחזיקו, בעיר קצת הניות פתוחות וקצתם סגורות הללו חוגגים והללו עושים מלאכה, היונים אוכלים בשר בכל יום שבת כמו ביום א' ועושים עצרת נ' פעמים בשנה ומנועים כעצמם מכל דבר היוצא מן החי ואינם אוכלים אפי' בג אפי' שמן, הכומרים שלחם נושאים אשה אחת ואם תמות הראשונה לא יקחו שנית ורובם הם בעלי מלאכות, אינם אוכלים ממנע היהודים בעד כל הון יקר ולא ישתמשו בכליו בשום פנים ואם תרצה לקנות מידם דבר מאכל לא תגע בו יד רק תאמר אני רוצה זה וזה כי כל מה שתגע תצטרך לקנות, בשר שחוטפה נכלה הוא אצלם והם שונאים הנוצרי האיטליאני בתכלית כמו שאנו שונאים הקראים, נשותיהם נבדלים מלכת סביב בעיר ביום, וכל הלילה הולכות להקביל פני חברותיהן או

לכית התפילות, אומרים שעושים זה מחמת צניעות ובתוכם יש ניאוף לרוב, תשעה קבין זנות נמלה יין הרשעה, וכלם הם אנשים כזבין, ורמאין, גזלנין אבדה האמונה ונכרתה מפייהם, המלה פה יפה בתכלית היופי ונותנין מדה אחת שוקלת ב' ליט' בעד ה' קואטריני משלנו, לא ראיתי בכל העולם לחם יותר יפה ממה שמצאתי במקום הזה, והוא יקר והחטה נמכרת הקורבה בולוניס ד' ליט' ד' אל מטבעת בלוניה, השמן זית הוא רע מאד אי אפשר לאכול ואם תשרף אותו תרוח ריח רע ומוכרין ליט' ממנו בח' קוטריני של י"ב אונקיות, רוב העם נוהגין שמן שומשמן שהוא זוויליאה למגן ולבשל כי הוא טוב ומוכרין אותו ב' קואטריני האונצי אבל אם תאכלנו חי נותן מעם לפגם הוא, זתים הנאכלים פה הם גסים כמו אגוז ונמכרים בזול כמו מ"ו קואטריני מדה אחת שוקלת עשרה ליט' ואילו הזיתים אינם באים לעולם לידי בישול זהו מה שאמר המזרחי בפ' עקב על פסוק ארץ זית שמן ודבש כי יש זיתים שאינם עושין שמן, הרמונים נמצאים בריבוי גדול מכל מין מתוקי חמוצי וכינונים הם גדולים מאד ויש להם גרעין גדול טוב למראה ונחמד למאכל והיותר גדול תקנהו בעד א' קואטריני ומהם נשמרים כל השנה לפי הנשמע, כשהנעתי פה כבר תמו ימי הבצירה כי הם בוצרים הענבים בחדש אוגוסטו וכל הפירות קודמין להתבשל חדש אחד ויותר ממה שהם מתבשלות באיטליה, גם מצאתי שכבר תמו הפירסקי, מהענבה לא מצאתי לאכול זולת כי פועלים באים לפעמים מההר למכור ממנה שחורה ולבנה והוא טובה ואינם משתמרת כי אם ג' או ד' ימים וחקרתי מערך היין ואמרו שמכרו בשנה הזאת שיעור א' קורפו בולינסיה ג' ליט' י"ד אל מטבעת בוליניה, היין מפה הוא חזק דרמי מיא על חד תרין, העצים קניתי אותם י"א מרציל כסף מדה אחת שהיא כמו א' קרון וחצי, הבצלים והשומים הם יקרים ונמכרים כפלים ממה שהם נמכרים באיטליה, הצעת והלפתות הם בריבוי גדול ונותנים מהם לכל קואטריני משה לעיפה, מכל מיני ירקות תמצא, כגון כרובי תרדין ספינאצי, קרומים, שומר שבת, מיוטה מיוראנה, פיטרוסימיל, רוט וכדומה כלם בריבוי גדול ובזול, מכל מיני קמניות ג"כ כגון פולין עדשים פאשולי אפניים לבנים ולא אדומים, אורז דוחן מכל מין וכיוצא ואינם יקרים, בכל יום כבקר ובערב תמצא לקנות דגים וערכם כמו באיטליה ד' ביצות לדינר היינו א' קואטריני וחצי לאחד, האווזות והאנטרי הם מעמי המציאות בגליל הזה ואם תמצא מפרט חמשה או ששה מרצילי כסף זוג האווזות ד' מרצילי זוג האנטרי, התרנגולים היפים ג' מרצילי, הבינונים ב' מרצילי וחצי הזוג, השלו היינו הקוסורניצי מעט יותר מא' מרצילי הזוג, היונים הכייתים א' מרצילי ומעט יותר הזוג, יוני שוכך פחות מא' מרצילי, חמשה אגוזים לקוטריני א' נוסוניה לקואטריני והם קמנים, התפוחים מעט ורעים, כאשר תמצא לקנות מהם לא יתנו לך כי אם שנים לקואטריני, עדיין לא ראיתי אנסים ואמרו שלפעמים הפועלים מההרים מכיזין מהם ומוכרין אותם כיוקר, זווילי וסורא וערמונים אין להם מציאות בזה הגליל, תמצא בריבוי גדול אתרוגים לימאני

מילרנצי, קאפרי, פיסטקיי, תמרים, חרובין תאנים, לחים ויבשים והם בזול, הגבינה הנעשית פה היא מעורבת חלב רחל עז ופרה ואינה משתמרת מרוב השמנונית שבה ורוב היהודים מפה נוהגים להביאה מאלזנטי ומטריפולי והיא יקרה, בערב חג הסוכות הלכנו לתוך העיר אל הגנות לקנות לולבים ואתרוגים ובררתי לעצמי שני לולבים ושני אתרוגים גדולים ויפם בתכלית לא ראיתי כמהם מימי באיטליה ועל הכל הוצאתי א' מרציל ב' קואטריני, חזן הכנסת הביא לביתי הרס וערכה בלי הוצאה, ששה כבשים וששה עזים לפי הנשמע הם יפם וטובים וברבוי וערכם כמו א' מונציני האחד ומעט יותר הכל לפי גדלו וקטנו והרוצה מהם צריך לקנות ששה אחד לעצמו, או שתי בתי אבות נמנן על ששה אחד כי לא נמצא למכור לערלים הרביעים האחרונים, אך עדיין לא התחילו ואומרים שבסוף זה החדש יתחילו לבא ועתה היהודים אוכלים בשר פרים או בשר רחל או עז ושערת ערכם ששה או שבעה קואטריני הליט', בשר שור מ' קואטריני הליט', האמת כי יש נוסף האחריות מהטרפות, בקונסטנטיניה בסלאונקי בקנדיה ופה ציפיריה החכמים הנהיגו הנפיחה בבדיקת הריאה כי חמלו על ממונם של ישראל כי כל מה ששוחטין נקרא בהמות ישראל, הדבש פה הוא שחר ושמנה ומוכרין אותה ב' קואטריני הליט', מי שיש לו חכמת הרפואה טוב לו כי הנצרים והיונים מאמינים בחכמת היהודי, האמת כי ההספקה המסודרת שנותנים שהם מאתים ציקיני לא יתנום כי אם לערל ויש ג"כ הספקה אחרת שנותנים השוטרים לרופא אחד היינו א' גזיטא ויניזיה בעד כל שבוי חדש שהוא כמו ק"כ קואטריני לשנה אלו הב' הספקות נותנים לשני רופאים אבל נמצאים פה שני יהודים רופאים אחד פורטיגיסי וא' רומאנו שמרויחים הרבה וגזונים ממלאכת הרפואה והם מכובדים בעיני ההמון ונושאים הכובע שחור עם א' פיציה ירוקה גדולי כאיסר מה שאין רשות לשאר יהודי לנושאה כי אם כלה ירוקה כמו בויניזיה, הוצאת עשיית הבוקאטו היא גדולה ורוצים כפלים ממה שאנו נוהגים להוציא באיטליה, המנעלים הם בזול, תקנה מנעלים גדולים וטובים עם סולה עבה ותפרעם א' מרצילי וחצי.

הן אלה קצות דרכי העיר הזאת מתוך דברי תוכלו לשער כמעט כל המצטרך ויען כי הארכתי הרבה לבלתי העמים כ"ת וגם שיש לי לכתוב למקומות שונים ולאנשים מתחלפים אבחר הקיצור, ובפרט כי לא אוכל לכתוב דבר המתיחס לעסק סחורה כי עדיין לא ראיתי מנהג הגליל ומה טובו, כדברים האלה ממש כתבתי לאחי יצ"ו בפיסרו ולנעלה חמי יצו בפירארה אם יכשר בעיני כבוד תפארתכם לכתוב אלי להטיב לבי משלום כל בני ביתכם אחד לאחד תעשו הטוב והישר בעיני, כי באמת כיום מועד אצפה תשובתכם לדעת השלום לכם גם היתי חפץ לשמוע אם נתחדש דבר בארצתכם כי עיני ולבי שם כל הימים גם בלילה לא שכב לבי לחשוב מחשבות על כל מה שהנחתי ובהזיון לילה גם אני בחלומי תמיד אחוז בכרעי מטותיכם נים ולא נים מקיץ ובוכה כי יחיד ועני אני באילו הגלילות, ואין אחד מכם מתחזק עמדי מתי יבא ואראה פני

מעלותכם בארץ הקדושה כי ישיב ה' את שבותינו כאפיקים בנגב אז ימלא
שחוק פינו ולכל כל בני ביתי רנות תמורת מה שנתך ממנו דמעות לאין
קץ. מי שענה לאלהו בהר הכרמל הוא יענה אלינו וישמע בקול צלותינו
ויגיענו ששים ושמים בכנין שלם. אפיים ארץ אשתחזה מול המנורה המהורה
שרתי במדינות הזקנה הורתכם מעלת כת' ואל פני המעמירה אחותה מרת
קונצילונה מב'ת יוסף ה' עליהם ימים ושנים ארוכים וטובים בעשר ובבריאות
בניהם ירבו ככוכבי השמים ולפני נשותיכם המסולאות והבנים בניכם זרע ברך
ה' אכרע אקוד ואם תחפצו לכתוב תהיו זריזים לשלוח האגרת בויניזיה, באופן
שיהיו מובאות ליד הגאון מהר"ר אליעזר אישכנזי יצו אשר כתבתי ממנו כי
יתעכב בויניזיה הדיש ימים או מעט יותר גם בכל עת אשר תחפצו לכתוב ויהיה
לכם בויניזיה איש ירצה לשרת, תמיד בכל הדיש נוסעות אניות הבאות מויניזיה
עד פה וכמו כן מפה לויניזיה כי כל עוד אראה אגרותכם תשיעו אותי שובע
שמחות מקום פניכם תמורה ואעשה כן גם אני לכתוב בכל פעם אשר יזדמן
לי נוסע. האמת כי האניות באות בלזליגי שהוא מהלך נ' מילין רחוק מפה בים
וכ"ב מילין ביבשה אבל כשהאניות באות שמה בו ביום יודעים אנו פה מהגעתם
כי תמיד יש הולך ושב משם והנה. מרחוק אשתחזה אל המשכיל כמוה' מנחם
יצ"ו ולאסה מלמד להועיל בבית תפארתכם לא ידעתי אם עדין נכדו זכריה יצ"ו
עומד לשרת אתכם כאשר קייתי אם לאו תאמרו לו שיכתוב גם הוא אלי
ומאתי ישא ברכה ובזה אצא מלפני הדרת תפארתיכם בקידה בכריעה ובהשתחוויה
ואדברה נא שלום. פאמגוסטה יום ב' י"ח אוטורי שכ"ד ר"ח מרחשון נאום
הצעיר הלוחך עפר רגלי כבוד מעלתכם. המך אליהו יצ"ו מפיסארו כותב בלחץ
ודובר שלום .!

תשובת רש"י

נעתק ע"י החכם ב"ג ממחזור וויטרי אשר בבדליינא אוקספרד.

(עיין באשרי ר"ה פ"ד)

ולומר זמן ביום טוב של שני ראש השנה נוהגין אנו במקומינו ובכל המקומות שעברתי בהן ואין חילוק בין שני ימים טובים של ר"ה לשני ימים טובים של גלויות אלא לענין ביצה ומחומר לאסור של זה כזה ומעמא משום דאף בזמן ב"ד פעמים שהיו עושין שניהם יו"ט ואע"פ שלא היה שם ספק והיום שני הוא עיקר יום טוב היו גומרין יום ראשון בקדושה שלא יזלזלו בו לשנה הבאה ואההוא מנהגא סמכינן ולא משנין לאיסורין תורת ספק אבל לענין זמן מה נפשך אי ספיק א' נינהו אמרינן זמן ואי אמנהגא דבית דין סמכינן שהיו נוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש אומר זמן דהא מיום טוב שני היו מונין תיקון המועדות והוא עיקר ראש השנה וצריך לומר בו זמן וכן הלכה ורבתי הלוקין עלי ומעמם שמעתי מפי מורי ג"ע בשני ימים טובים של גלויות שהם משום ספק והן שתי קדושות אומר זמן בשניהם כי שמא יום ראשון חול והשני קודש אבל בשני ימים של ראש השנה שהן קדושה אחת כחד יומא אריכא דמי ולא אומר זמן כי אם בראשון. בתשובת ר' יוסף טוב עלם הגדול שני ימים טובים של ראש השנה לאו דאורייתא נינהו ואפילו הכי קדושה אחת נינהו ומה טעם כיון דקבעום סנהדרין גדולה שבלישכת הגזית שמהם תורה יוצא לכל ישראל וקבעום קודם חרבן הבית לעצמן וכל ישראל הרי הן ככתובין בתורה ונעשין קדושה אחת והתורה אמרה לא תסור מכל הדברים וגו' ומנא לן דקבעום קודם חרבן הבית דתנן בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום כלו פעם אחת כולי ואם נפשך לומר והלא סנהדרין תקנו להם שני ימים של גלויות ואפילו הכי שתי קדושות הן אותן לא הוקבעו אלא לגולה ומשום ספיקא דקביעות ירחא ומקרא מעיד וצוח הרימו מכשול מדרך עמי וכני גולה מפולין הן לארץ ישראל ונעשה כמי שלא נעשה הדבר כמו שנתנו על הר סיני וקדושה אחת הן שהם לא קבעום משום ספיקא דהא אינהו בקיאי בקביעא.

וגם בתשובה הזאת השיב ר' יוסף טוב עלם הגדול זצ"ל

בראש השנה מקום שיש שליח צבור מתפלל יחיד תשע ושומע עלינו לשבח וסדר תקיעותיו מפי שליח צבור ויוצא ידי חובתו שכך שנינו כשם

ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב רבן גמליאל אומר שליח צבור מוציא הרבים ידי חובתן ואע"פ שרבן גמליאל יחיד הלכה כמותו דאמר רב הונא אמר ר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל אבל במקום שאין שליח צבור חייב לומר עלנו לשבח בתוך התפלה שאף ר"ג לא אמר אלא לעומדין בבית הכנסת ושומעין מפי שליח צבור ולא אנוסין שאינן יכולין לבא לבית הכנסת מפני האונס אבל שאר העם לא פטר דאמר ר' אחא אמר ר' שמעון חסידא פומר היה רבן גמליאל אפילו עם שבשדות ולא מיבעי הני דקיימא הכא ומקשינן תו מעם שאחורי הכהנים שאינן בכלל הברכה ומתרצינן אלא כי אתי רבין אמר ר' שמעון חסידא לא פטר רבן גמליאל אלא לאותן העומדין בבית הכנסת ועם שבשדות דאניסי אבל יחיד במקום שאין שליח צבור חייב והני דעיר נמי שאין באין בבית הכנסת אע"ג דיש שליח צבור חייבין דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות אלא משום האונס וכשהן מברכין תשע ברכות היכא דליכא חבר עיר יחיד אינו תוקע על סדר הברכות אלא לאחר תפלתו תוקע קשר"ק קש"ק קר"ק בזה אחר זה דתנן מי שבירך ואח"כ נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלשה פעמים ואמרינן מעמא שלא היה לו שופר מעיקרא אבל היה לו שופר מעיקרא כי שמע להו וכו' ואמרינן רב פפא בר שמואל קם לצלווי אמר ליה לשמעתי כי נהירנא לך תקע לי אמר ליה רבא לא אמרו אלא בחבר עיר ותניא נמי הכי כשהן שומעין שומעין על הסדר ועל הסדר ברכות בד"א בחבר עיר אבל שלא בחבר עיר שומעין על הסדר ושלא על הסדר ברכות ש"מ היכא דליכא חבר עיר יחיד תוקע אותן אחר תפילתו וכן הלכה וכשם שאין אומרים סדר עבודת יום הכפורים אלא במוסף כך אין אומרים תקיעות של ר"ה אלא במוסף בלבד ומאן דמצלי ביחיד באלו נאמר יום שהיחיד גומר בהן את ההלל חייב לברך לגמור את ההלל ולקרנותו כולן ולברך אחריו ובשאר ימים שאין גומרין כשם שאין פותחין כך אין חותמין וכן מנהג בשתי ישיבות.

יוסף טוב עלם ברי שמואל

וכבר נחלקו גדולי הדור על מוספי ראש השנה הגאון ר' יצחק לוי יש מזקינן לפרש מקראות של מוספי היום ומפני חמאינו כאמור ובראשי חדשיכם בחדש השביעי באחד לחדש וגי' שהרי א' את מוספי יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך ובאותו המשמיע היה ר"ח בשמיעה שניה בעירובין או' זכרון אחד ועולה לו לכאן ולכאן ואו' ותתן לנו יי' אלהינו את יום הזכרון הזה ומוסב אשגהם שכן אי אפשר לראש השנה בלא ראש חדש ויום ראש חדש זה קאי אזכרון כדתניא בא' לחדש יהיה לכם זכרון שבתן זכרון מה שאין כן בשאר שתי קדושות לפי שיש שבת בלא פסח ופסח בלא שבת לפי שאין בהזכרת אחד מהן נשמעת הזכרת חבירו וצריך לפרש בו בהדיא את יום המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה ונהי נמי דפטר זכרון אחד לשתיהן איהו כשבא לפרש מנין המוספין בראש השנה אם אינו או' ובראשי חדשיכם מנה ודלג

מחצה נראה כממעט במוספין ויש שאין מוחין כגון גאוני לותר לומר ובראשי חדשיכם בראש השנה דילמא נפיק מיניה חורבא ולהוי מדמי לשווייה להאי ראש חדש כשאר חדש דכולא שתא למנות את המועדות מיום שני כדרך כל השנה מחשבין ומתקנין מועדים מיום אחרון של ראש חדש ועברי לה לראש השנה כשתי קדושות ואוי' הם אין לנו לסמוך אמסקנאה דשמעתא זכרון אחד עולה לכאן ודא נשתלחו הדברים לרבינו נ"ע בא והכריע דברי האומר צריך להזכיר פסוקים של כל מוסף ולא להקפיד שמא יאמרו אלול מעובר הוא ויקח מגינים מיום שני הילך תשובתו.

אשר הזקיני לתת לב על הסדר המקראות מוספי יום הזכרון אשר הנהיג הוא ובנו לפני פטירתו להזכיר ובראשי הרשים ולאחר פטירתו חלוקין על דבריו להחזיר הדבר ליושנו ואוי' שיש איסור וחילול בדבר שהשומע אזכרת ראש חדש ביום השני יהיה סבור שאלול מעובר ובא לקלקל את המועדות ועוד ראיה לדבריהם מאשר פסקו רבותינו אוי' זכרון אחד עולה לכאן ולכאן לא שמענו את דברי החולקין ולא להכריע באתי כי איני כדאי לעשות סעד דברי האוי' שן סלע וגבעות עולם אך אעבור על משלחתי אשר הזקני להודיע מה קבלתי [מרבינו] יעקב זצ"ל באותה שמועה אני משיבו כששמעתי לפניו לא שמעתי מפיו קדוש באותה שמועה המקראות כולם ומהו להזכיר של ראש חדש בראש השנה פירש לתלמידיו כגון ותתן לנו יי' אלהינו את יום הזכרון הזה זכרון וכן את יום ראש החדש הזה וכן יעלה ויבא וכן כמוסף את מוספי יום הזכרון הזה ואת יום ראש החדש הזה נעשה ונקריב וכן בחתימה מקדש ישראל וראשי חדשים אבל בסדר המקראות הוא לא הזכיר ואני לא שאלתי כי לא ראיתי נוהגין במקומינו בשום יום טוב הזכרת מקראות של מוספין לפי שאינן שגורין בפה חוץ ממוספי שבת ור"ח שהן תדירין ושגורין בפה ומסיימין מפי כבודך כאמור כדרך הננאל אמר רב ומשבאתי משם ושמעתי מפי אותו צדיק ר' מאיר בר' יצחק שמסדרין הנהגתי אני במקומי ועתה שמעתי שהנהיג רבינו הלוי את ראש החדש במקראותיו רואה אני את דבריו ולא כחולק על ישיבת רבינו תם שלא הנהיג כן כי ידעתי מידתו בחר לו בגדולה יותר מכולם והנהיג עצמו כאיסקופה הנדרסת ושם עצמו כשירי שירים ולא מלאו [לבו] לעטרה הראוי לו להרש דבר בדורו ואם רבינו יצחק הלוי שם דברים על לבו ופזר בשעת המכנסין אוי' אני מקום הניחו לו להתגדר בו ועל שניהם אני קורא ועמך כולם צדיקים זאת אשר עם לבבי אני משיב כי דבריו נכוחים להבין ואם באנו לפרוש מהן כפורש מן החיים ומן הטעם מה ראו רבותינו לחלק שתי קדושות הללו משאר כל שתי קדושות שחלו ביום אחד שהזוקקנו כשאר שתי קדושות להזכיר את שניהם כפתיחה ובחתימה ובזה אוי' זכרון אחד אלא שבזה אוי' י"ל ששמע אזכרה אחת עולה לו לכאן ולכאן מה אין כן בשאר שתי קדושות לפי שיש שבת בלא פסח ופסח בלא שבת לפיכך אין במשמע אזכרת אחד מהן אזכרת חבירו אבל יום הזכרון אינו אלא בראש חדש

השביעי ויום ראש חדש קרוי זכרון כדכתיב באחד לחדש יהיה שבתון זכרון תרועה לפיכך שמזכיר יום הזכרון הרי ר"ח במשמע וזה פי' עולה לו לכאן ולכאן מלשון התלמוד אנו למדין וכשנשאלה השאלה בבית המדרש שני צידי טעמא לדרך זו ולדרך זו כדרך כל שאילות שבתלמוד לא תלו טעם בחשש איסור וחורבה אלא שלא בצורך תלאוהו דהכי אמרינן כיון דחלוקין במוספין מדכרינן או דלמא או' זכרון אחד ועולה לו לכאן ולכאן כלומר שני כהכי ולא קאמר או דילמא חיישינן לחורבא פלוני ואלו היה בידו לתלות הטעם בחשש לא היה תולהו ברשות הואיל וטעם ההזכרה משום עולה לא לכאן ולכאן כגון בפתיחה וחתומה שהוא או' את יום הזכרון הזה שהרי ר"ח במשמע אבל כשבאו לפרש את מנין המוספין ומונה ומשייר נראה כממעט במוספין שהרי או' את מוספי יום הזכרון הזה נעשה לפיכך ובאותו המשמע היה ר"ח ומנה מחצה ודלג מחצה טוב לו לשתוק משתייהם ולסיים מפני כבודך ואם בא להזכיר יזכיר את שניהם ואו' שכך נהגו הראשונים ודורות האחרונים קבעו המקראות במוספין ושנו במשמע זכרון אחד ולא קבעו בו אלא מקראות של ר"ח בלבד שלמה בר יצחק.

שאלה

לרבינו גרשון על עסק יהודים ההולכים בספינה ונשברה הספינה ונצולו הנפשות והממון היו בתיבות ועמד אחד מן היהודים שנצל מן הספינה ושכר גוי אחד לעזור לו להציל מן הממון והציל הממון מתיבתו של ראובן אבל לא יכול להוציאה אל היבשה והוצרך הגוי לשברה ולהוציא הממון שבתוכה ושאר הממון שבספינה לא יכול הגוי להציל הכל כי היה השך באישון לילה ואפילה והגוים נתקבצו שם וחטפו מן הממון ושאר נכסים והוליכו לביתם למחרת נתנו שוחד למושלים ולשופטים לחקור ולהשפט הגוים הנחשדים שנתקבצו שם וגם הקהלות גזרו חרם על כל מי שיביא בידו מנכסי האבידה של הספינה שיחזור לבעלים ובתוך ל' יום שהיה ראובן מחזר על אבידתו מכר גוי אחד מן הממון ומן הנכסים הנאבדים בספינה לשמעון ואינו רוצה להחזירו לראובן ואמר כבר זכיתי בה שאבידה שישטפה נהר מותרת.

והשיב

כך דעתי נוטה שאין בדברי שמעון ממש כי מה שמעון אבידת נהר מותרת אינה טענה שהרי לא הצילה הוא מן הנחר כי הנוי הצילה ומושלי העיר כבר צוו להחזירו ודינא דמלכותא דינא. וכדיני גוים גם המציל מן הנחר נוטל שכר טרחתו כשמודה בה ומחזירה לבעלים ואם כפר בה דינו כגנב ומחזירה לבעליהם בחנם. ודינו של שמעון להלוקח מן הגנב ועשו בו תקנת השוק וישבע כמה נתן ויטול כדתנן המכיר כליו וספריו ביד אחר אם יצא לו שם גנבה ישבע כמה יציא ויטול גם מפני תקנת הקהלות צריך שם שמעון להחזיר

הגניבה לראובן אפילו נתיאש ראובן והפקר ב"ד הפקר שנאמר כל אשר לא
יבא בשלשת הימים וליכא למימר דדוקא בדורות של שמאי והלל או . . .
שהרי אמרו חכמים למה לא נתפרשו שמותם של ע' זקנים שלא יאמר אדם
פלוגי כאלדר ומידר ופלוגי כנדב ואביהו. וכתוב וישלח ה' את ירובעל לאמר
לך יפתח בדורו כשמואל בדורו. ומי שנתמנה פרנס על הציבור כאביר שבאבירים
ע"כ יחזיר שמעון את אשר קנה כי מכמה טעמים הוא יפה שכן הדין שלום.
גרשון ברי' יהודה.

אמר ב"ג שתי התשובות שנרשמו עליהן לרבינו יוסף טוב עלם המה העתקות שהעתיק
ר"י ש' מתשובות גאונים כמנהגו ולאילו המה והתקנים והערות לשתי תשובות אלו ולתשובות
רש"י יבואו אי"ה בקונטרס השני כשזוכה להדפיסו.

716 671116

B. GOLDBERG & M. ARBEIMAN

Table des matières

Voies de Venise à l'Anagnino en 1855 par E. de Lamoignon
L'Anagnino de Rome
L'Anagnino de Rome à l'Anagnino

BUCHDRUCKEREI VON GEORG BRÖG IN WIEN.

(UNTER DER LEITUNG VON P. SMOLENSKY.)

Vie éternelle

Publication mensuelle des manuscrits
précieux, provenant des anciens docteurs
israélites

par

B. GOLDBERG & M. ADELMAN.

Table de matières :

- 1) Voyage de Venise à Famagouste en 1563 par Elie de Pesaro
(manuscrit de la Bibliothèque nationale de Paris).
- 2) Réponses de Raschi (d'un manuscrit d'Oxford).
- 3) Réponse du célèbre Rabbin Gérson (manuscrit de Paris).

PARIS, 1878.

וזכרנו לחיים משום דיום דין הוא כדחנן בראש השנה¹) עוברין לפניו כבני מרון וא"ר יוחנן²) וכלן נזכרין בזכירה אחת ולפיכך תקנו לאמר זכרנו לחיים להתפלל שזכרנו לחיים. חפץ בחיים כדכתיב כי לא אחפוץ במוות המת כי אם בשובו מדרכו וזיהו. בספר החיים הוא ספר הצדיקים הנכתבים לחי עדי. מי כמוך אב הרחמים כלומר ואם לא נזכה במעשינו להכתב לחיים אחת ברחמיך שכן דרכך שאחה אב הרחמים וזכר יצוריו לחיים ברחמים, וגם אחר שימותו נאמן אתה להחיותם.

ובכן תן פחדך כלומר אפי' שאחה אב הרחמים וחפץ בחיים של יצורך תן פחדך ואימתך עליהם כדי שיראוך וענודך ויהיו בלם באגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם והיו צדיקים, ויכתבו לחיים כמה שידענו שאחה שולט בדבר זה לעשות ועוז בידך וגבורה בימינך לעשות כל זה והיא שמך נורא על כל מה שבראת.

ובכן תן כבוד וזכה תתן כבוד לעמך כשיכירו כל העולם שמך ויכבדו את עמך שיאמרו אין אלהים כי אם בישראל. תהלה ליראיך שהללו אותם, ופתחון פה כמו ולך אתן פתחון פה בחוכם שיפתחו פיהם לדבר ולא ייראו משום אדם וזכה יהיה שמחה לארצך וכו' ואז כשתצמח קרן לדוד ותערוך נרו.

צדיקים יראו וישמחו וכו' ועולתה תקפץ פיה, אותה העולה עתה עלי בגלות תקפץ פיה שלא תהא לה פתחון פה. תקפץ, תסגור. וכל הרשעה מלכות רומי כדכתיב וקראו להם גבול רשעה. ממשלת זרון מן הארץ מלכות זרון; לבדך תהיה כדכתיב וגשנב ה' לבדו.

קדוש אתה ונורא שמך כדכתיב ושמי נורא בגוים. המלך הקדוש כדאמר רבא משמיה דרב³) כל השנה מתפלל אדם האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים שמתפלל המלך הקדוש, והמלך המשפט, לפי שאמר הקב"ה המליכוני עליכם בראש השנה כדכתיב אני ה' אלהיכם וסמוך ליה בחדש השביעי.

ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום הזכרון לשון המקרא זכרון תרועה מקרא קודש ואין אומר ומועדים לשמחה ותגים וכו' לפי שאין קרוי חג אלא חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות שבתן מביאין שלמי חגיגה ובהן כתיב שמחה ושמחת בחגך אבל ראש השנה ויום הכיפורים אין בהם שמחה כתיב ואינן קרויין חגים הלכך אין אומר בהן ומועדים לשמחה וכו'. ואין אומר ובראשי חדשיכם וזכרון שאמר עולה לראש השנה ולראש חודש דאמר רבא⁴) כי היונין כי רב הונא איבעיא לן מהו להזכיר של ראש חודש בראש השנה, ומסקנא אמר רב חסדא וזכרון אחר עולה לכאן ולכאן. ואומר והשיאנו את ברכת מועדיך דכתיב בפרשת אמור אל

¹ ט"ז ע"פ.

² ט"ז ע"פ.

³ סוף ספר קטן דברכות אך ט"ז ע"פ אמר רבא בר חיננא סבא עשמיא דרב.

⁴ סוף ספר קטן ע"פ.

הכהנים בראש המועדות מועדי ה' אשר תקראו אותם וקאי אכלהו אראש השנה ויום הכיפורים. ויש שאין אומרים אותו משום דכת' מועדים דברכת מועדים לא כתב אלא אחג ורגלים ורואה אני את דבריהם, ואם שבת הוא אומר את יום המנוח הזה ואת יום הזכרון הזה ואומר מגן אבות דברבו וכו' ומקדשים על הכוס ואומר שהחיינו. דהכי פסקינו והלכתא אומר זמן בראש השנה וביום הכיפורים⁽¹⁾ ואומר כמה מדליקין וקדיש. ביו"ט מתפללין כמו ערכית ואין אומר הלל בראש השנה לפי שהוא יום דין ויום בקשת רחמים ולא יום הלל, וקורין בתורה בפרשת וי' פקד את שרה ואומר קדיש, ומפטר קורא בפנחס בחודש השביעי באחד לחודש והפטרם ויהי איש אחד מן הרמתיים כמו שפירש' במנהגים.

עלינו לשבח לאדון הכל שבת' ונתן לנו את תורתו ולא עשאנו כגוי הארצות שאין להם תורה, בהם, כמו הם שחלקם וגורלם הכל וריק, ואנו חלקנו וגורלנו שאנו כורעים ומשחחיים ומודים למלך מלכי המלכים הקב"ה שחלק יעקב יוצר הכל הוא, מושב יקרו כסא כבודו ושכינת עונו כדכתב שם חביון עונו. אמת מלכינו אמת הוא שהוא מלכנו. ועלינו לשבח הוא מסדר המלכיות כמו שאומר בו מלך מלכי המלכים וגם הוא אלהינו שהוא קבלת מלכות והיינו דתנן⁽²⁾ וכולל מלכיות עם קדושת היום. קדושת היום הוא אהה כחרתנו ומפני הטאינו שמוכיר בהם את קדושת היום וקודם שיחזוהם ברכתו כולל בכרכתו את המלכיות עלינו לשבח. והוחם מלך על הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון ותניא ר' עקיבא אומר⁽³⁾ שבת שבתון קדשו בעשיית מלאכה, וזרון אלו זכרונות הרועה אילו שופרות, מקרא קודש זה קדושת היום, ומנן שאומר מלכיות תניא⁽⁴⁾ ר' אומר אני ה' אלהיכם, ובהדרש השביעי⁽⁵⁾ ר' יוסי אומר אינו צריך הרי הוא אומר ויהי לכם לזכרון לפני אלהיכם שאין ת"ל אני י"י אלהיכם אלא זה בנה אב כל מקום שאומר זכרונות יהיו מלכיות עמהן.

על כן נקוה לך שתודיע לכל שאחה ה' אלהים ואין עוד, שנראה במהרה בתפארת עורך שתעביר גילולים מן הארץ כמה שנאמר והאלילים כליל יחלוף ויהיו כל העולם מתקנים מלכותך וכלם יקראו בשמך ויכירו וידעו כל יושבי הכל את מלכותך שאחה לך מלך ואז יכרעו לך הכל וישבעו בשמך כל לשון כי מלם יכירוך. יקר יח נגו, יתנו לך כבוד וכלם יקבלו את עול מלכותך עליהם. ותנן⁽⁶⁾ אין פוחזין מעשרה מלכיות, מעשרה זכרונות, מעשרה שופרות, כנגד עשרה גילולים שאמר דוד בספר תילים הללו אל בקדשו ומוכיר בהן חקיעה דכתי' כתקע שופר ואומר שלש פסוקים של מלכיות שכתובין בתורה כגון י"י ימלך לעולם וכגון יהי כישורון מלך, ולא הביט און בעיניך ואחריהם ג' פסוקים מלכיות של הכתובים ואחריהם ג' כתובים מלכיות

(1) בכל תעבין פי ע"ב.

(2) פ"ד דראש השנה ל"ב ע"א.

(3) פרק רביעי דראש השנה ל"ב ע"א.

(4) טז טז.

(5) בנזסח גורא שלנו ונחודש השביעי ז מלכות.

(6) טז ל"ב, ע"א.

של נביאים הרי ט' ומסיים בשל תורה שמע ישראל, דהוא נמי מלכיות דכח' ביה ה' אחד כדברי ר' יוסי הרי י' פסוקים מלכיות. והופע חגלה כמו והופיע מהר פארן. משלה מושלה ואמר והשאינו כאשר פירשתי למעלה וחיתומין ביום הזכרון ועלה לכאן ולכאן ותוקעין ק'ש'ר'ק כדתנן¹) כולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע וזכרונות ותוקע שופרות.

אתה זוכר מעשה עולם ופוקד. מתחיל בזכרונות מעשה עולם כל מעשים שעשויים בעולם. אתה זוכר ופוקד כל מה שעשו יצורי קדם לפניך גלויים כל מה שנחלעם מאותם שעשו וכל הנסחרות שמתחלת העולם לפניך גלויים. כי אין שכחה לפניך לפיכך אתה זוכר הכל, ואין נסחר, ואין מי שיוכל להסתר מעשיו מנגד עיניך כי הם משוטטות בכל וכל המפעל כל הפעולות שפועלין בני אדם. ע"א כל המפעל שפעלת וכל היצור שיצרתה לא נכחד ממך הכל גלוי וידוע לפניך כל מעשיהם גלויים לפניך, לפי שאתה צופה ומביט כל שיהיה עד סוף כל הדורות כדכתי' מגיד מראשית ועד אחרית, כי הביא חק זכרון יום הדין שהוא לישראל וקרוי זכרון כדכתי' זכרון תרועה יהיה לכם להפקד בדין כל רוח ונפש להוכר בו מעשים רבים שעשו בעולם לזון אותם והמוין בריות הרבה לאין סוף יעמיד בדין. מראשית כואת הודעת שדנת כואת אדם הראשון כי לפנים, כפל מילה. זה היום תחלת מעשיך, ראש השנה תחילת מעשיך שנברא בו אדם הראשון שהוא תחלה לכל אדם ודנת²) אותו בו יום. כדאמרינן בכ"ה באלול נברא העולם, נמצא אחד בתשרי יום שנברא בו אדם ודנו. כי חק לישראל הוא כשישראל מקדשין את החדש אז הוא משפט לאלהי יעקב. ואמר לו הקב"ה לאדם³) אתה סימן לבניך מה אתה נכנסת ויצאת ברחמים אף בניך נכנסים לפני בדין ויוצאין ברחמים. ועל כמו כן גזור הקב"ה היום משפטים ודינים וגם הכריות נזכרים בו מי להיים ומי למות, מעשה איש שעשה ופקודות שנפקד בדין על זה ועלילה הבא עליו מצערין (?) ואפי' מה שמחשב אדם להרע או להיטב נזכר היום ויצרי מעללי איש שני יצרו טוב ורע שניהם נזכרים לפיכך אשרי איש שלא ישכחך אלא יעבוד אותך ולא יכלמו לנצה בו לפי שזכר כל המעשים טובים לפניך ואתה דורש כולם על כן זכרונו בא לפניך כדי שיירא העולם ממנו. הבן יקיר לי אפרים אע"פ שהוא חמוה אינה של פורענות כי על פסוק של מעלה מוסב והבי קאמר וכי בן יקיר לי אפרים שבשביל יקירוחו אני זוכרו אלא על שאמ' למעלה השיבני ואשובה כי אתה ה' אלהי על כן שהוא מתנודד ומתנחם על הרעות שעשה על כן חמו עלי מעי לו רחם ארחמנו נאם ה'. הרי לך שאינו של פרענות ואין כאן אלא ט' פסוקים של זכרונות, וזכרתי להם ברית ראשונים הוא עשירי

(1) עס.

(2) ככתב גדל הכ"י: „ל"ל ודגח", אבל בכ"י עלמון כתוב מוכיח. מודש דבה פרשת חמור כ"ט. מאמר זה נכתב בשם ר' אליעזר. וכן כולל בפרקי דר' אליעזר.

(3) זה לשון המ"ר פר' כ"ט א"ל הקב"ה לפדס זה סימן לבניך כסס שגמדת לפני בדין ביום הזה וילתת בדימוס כך עתידין כניך לעמוד לפני בדין ביום זה ויולתין לפני בדימוס.

ומסיים בשל תורה זוכר כל הנשכחות, שהנשכח מן האדם העושהו אתה זוכר לפי שאין שכחה לפניך. זוכר הכרית שכרתה עמו לזכור עקידתו כדכתי' כי נשבעתי נאם ה' ותוקעין ק'ש'ק.

אתה נגליחה כענן כבודיך כשעת מתן תורה בערפלי טוהר כדכתי' ומושה נגש אל הערפל וכת' ובעצם השמים לטהר חל מלפניך, פהרו כדכתי' ארץ רעשה וגם שמים נטפו וכל בריות שנבראו מששת ימי בראשית הרוו ממך. והלך בסערת תימן אע"פ שהוא פורענות של אומות אומרים אותו דהא כתיב בתריה י"י צבאות יגן עלנו דהוא טובה דהכי אמרינן אם כא להזכיר מלכיות וזכרונות ושופרות של פרענות האומות מזכיר¹).

שומע בקול שופר ומאזין תרועה כדכתי' עיה אלהים בתרועה י"י בקול שופר שומע קול התרועה עמו ישראל ברחמים כשעולה הקב"ה על כסא הדין לדין את ישראל ושומע קול תרועת השופר הופך מדת הדין למידת רחמים כי אלהים זו מידת הדין כדכתי' עד האלהים יבא דבר שניהם, י"י הוא מידת רחמים כדכתי' י"י אל רחום וחנון ארך אפים ותוקעין ק'ר'ק.

היום הרח עולם היום נברא אדם הראשון שהוא הריון של עולם והיום הוא יום דין ומעמיד כל העולם בדין. או ככנים או כעבדים כלומ' או כאדם שדן את כנו ברחמים או כאדם שדן את עבדו שאין דנו ברחמניות אנו מבקשים רחמים שאם ככנים בא לדוננו שאנו קרויים לו בנים, כדכתי' בנים אחם לה' אהיכם. ואם כעבדים שאנו קרויים לך עבדים כדכתי' כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם עינינו לך תלויות כמשפט עבדים כדכתי' הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם עד שיחננו ותוציא לאור כדכתי' ותוציא לאור צדקך ומשפטך כצהרים. ע"א היום הרח עולם. יחיל, כמו הנה תהיל ללדת מפני שהוא יום דין. הרח לשון רוחת.

לערב אין שזיה צבור יושב בין מנחה למעריב כמו שעושה בשאר המועדות מפני ששני ימים של ר"ה קדושה אחת הן ואינן כשאר ימי המועדים שעושין אותו שני ימים מפני הספק ושפוסקין בין קודש לחול. אין אומר שהחינו בקדוש כליל שני לפי שקדושה אחת הן וכיום אחד ארובא דמו. גם למחר אין אומר שהחינו בחקיעת שופר מזה הזעם. וקורין ה' בפרשת והאלהים נסה את אברהם. ומפטרין קורא כדאחמול והפטרה מצא הן במדבר.

סליק סדר מראש השנה.

בערב יום הכיפורים אוכלין מבעוד יום קודם שקיעת החמה דתניא² ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש, וכי בתשעה מחענין וחלא כעשור מחענין אלא כל האוכל ושוחה בתשעה בו כאילו התענה תשיעי ועשירי דכיון שאוכל מבעוד יום ומתחיל להתענות כאילו התענה תשיעי ועשירי. וכשבאין לבית הכנסת מתחיל החזן

¹ טז ל"ב.

² ברכות ט'.

כל נדרי. יש מפרשים משום דא' בנדרים¹) הרוצה שלא יחקימו נדריו כל השנה כולה יאמר בראש השנה הוה לך למעבר ועוד שאין אנו מתנים על נדרים הבאים אלא נדרים שעברו ונראה לי משום דיום הכיפורים יום סליחה הוא ויום חשובה ורוב העולם נכשלים בנדרים וכשכונות וצריכי התרה בשלשה, ואין מתירין נדרים בשבת ולא ביום טוב אלא נדרים לצורך שבת ויו"ט. ולפיכך מתחיל החזן בהתרת נדרים וקודם שקדש היום שאם יש אדם שעליו נדר ולא התירו חכם בהרטה או אם שכח שום אדם נדר שנדר ולא שאל להכס עליו באותו שיוכר יפרשנו לפני חכם ויתחרט ויתיר לו ואשר לא זכר נעשה שליח ציבור שלחו להתחרט בעדו וגם כל אחד כשזומע כן מפי שליח ציבור מתחרט גם הוא ונדרו מתר על ידי חרטה. קונמי וקונסי הם כינוי נדרים ופליגי אמוראי יש אומר לשון גוים הם שיש לשון שקורין לנדר קונסי, ויש אומר כשאר כינוים ויש שאומר כל לשון שבדו חכמים להיות נדר כן הוא יוכינים הם כשאר כינוים המפורשים בנדרים. נדרנא לא נדרי לא יהו נדרים ויש לומר דאנדרים של שנה הבאה קאי ואגב דהתחיל בנדרי שנה שעברה והתירין מסיים בנדרי שנה הבאה ואומר ומתנה שלא יהו נדרים. שרן, מותרין, שביקין, מחולקין, שבויתין כמילין מלשון תשכיתו שאור מכתים, לא שרירין לא יהיו חוקים מלשון שריר וקיים ולהכי תקנו בלשון ארמית לפי שכבבל איחקן ושם היו מדברים בלשון ארמית וכדי שיבינו הכל ויתחרטו על נדרהם. ויפתחו בהרטה שהרי אדם פותח לעצמו. ומה שאומר אותו ג' פעמים נראה לי משום דאם יש אדם שלא שמע בראשונה ישמע בשנייה ואם לא ישמע בשנייה ישמע בשלישית שהרי כל הקהל אינם נכנסין יחד לבית הכנסת ומה שאומר על כל פעם ככתוב בתורה משה עבדך אין נראה לי כי אותו פסוק לא נאמר על התרת נדרים ועוד מה שייך סליחה על התרת נדרים לפיכך נראה לי כמו שראתי בארץ כנען כשאומר החזן ג' פעמים כל נדרי אין אומר ככתוב בתורה משה עבדך על כל פעם אלא אחר גומר שלש פעמים כל נדרי אומר בקול רם ונסלח לכל עדת בני ישראל כלומר הגה יום בא שכתוב בו והבטיחנו ונסלח כלומר לסלוח לנו וגו' ושמעתי שר' מאיר שליח ציבור זצ"ל כמו כן לא היה אומר ככתוב בתורה משה עבדך מפי כבודך אלא כך אומר ושבעתנא לא שבעתא ונסלח לכל עדת בני ישראל וגו'. ומכך שהחינו בלא כוס לפי שברכת זמן אומר אותו על כל דבר ואין צריך כוס. ואומר אבינו מלכנו בחפלה ערכית כל סדר יום הכיפורים פשוט כמו שפירש' במנהגים שלנו. ולשחרית קורין ששה בתורה כפרשת אחרי מות דיום הכיפורים חמור משאר מועדים לפיכך מוסף לקרא ואם שבת הוא קורין ז' ואומר קדיש ובפטיר קורין בפניהם ובעשור לחדש השביעי והפטרה ואמר סולו סולו ולפני המנחה קורין ג' כפרשת עריות כמעשה ארץ מצרים וטעם מפני שעריות דבר שנפשו של אדם חומדתו ואם יש אדם שעברה זו בידו יתן ללבו וישבו ושל יש הקורא בתורה מפטיר ביונה כן אמרו לפי שיש שם תשובות אנשי נהו. והמפטיר מסיים מגן דוד. ויש שאומ' על התורה ועל העבודה ואין

¹) ארבעה נדרים דף כ"ג:

²) בנדרים פ"א יוד ע"א.

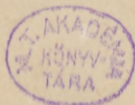
נראה לי כי אין אומר על העבודה אלא עבודת היום וכבר נשלמה שכבר בירך על עבודת לפני מוסף והויא ברכה אחרונה לכטלה ומשום האי טעמא נמי מסיימין כמגן דוד בתענית דליכא עבודה וליכא קידוש היום ואין אומר קידוש מפני שמתחילין אשרי יושבי גו' ובא לציון גואל וסדר קדוש וקדיש ומתפללין תפלת נעילה. שחרית מוסף ונעילה יש בהן נשיאת כפיים ומנחה אין בה נשיאות כפיים דהלכה כר' יוסי דאמר הכי¹) וטעמא משום דבמנחה דכל יומא שכיחא שכרות ושיכור אסור בנשיאת כפיים דלפיכך נסמכה פרשת נזיר לנשיאת כפיים לומר לך מה נזיר אסור ביין אף כהן מברך אסור ביין, לפיכך ביום הכיפורים אע"פ דליכא שיכרות אין נושאין כפיהם דגזרינן אטו מנחה דכל השנה, אבל בנעילה דליכא כל השנה נושאין כפיים. אבינו מלכנו אומר ביצור ובמנחה ומתפללין במקום אתה יודע אתה נתן יד.

אתה נתן יד לפושעים לקבל תשובה דכתיב שובו בנים שוכבים והם פושעים, וימנך פשוטה וכו' כפל מלה. ע"א אתה נתן יד לפושעים שאתה מניחן לעשות רע, יד מקום שהכא לטמא פותחין לו וימנך פשוטה לסייעו, בא לטהר מסייעין אותו, לפי שימנך פשוטה לקבל שבים, למרחנו להחודות לפניך וכו' למען תקבלנו בתשובה כאישים וכניחוחים למען דברך שאמרת קחו עמכם דברים ושובו ורחמנא ליכא בעי ובעבור כן אמרת לשוב אליך בדברים שאם באנו לכפר בקרבנות הוכותינו ואשמתינו אין קץ ואין נסספר לקרבנות אבל אתה יודע שאחרינתו רמה ותולעה לפיכך הרכת סלהתינו על ידי דברים. כימי אנוש, מה אנו ומה חיינו וכו' הלא כל הגבורים באין שאינם חשובים לכלים והחכמים והגבונים ככלי מדע וככלי השכל היו לפניך לפי שכל מעשיהם חשו וימי חיהם הבל לפניך ומותר האדם מן הבהמה אין, כמות זה כן מות זה ומה יחרון לזה מזה אלא שאתה הברלת אנוש מראש מן הבהמה והברתו ונתת בו דעת וכנה לעמוד לפניך לשרתך, כי מי יאמר לך מה תפעל כלומר מי יוכל לאמר לך למה פעלת כן וטעות הוא, ואם יצדק מה יתן לך כי אינך צריך לבריותך ולפי שהברתו נתת לו יום הכיפורים הוה למחילה למען נהדל כלומר אם נהדל מעושק דינו ונשוב וכו' כדבר שנאמר יעזוב רשע דרכו.

ואומר קדיש ותוקעין וזכר לתקיעת משה שתקע ביום הכיפורים כשירד מן ההר וזכר לתקיעת היוכל דכתב ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם ואם היה יוכל נוהג היינו תוקעין ק'ר'ק שאין תרועה בלא תקיעה לבדה ותקיעה לבדה שאנו תוקעין לזכר.

ואני הכותב שמעתי מהר"ר חיים מה שתוקעין וזכר ליוכל לא לזכרון שנת היוכל שאם כן היו תוקעין ק'ר'ק אלא זכר ליוכל פירוש כמו שכתוב לגבי סיני כמשוך היוכל המה יעלו בהר וזה משך תקיעה לבדה הוא סימן לסילוק שכניה כי אז הורשו לעלות בהר אף כאן זכר ליוכל משך תקיעה לבדה הוא סימן לסילוק שכניה, מי' ימים שישב הקב"ה לרון את עולמו ועתה נסתלק מן הדין. ואומר והוא רחום יכפר ומתפללין תפלת ערבית ואומר הברלה כחונן הרעות ומכילין על הכוס ומברכין על הבשמים ועל הנר כמו שעושין בשבת ואין מברכין על האור ששבת

¹) תענית פרק רביעי כ"ז:

ממלאכה ואם מוצאי שבת הוא אין אומר יהי נועם מפני חג הסוכות ואין אומר סדר קדושה ואומר ויתן לך שלא לחלק בין זה לשאר מוצאי שבת.
סליק סדר מיום הכיפורים.

והא לך פירוש של הושענות.

הושע נא למענך אלהינו, למען אמיחך, למען אמת, לימודך לימוד תורתך לישראל שישראל עוסקין בה.

אל למושעות כדכתי' האל לנו אל למושעות, כלומר רבונו של עולם היה לנו למושעות להצילנו מן הגלות כמו שנשבעת בארבע שבועות ראשונה כתיב ל' שנשבע בעצמו שנא' נשבע ה' בנפשו. שנייה שנשבע בתורה שנאמר נשבע ה' בימינו וברוע עויו ואין ימינו אלא חורה שנא' מימינו אש דת למו. שלישיה שנאמר כי כאשר נשבעתי מעבור מי נה וגו' כן נשבעתי מקצוף עליך ומנעור כך. רביעית דכתי' יצא מפי צדקה דבר לא ישוב. ויש אומרים אילו ארבע שבועות שכתובים בשיר השירים השבעתי אתכם וגו' שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ירחקו את הקץ, שלא ימרדו במלכות ובאותן שבועות כתב אם חעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ ועכשיו מקשת כנסת ישראל רבונו של עולם, יהי רצון מלפניך תהיה לנו למושעות שהשבעתנו¹ באותן שבועות שלא נמרוד במלכות ואנן במלכות כשבעתנו וסובלין עול גלות ואתה אמרת עד שתחפץ ועכשיו יהי רצונך וחפצך להושיענו מיד האומות. ע"א בארבע שבועות כמו חג הסוכות כלומר רבונו ש"ע היה לנו למושעות לשפוט אותנו ברחמים באילו ארבע שבועות של תשרי שהעולם נידון בהם כמו שבועות חוקות קציר ישמור. ד"א שבועות חוקות קציר ישמור לנו כלומר שיהא לנו למושעות וישמור את התבואות מן השרב ומן רוחות הקשין, ושמא רוצה לומר על קיר וחום וקייץ וחורף שהן ד' עתים. ע"א בארבע שבועות הכתובין בפסוק אחד אשר כרת אברהם ושבועתו לצחק הרי ב' ויעמידה ליעקב לחק הרי ג' ולישראל ברית עולם הרי ד', ומה הן חשבועות לאמר לך אתן את ארץ כנען. גשים בשועות גשים בחפלות הגשה זו חפלה כמו ווגש אלהו, בשועות כמו העירוך שועך דהיינו בחפלות כלומר מתפללים בחפלות, ד"א מתפללים בחרעומות גדולה על האומות לפרק עולם מעליהם בשועות כמו וחעל שועתם ומחרג"מ וסליקת קבילהוין. דופקי ערך שדופקים על דלתות בתי כנסיות בחפלה כמו העירוך שועך, הוגי שעשועות שלומדים את התורה שבת' בה ואהיה שעשועים יום יום והיודותם משתעשעות אלו דברי תורה כדכתי' חכמים והיודותם. זועקים להשעות כלומר זועקים בחפלה שחושיע להם. ד"א להשעות שהרצה אותם כמו וישע אל הבל ואל כנחתי. הוכי ישועות שמקיים לישועתך כמו וחייתי ליי. טפולים כך שעות כלום' שמוחברים כך שעות כיום ההוא ישעה האדם אל עושיהו

¹ (כמוצת פרק שני דייני גזירות ועדרש שיר השירים על פסוק השבעתי אתכם,

יודעי בין שעות שעוסקין בסוד העיבור להבין מולדות ושעות של תקופות לקבוע מועדות כחקן. ע"א אלו סנהדרין שנא' ומכני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל. להבין שמועות שיוגיעם בחורה של הלכות מפיד נשמעות מהר סיני שמענום. ויש מפרשים יודעי בין שעות כלום' שעוסקים חכמי ישראל בחשבון השנים והשעות כרי לידע קץ הגאולה ולהבין אותה שמועות ובשורות שבשרום נביאים מפי הגבורה הקב"ה כגון נחמו נחמו עמי וכגון אנכי אנכי הוא מנחמכם וכיוצא בהם והרבה מקראות שמוכותים לידע וחושבים מתי קץ הגאולה ובסמוך יורה על הטעם הוה שאומר קץ הגאולה. ספורות משמיעות כלומר חשבונות מקביצים לידע מתי עת הגאולה, כְּשִׁמְעוֹת כמו וישמע שאלו את העם כמו ויקבץ שאול, ע"א ספורות משמיעות נוספר הכבשים שמקריבין באילו השבועות ימי החג על אומות משמיעים היום נפשותינו שומעות נפשות החוטאות כדכתיב נפש כי חטא. צו שמועות ששמעו מפיד כמה הן מתכפרות כדכתי' צו את בני ישראל את קרבני לחמי. ואמרינן⁽¹⁾ חמיד של שחר מכפר על עבירות של לילה וחמיד של בין הערבים על עבירות של יום. ספורות משמיעות ספירות כל מועד ומועד כדאמר במס' שבועות⁽²⁾ שעיר ראשי הדרשים מכפרין על טומאות מקדשים וקדשו וכן שעירי הרגלים היו מכפרין והיו ספורות משמיעות כמו שבע כבשים וכן כל מועד ומועד. עדות משמיעות שכל אילו שהן משמיעות עדות שלהן זו תורה דכתי' עדות ה' נאמנה, צדיק נשמעות דכתי' הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא וגו' רגש תשוואות מלאה מרוב עם כדכתי' תשוואות הן הן לה. ע"א רגש מהומה של אומות העולם שנא' כיום ההוא תהיה מהומת ה' רבה בהם. שלש שעות תחיש לחשועות כלומר אוהן שלש שעות שכתובין במקרא אחד תחיש שיכואו מהרה ואילו הן עתה אקום אומר ה' עתה ארומם עתה אנשא הרי ג' עתים, ועתים ושעות אחד הם. ע"א כדכתי' והיה לעת ערב יהיה אור, לפי שמחצי היום ואילך נומים צללי ערב עד ג' שעות ומכאן ואילך אוהן ג' שעות עת ערב הוא והוה שכתב והוה לעת ערב יהיה אור כלומר אוהן שעות תחיש לחשועות. ע"א ג' שעות⁽³⁾ ששעה ראשונה הקב"ה יושב ברין שנייה זן כל העולם מקרני ראמים עד ביצי כינים. שלישיה לומר תינוקות של בית רבן, שנאמר את מי יורה דעה ואח מי יבין שמועה גמולי חלב עתיקי משדים ומבקש שליח צבור שיהיש הקב"ה לחשועת לאוהן שלש שעות.

אדרן המושיע שהוא מושיע לישראל, גיבור ורב להושיע שישועתו ישועתי שהוא גיבור כדכתי' אני מדבר בצדקה ורב להושיע. דלותי ולי יהושיע כלום' דלותי בגלות מעול המלכות לכך אנו צריכים לישועתך אי נמי שהדל צריך ישועה. טלאיך חושיע⁽⁴⁾ אילו ישראל שנקראו צאנו שנא' ואתנה צאני וצאן מרעיתי. יכול להשפיע

⁽¹⁾ בפסקתא דרב כהנא אור רבי יודן דרבי סימון מיומין לח לן אדם ובידו עין כילד חמיד של שחר היה מוספר על עבירות שבעה כלילה בפסקתא הכדפס מחדש דף כ"ב והיא פסיקתא איכה והביאה רש"י בישעיה.

⁽²⁾ פ"ק דף ט.

⁽³⁾ פ"ק דעבודה זרה ג' ע"ב.

⁽⁴⁾ נכ"ט תשביע.

כלומר תבואות להשפיע. כל שיה חדשא לשון דשא, דשאים נקראים קטנים על שם שדשין בהם בני אדם וכשמגדלין מתרחקין מהם בני אדם. לגיאי בל תשפיע שלא תתחייב הארץ בדין בשביל עונות בני אדם. מגדים תמתיק אילו הפירות כמו ומגד תבואות שמש. נשיאים להסיע ממקומן ולהעלותם מים להמטיר לארץ בעת שצריכה וכן הוא אומר מעלה נשיאים מקצה הארץ ולכך נקראו עננים נשיאים לפי כשמתטירין נעשים בני אדם מפירות הארץ נשיאים ועשירים⁽¹⁾. שעירים להשפיע⁽²⁾ כמו כשעירים עלי דשא גשמים גדולים המשליכים מן הפירות החולעים והבנימה שלא יאכלום. פותח יד ומשיבע לכל העולם. צמאך חושיע⁽³⁾ ישראל צמאים לחוכי ישועתך. שוחרך לשון חפלה כמו שוחר טוב יבקש רצון.

אום אני חומה כנסת ישראל שנאמר אני חומה ושדי כמגדלות שמתוקת בחורה ובמצות חומה. ע"א אני חומה אני שנקראתי ולאום מלאום יאמץ כלומר מצפה מתי יבא גאולתי חומה לשון ראייה כמו וירא ישראל מתרגם וחמון ישראל ברה כחמה זו כנסת ישראל שנא' בה יפה כחמה ברה כלבנה כשם שהחמה מברר את הפירות שמכשל אותם ומעכיר השחרור של בוסר הפרי ומביא הצלילות ועושה אותן צלול והלבנה באה בלילה ומקררת אותם שלא יבא עליו רמה וחולעה ומייפהו כך הקב"ה מברר את ישראל מעונותיהם דכתי' ואני אמרתי יסרתם חוקתי ורועיותיהם יסרתים בעולם שיהו כחמימות של שמש ולולי שהחורה מקררת אותם ומייפה אותם כמו שכת' כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הרהתך שמה ואותך לא אעשה כלה וגו'. גולה וסורה עכשיו בגלות. דמתה לחמר דכתי' זאת קומתך דמתה לחמר. ההרונה עליך דכתי' כי עליך הורגנו כל היום. זרויה בין מכעיסיה דכתי' זוריתים בארצות. חבוקה ודבוקה כך דככת' ואתם הדבקים. יחידה ליחדך שהיא יחידה בין האומות ומיוחדת אותך ה' אחד, לומדת יראתך תורתך. מרוטות להי שהאומות מכין אותה וממרטים אותה דככת' אל עם ממושך ומורט, פרוייה טוביה, שגאלה משה רבנו שנקרא טוביה⁽⁴⁾ רשומים בשמך ששמש משותף בשמו של הקב"ה.

אכן שתייה שמונחת במקום הארון ולכך נקראה שתייה ששמנה הושחת העולם⁽⁵⁾ בית הבחירה שבחר הקב"ה להשרות שכינתו בה. גורן ארנן, הגורן של ארונה היבוס. דיבר המוצנע זה בית המקדש על שם הצנע לכת עם אלהיך כדאמר בפסיקתא דרב כהנא⁽⁶⁾ משל למלך שהיחה לו בת קטנה עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנין היה המלך מדבר עמה בגלוי משהגדילה אמר המלך אין כבודי לדבר עמה בגלוי אעשה לה פאפיליון פירש אהל ומה שאדבר עמה אדבר מתוך פאפיליון

(1) צכ"י גינצבורג שכתבגישוים ותעשרים בני האדם מהם שח' והנשיאים הביאו את אבני הזהב.

(2) צכ"ט להכיע.

(3) צכ"ט תשביע.

(4) מדרש ויקרא דבה פרשת י"א וסוטה י"ב.

(5) תוספתא דיומא פ"ג ופ"ה צכ"י כ"ז.

(6) ספקא ויהי זיוס כלות משה שכלפס מחדש.

ביום הכיפורים. זכור ורחם מושעיו כלומר זכור לנו ברית אברהם שכן רחם עולה בנימטריא אברהם. טוב באַנְק שעי, בשביל וּנְק של חפלה תרצינו שעי כלומר שעה אותנו כמו וישע ה' אל הכל ואל מנחתו. כלה מרשעיו יצר הרע אי נמי אומה הרשעה. רומם קרן ישעי שאחה מגיני קרן ישעי.

אדמה מארר, עכשיו מדמה הפייט כל דבר לחבירו, במה ארורה האדמה בעבורך, תושע לאדמה שלא נעדרת בעון הכריות בהמה ממשכלת כדכתיב לא תהיה משכלת ועקרה, וכן הוא אומר ושכולה אין בהם, גורן מגום מין ארבה הוא כמו יתר הגוים אבל הילק. הון ממארה, מאירה כלומר שלא היא קלה בממון. זית מנשל כי ישל זיתך. הטה מחגב כמו כן מין ארבה הוא. טרף מגובאי, טרף מזון כמו הטרפני לחם חוקי גובאי ילק וחמיל כולם מין ארבה. כרם מתולעת שלא יאכלו התולעת הכרמים. לקש כמו מלקוש. מגד פירות מצלצל כמו יירש הצלצל. שובע מסלעם כמו ואת הסלעם למינהו. עדרים מדלות שלא יתדלדלו העדרים. פירות משדפון ענין שדופות קדים. צאן מצמיחות כמו צמתו בכור היי מרוזן שלא יהא תבואות רוזת כמו השמנה היא אם רוה. מצנימון שלא יהו כמו צנומא וטרשים. אדם ובהמה¹ ועצם וקומה כמו ואת כל היקום אשר ברגליהם. זיו וחאר וקומה קימתו של אדם, חידוש פני אדמה. טיעת עצי נשמה, אפילו לנטיעות שבאי נשמה ושממה. ע"א נטיעות שבארץ ישראל שכתב בה והארץ הנשמה תעבר. יקבים שבהן דורכין הענבים. ושקמה כמו שקמים גדעו. לחבל המסוימה במצות לא תחרוש בשור והמור לא תחסום שור כדישו, לא תזרע כרמך כלאים. מטרות עוו לסממה. לתקן הארץ במטרות גדולות כמו בסממנים. שיחים אילנות. פרחים להעצימה פירחי אילנות להעצים. צמחים להגשים את צמחי אדמה. קרים לזורמה כמו לזרם מים². רביבים לשלמה אילו מי מטר קטנים שיוורדים על העשבים ומנקין אותם ומפטמין אותם. שחייה לרוממה הר המזריה שממנה הושחת העולם. ע"א שחייה לרוממה זו אדמה ששוחה מי גשמים. תלויה על בלימה, דכתיב תולה ארץ על בלימה שחלה אותן הקב"ה בעשר ספירות בלימה³. ע"א בשביל הצדיקים ששומעין הרפתחם, ושותקין⁵, בלימה לשון סתימה כמו בלום פוך מלדבר⁴. ע"א שנבראת בשביל שמימיך עצמן כארץ כגון משה יאהרן שאמרו ונחנו מה. אדם ובהמה ה".⁶ (?)

למען איתן הנזרק בלהב אש, כוכות אברהם שהושלך לכבשן האש. כן נעקר על עצים יצחק. גבור נאבק עם שר אש ועקב. דגלים נחית באור אש ישראל כדכתיב ולילה בעמוד אש להאיר, הועלה ונתעלה באש משה רבינו שנתעלה בין

(1) ככ"י גינלבורג אדם ובהמה דכתיב אדם ובהמה תושע ה'.

(2) ככ"י גינלבורג: כזרם מים כזירים שוטפים. רביבים מים קטנים שיוורדים ומפטמין האדמה.

(3) לשון ספר ילירה.

(4) בספר ילירה.

(5) ככ"י גינלבורג. דאמר ר' אליעזר אין העולם מתקיים אלא נמיו שזולס ענמו בשעת

מרינה.

פילאך. ככיר כח תן ישעך לישראל והושיעם מאויביהם כאשר נשבעת לאבותיהם בהר המוריה. נעקד בהר מר שיוועך בהושעך מלמד שהתפלל לפני הקב"ה שיזכור עקירתו של יצחק ככל שנה שמתפללין לפניו. סגב אשלי נטעך ישראל. עריצים אומות העולם ינעו כשיזכור. אוצרות ריבועך אוצרות גשמים כדגרסינן⁽¹⁾ שלש רביעיות. צייה מהם בהרביעך להכי קרי מטר רביעה. על שם שטרביע הגשם את הארץ ומולידה ברכת' כי כאשר ירד הגשם והשג' וכו'. רעה בטוב מרעך שנא' במרעה טוב ארעה אותם. שערך העל מאותה טביעה דכת' טבעו בארץ שעריה, משואיך כמו הרימה פעמך. למשאות תל תלפיות זה בית המקדש שכל פיות פונות שם להתפלל. אנא תעינו כשה אובד תעינו בין האומות בגלות כשה שנאבד מן העדר וחועה בשרה, תעינו לשון גלות הוא. שמינו מספריך אל תאבד ששמך משוחף בשמנו משל למלך⁽²⁾ שהיה לו מפתח של פלמנטר קטנה אומר המלך אם מניחה אני הרי כמות שהוא אבודה היא אלא הרי אני עושה לה שלשלת שאם אבדה תהא משלשלת מנחת עליה כך אומר הקב"ה אם מניח אני את ישראל יהיו נבלעו מן האומות אלא אני משטף שמי בהם והם חיים. וזהו שאמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול וסמוך ליה ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אחה נופל על פניך אמר רב חסדא קום לך ההוא דאבדה השם הגדול שהזכרת הוא עומד לך שאלמלא שמי משוטף בשמכם לא נשתיר מכם שריד ופליט. רעה צאן ההרגה אילו ישראל שנקרא צאן הרגה. קצופה שאומות העולם מכעיסים אותה ועליך הרונה שנא' כי עליך הורגנו כל היום. צאנך וצאן מרעיתך שנא' ואתנה צאני וצאן מרעיתי אדם אחם. עניי הוצאן, אילו ישראל שהם בגלות. שיחם ענה בעת רצון כמ' שנאמר ואני חפתי לך ה' עת רצון. נושאי לך עין שנושאים לך עין בחפלה כדכ' הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם, מתקוממיהם יהיו כאין שונאיהם כמו המתקוממים בימנך. למנסכי לך מים שבהג היו מנסכים ניסוך המים. ממעיני הישועה ישאבון מים כדכת' ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה יעלו לציון מושיעים אילו שני משיחים שנא' ועלו לציון מושיעים. טפולים ובשמך נושעים אילו ישראל שטפולים ודבוקים בהקב"ה ובשמו נושאים כדכת' ישראל נושע כה'. חמוץ בגדים דכת' מי זה בא מאדום חמוץ בגדים. לנער בוגדים, רשעים, דכת' לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה, זכור וזכור לכך אומר כפול אחד כנגד הארץ ואחד כנגד ישראל. כדכת' אזכור והארץ אזכור. הנבזרי בלחך וזכר אילו ישראל שכחוב כהן ואכריה לי בחמשה עשר כסף וחומר שעורים דורשיך בענפי ערכות, שדורשים אותך בחפלה עם ענפי ערכות. געיים שעה מערכות, צעקת חפילתם כמו אם יגעה שור על בלילו, בעיטור שנה שעטר שנה זו בכל מיני ברכות.

למען תמים ברורותיו זה נה, הנמלט כרוב צדקותיו שנא' כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, לאום אני חומה לכך נקט לאום אני חומה נגד חיתת נה

⁽¹⁾ נמוספתא ובבלי תענית ס"ק ו'.

⁽²⁾ הערך הביאה זה בשם מרדכי ילמדנו פרשה ויחי אצל תחת פלמנטור יש דפלימנטור וכן כל המאמר הזה הוצא בירושלמי תענית פרק ג' הלכה ו' ויש לעיין שם ו.ג. שם פלמנטור.

המלאכים דכת' ומשה עלה אל האלהים, מלאך כסגן אהרן שנקרא מלאך שנאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. זכר דברות נחונות מאש שנא' ואת הפלדים ואת קול השופר. חפוי ירעות זה המשכן שהיה מכוסה בריעות וענן שובן עליו שנא' כי ענן ה' צבאות על המשכן, טכס הר ירדת, שירד הקב"ה והשרה שכניחו על הר סיני. ירדו אשר אשר אהבת המשכן אשר הקב"ה אהב להשרות שכניחו בו, דכת' והקמת את המשכן כמשפטו אשר הראת כהר. כמה עד שקעה האש דכתי' ויחלל משה אל ה' ותשקע האש כמו כמו כמה כשרי. לקח מחתה ועצר המגפה מישראל. מקנא קנאה באש זה אליהו שקנא קנאה גדולה שנא' בקנאו את קנאתי באש כשירדה אש כשכילו שנאמר ותאכל אש העולה ויש אומרים פנחס במעשה זמרי דכת' בקנאו את קנאתי. נף ירו וירדו אבני אש זה יהושע שעשה חפלה עד שירדו אבני אש דכת' וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים. שם טלה חלב כליל אש זה שמואל דכת' ויקח שמואל טלה חלב אחד ועלהו כליל לה'. עמד בגורן ונתרצה באש זה דוד דכת' ויאמר אֲרֹנָה אל דוד ה' אלהיך ירצך וכתיב ויבן שם דוד מזבח לה' ויעתר ה' לארץ. פילל בעורה זה שלמה. ציר העולה זה אליהו שנא' והי המה הולכים ודבר והנה רכב אש וסוסי אש. קטנים¹ מושלכים באש אילו הנניה מישאל ועוריה. דכת' ילדים אשר אין בהם כל מום ריבוא ריבון חזו נהרי אש זה דניאל שראה המלאכים שנא' נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי אלף אלפין ישמשוניה וריבוא ריבון קדמוהי יקמון. שמשות ושמתו כרכוד שמשותך ויש אומר שמשות עיר. עבודת עיר ענין שירות, ענין עבודת זשרת את אחיו תרגום וישמש חבנה באש שנא' ואני אהיה לה חומת אש סביב, תולדות ביה יעקב ובית יוסף נמשלו באש והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה תשים אלופים ככור אש תשים אלופי עשו ככור אש כעצים וכלפיד אש כעמור כד * (תולדות יעקב ויוסף כאלופי עשוי.

בשבת אומר :

אום נצורה כבבת כלומר כנסת ישראל ששמורה כאישון בת עין דכתי' יצרנהו כאישון עינו וכן הוא אומר כל הנוגע בכם כנוגע בבת עינו. כוננת כלומ' שמכניה בתורה שכת' בתורה תורת ה' תמימה משיבת נפש. גומרת הלכות ש'ומרת. דורשת משאות שבת שדורשין כמה משא² בשבת דכת' אל תוציאו משא מבתיכם ביום השבת כדתנן³ המוציא אוכלין כגרוגרות. הקובעת אלפים

¹ בנזסם שלנו קדושים.

* כאמור כ"ד העתקתי האותיות כלתר; נהכ"י ולא אדע פירושו וגם אס אומר כי כ"ד שייך למילה שלאחריה לא אומע פטר להמילה כעמור וגם נכ"י גיבנבורג לא מולאתי התרה לזה, עס כתיב כזה :

למען שמשות עיר השרופה באש חלכות של בית המקדש שמשות כמו ושמתו כרכוד שמשותך ויש אומר לשון שימוש של בית המקדש ועבודתו למען תשים אלופים שמוטים ככור אש כעצים וכלפיד כעמיר.

² נכ"י גיבנבורג. כמה שיעור שבת.

³ סוף ספר כלל גדול.

חחום לשבת שוהו חחום שבת. ומשיבת רגל משבת דכתיב ואם וזשוב משבת רגליך. זכור ושמוזר מקיימת בשבת ומפורש בסמיך. חושה למחר ביאת שבת שממחרין לבא והיינו זכור את יום השבת לקדשו וכתיב שמור, זכור מלפניו ושומר מלאחריו⁽¹⁾ מרחת כל הששה לשבת כדאמר במכילתיה אלעזר בן חנניה (בן חזקיה בן חנניה) בן גורן אומר זכור את יום השבת לקדשו ההא זוכרו מאחד בשבת, שאם נתונה לך מנהפיה תהא מתקיני לשם שבת ויש אומר מוששה כמו דכת' וזה כיום הששי והיינו את אשר יביאו, יושבת וממחנת עד כלוח שבת כלומר שממתינים עד שחחשך הלילה של מוצא שבת, שמאחרים לצאת, ויש אומר ממחנת והיא היא. כבוד ועונג יכו' שנא' וקראת לשבת עונג. לבוש וכסות שמחלפים בגדים נאים לשבת. מאכל ומשחה שמתקנים מיום ו' לשבת. נעים כלומ' פירות נעימים מנעמת לשבת. סעודות שלש דכת' אכלהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאהו בשדה ג' היום כתב בפסוק כנגד שלש סעודות⁽²⁾ על שתי ככרות דכת' על לחם משנה כנגד זה משימין ב' כיכרות על השלחן ובזעזען עליהם. פורטות ארבע כדחנן יציאות השבת שתיים שהן ארבע ומפרש בגמרא רשות השבת. צוי הדלקת נר דכת' וידעת כי שלום אהלך מכאן רמו להדלקת נר בשבת, קידוש היום מקדשת שאין קידוש אלא במקום סעודה, רגן שבע מתפללת מתפללין שבע ברכות מגן ומחייה והאל הקדוש מקדש השבת עבודה והודאה וברכת כהנים שבע כרת קוראה⁽³⁾ שקוראין שבע בתורה בשבת. תנחלנו ליום שכולו שבת זה העולם הבא שכולו שבת ומנוחה.

אנא אוון חין תאיבי ישעך אוון תפלתם של ישראל שהם תאיבים לישועתך, בערבי נחל שלוקחין ערבי נחל כדי לשעשעך לשמחך כמו ושעשע יונק ותרגום והייך. גאל כנת נטעך ישראל שכתוב בהן וכנה אשר נטעה ימינך. דומה בטאטאך אומה הרשעה דכת' משה דומה אלי קורא משעיר בטאטאך כמו וטאטיאתה בטאטאט השמר שקובצי כ"ל⁽⁴⁾ הכט לכרית טבעך זו כרית מילה שחחום בכשרם של ישראל כחוחם בטבע. ומחשכי ארץ בהטבעך אומות העולם שמהשיכין את העולם במעשיהם הרעים דכתיב והיה במחשך מעשיהם. בהטבעך שעתיד הקב"ה להטביען בגיהנם על שלא קבלו כרית מילה שנא' לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לכלי חק ואין חק אלא מילה, שנא' ויעמידה ליעקב לחק. יָב ידעך זה אברהם שהכירך בן ג' שנים דכת' עקב אשר שמע אברהם בקולי והוא חי קע"ה שנים הרי בן ג' שנים הכיר את בוראו⁽⁵⁾. חסדך למו חתן אמת ליעקב וחסד לאברהם. טהורי לב בהפליאך כשאחה מפליא נסים לאותן שהן טהורי לב אז ידע לכל העולם כי הוא

(1) נמכילתא יתרו פרשה ז'.

(2) נפרק כל כתבי קי": ת"ר כעס סעודות חייב אדם לאכול בשבת וכו' ואמר רבי יואמר משה אכלהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאהו בשדה ואמרו עס אמר רבי חזק בשבת חייב אדם להזיע על שתי ככרות דכתיב לחם משנה.

(3) נכ"י כתיב שבעות מקורסה וברהנתי לתקן כלפום שבע כרת קוראה ב"ו.

(4) חשקובר בן לריך להיות וכן פירש רש"י במקומו.

(5) כדרים סוף פרק ארבעה כדרים.

כך ישראל כתב כי נער ישראל ואהבהו, כמצרים ראו אותיות דכת' וירא ישראל את הירד הגדולה וכן כסיני פנים בפנים דבר וכיון שבאו וקבלו את התורה בכבוד ובגדולה אמר הקב"ה אין כבודו של ישראל שאהא מדבר עמהן בפרהסיא אלא ועשו לי מקדש ואחר כך בית המקדש, ולכך יסר דביר המוצנע. ע"א זהו לפני לפני. הר המוריה שממנו יוצא הוראה לעולם כדכתיב כי מציון תצא תורה. והר יראה, שנא' בהר ה' יראה. זבול חפארתך כדכתי' בנה בניתי בית זבול לך. חנה דוד, טוב הלבנון, הכל מדבר מבית המקדש; חנה דוד ששם היתה הניחוה של דוד שנא' הוי אריאל אריאל קריית חנה דוד, טוב הלבנון דכתי' ההר הטוב הזה והלבנון ועל כן נקרא לבנון שמלבן עונותיהם של ישראל¹. יפה נוף מושב כל הארץ שהיא ככלה שכן בכרכי הים קורין לכלה נינפי² כלילת יופי שאמרו עליה הוואת העיר שנקראת כלילת יופי ולפי שחביב בית המקדש להקב"ה ככלה לחתן לכך נקראת נוף. לינת הצדק כדכתי' צדק ילין בה, כדאמר³ לא לן אדם בירושלים ובידו עון כיצד חמיר של שחר וכו' נאווה שאנן שכל זמן שנית המקדש קיים היו ישראל שלוי' ושקטים ושנאננים דכתי' עיניך תראנה ירושלים נוה שאנן אהל כל יצעו וכל יסע יתודותיו לנצח. סוכת שלם דכתי' יהי בשלם סוכו ומעונתו בציון. עליית שבטים כדכתי' ששם עלו שבטים שבטי יה כלומר עליו כל השבטים היה שם שירושלים לא נחלקה לשבטים. ע"א עלית שבטים כי בשעה שקנה אותה דוד העלה מכל השבטים וקנה אותה⁴. פינת יקרת, פינה יקרה ששם היו יושבין סנהדרין ועוסקים בתורה שאומרים עליה יקרה היא מפנינים. ע"א על שם ופינת בכקר והלכת לאהליך. ע"א על שם שפונים שם ישראל מכל הגלויות שמשחחיים כנגד ירושלים ועל שם המקרא חפס כן דכתי' הנני יסר בציון אבן אבן בהן פינת יקרת, ציון המצויינת שנא' אוהב ה' שערי ציון המצויינת בהלכה. רצוף אהבה דכתי' תוכו רצוף אהבה, יש אומרי' ציון המצויינת על שם בני ציון היקרים, רצוף אהבה יש אומרי' על הלווחות שמונחות בארון הראשונות והשניות ששם כת' אהבת התורה אי נמי רצופות ביחד וכת' בהו אהבתה של תורה. ע"א רצוף אהבה שהיה הקב"ה מוצמצם שכינתו שם עם ישראל כדא' אמר שמעון בן עזי כתיב הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וראה חיבתך של ישראל עד היכן גרמא כל הכבוד ככיכול דוחק שכינתו בין הכרובים מפני חיבתך של ישראל. חל תלפיות שכל פיות פונות בו.

אערוך שועי בבית שועי כלומר אסדיר תפילתי בבית הכנסת שהוא בית התפלה. גיליתי בצום פשעי כיום הכפורים⁵ פשעי התודתי אותם לפני כוראי. דרשהיך

¹ התחלת מדרש ויקרא רבה תנא ר"ש בן יוחאי למה נקרא שמו לבנון שמלבן עונותיהם של ישראל. וכן יומא פרק שני.

² פסיקתא דרב כהנא איכה שהובא למעלה. ובכ"י גיטלטרנ כמות פה הלשון: ונכר עונותיהם של ישראל ומיסר אותם ביסורין בעולם הזה כדי לנקותם בעולם הבא.

³ ראש פרק ראיהו בית דין.

⁴ ספרי פרשת כשא על פסוק וישם לך שלום ונחיים פרק י"ד דף ק"ח ע"ב.

שהגין על נח בספינה שמגינה מגלי ים דכת' ויסגור ה' בעדו ותרגום ואגין ה' ע"א לומר לך כשם שהגין על ישראל בים דכת' והמים להם חומה וכמו שהגנת על נח כך חגן עתה עלינו שנא' על ישראל אני חומה. למען שלם זה אברהם שנאמר התהלך לפני והיה תמים, המנוסה כמו נסיונות יבשר, כמו אשורינו כשראה מלאכים דכת' וירא והנה שלשה אנשים, לברה כחמה למען אברהם שביררת אותו והיה מוזמן שאמרת לו התהלך לפני והיה תמים וכוכות אותו ברירות והיה נקי כחמה כלומר שקיים דברך מיד דכת' בעצם היום הזה נימול אברהם וכתוב והוא יושב פתח האהל כחום היום, למען רך ויחיד זה יצחק שהיה יחיד לאמו דכת' את בנך את יחידך שהיה יחיד לאמו, זעק לפני אביו איה השה לעולה. יבשרוהו עבדיו מצאנו מים. לגולה וסורה לאחר שגלה וסר מאבימלך דכת' לך מאתנו כי עצמת ממנו מאד, וכתב וישב יצחק בגרר כשם ששמעת הפלתו כך חשמע הפילתו עדהך שהיא גולה וסורה בין האומות⁽¹⁾. למען קודם שאת ברכה [זה יעקב שקדם לעשוי בכרכות*] שקדם מטעמים לפני אביו כדי שיברכהו. הנשטם ולשמך חכה דכת' וישטום עשוי את יעקב על כל זאת חכה לשמך שתוחלתו היתה על שמך. פיעל ברהטים⁽²⁾ דכת' ויפצל בהם. לדמחה לחמר ומה חמר אין לו אלא לב אחד כך יעקב היה לפני הקב"ה וכך ישראל נמשלו לחמר שנא' זאת קומתך דמחה לחמר וכשם שהגנת ליעקב מפני עשוי לפי שהיה לפניך כחמר בלב אחד כך חגן על עדהך שהן כחמר שאין להם אלא לב אחד דכתוב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וגם נדרש בפסחים⁽³⁾ כשברך יעקב את בניו ענו לו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד, למען צדק היות לך לכתן זה לוי שיצא ממנו אהרן שהיה כחתן יכהן פאר. לההר הטוב זה בית המקדש שנא' בו ההר הטוב הזה לך יסד ההר הטוב כנגד מריבת מים שנא' בו הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב וכשם ששמע צעקה משה בחורב ליהן מים לעדה כן חשמע צעקתו. לההר הטוב שתבנהו במהרה בימינו. למען פואר היות גביר לאחיו. זה יהודה שגבר באחיו דכת' יהודה גבר באחיו, מספר רובע ישראל מי זיכל לספור את זרעו דכת' יהודה וישראל רבים כחול אשר לא יספר על שפה הים מדליו יזל מים על שהוא מלך דכת' יזל מים מדליו יסגא מלכה דיתר בא מבגוהי ומלך נמשל למים רבים דכת' הנני מביא עליהם את מי נהר העצומים והרבים את מלך אשור כי מים בגימטריא מלך, לא לנו כי אם למענך לפי שדיבר ממעשה מלוכה דכת' חנה לנו מלך לשופטנו לכך אמר לא לנו המלוכה כי אם למענך עשה שלך היא המלוכה. למען עניו מכל ונאמן זה משה שנא' ככל ביתי נאמן הוא והאיש משה עניו מאד. אשר בצדקו כלכל המן שבוכחו ירד המן לישראל⁽⁴⁾ משוך לגואל להיות

⁽¹⁾ שאנו גולים וסורים. ככ"י גיבבורג.

*] כן הוא ככ"י גיבבורג ואשר ככרכא לעין חסר הוא ככ"י שלנו.

⁽²⁾ נכוסח שלנו ליתא, ותחת זה כתוב ויתם צוקלות ציקקות המים, ויתם הים.

⁽³⁾ וקיס שכתבו דף כ"ז ע"א.

⁽⁴⁾ תענית פרק קמ"א. ט' ועוד במקומות הרבה ומדרש רבה.

לישראל ומשוי ממים שנא' מן המים משיתירו, לכך יסד לזאת הנשקפה זו כנסת ישראל שהשקופה דומיה דכת' ונשקפה על פני הישימון ולמעלה כתיב ומשם בארה היא הבאר. למען שמתו כמלאכי מרומים זה אהרן דכת' כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. מצוה לבא למקדש בקידוש דם ושמן ורחיצת מים¹ בקידוש דם דכת' מן הדם אשר בסף יתנו על הנך און אהרן ושמן דכת' ומן השמן וגו' ורחיצת מים דכת' כבאם אל אהל מועד ירחצו מים, להלה אהבה לכנסת ישראל שהיא הולה אהבה בגלות על הריסת בית המקדש שכת' מה ידידות משכנותיך ועוד כת' מה אהבתי מעון ביתיך, למען נביאה מחולת מחננים זו מרים הנביאה שיצאה כחופים ובמחולות. לכמהי לב הושמה עינים שנחשבת מן הרועים דכת' ואבחר את שלשת הרועים דהיינו משה ואהרן ומרים. לרגלה רצחה שבוכחה נתן באך לישראל. לטובו אהליו לישראל שנא' בהם מה טובו אהלך יעקב לכך סמך אהליו לבאר שכל נשיא היה מושך הבאר לאהליו² שנא' במחוקק כמשענותם. למען משרת זה יהושע משרת משה דכתיב ומשרתו יהושע בן נון. ורוח הקודש עליו איהל ששרתה עליו רוח הקדש. איהל לשון אורה כמו בהילו נירו דכת' ולשמש שם אהל בהם. בעוברו בירדן שקרע הקב"ה את הירדן לפניו. ליונה חמה³ זו כנסת ישראל ועל שם שכתוב שם והמים הוורדים עד ים המערבה ים המלח חמו נכרתו. למען לימד ראות לטובה אות דכת' יהי מן חורב על הגויה ועק איה נפלאות דכת' איה כל נפלאותיך אשר סיפרו לנו. מן טל מגויה דכת' בגדעון וימץ טל מן הגיוה. לבלת לבנון זו כנסת ישראל ולפי שהוכיח למעלה ולטובה אות לכך סדר כנגד כלת לבנון שכמו כן היו עושין ישראל אות סימן אם ילינו ענותוהם. למען כלולים עשות מלחמתך אילו שלש [מאות] המלקקים כידם אל פיהם. שהיו כלולים לישראל לעשות מלחמה עם מדין שלא להשתחוות לכבואה דמיא. ללא נגדו כך כל זאת קורא כנסת ישראל ולכך סידר ללא נגדו כך כנגד המלקקים בידם לפי שגם אותם לא נגדו בהקב"ה ולכך היתה השועה על ידם. למען יחיד וצוררים דש זה שמשון שהיה מכלה את הפלשתים, אשר מרחם לנזיר הקדש דכת' כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן ממכתש לחי הבקעת מים זהו באר שבלחי החמור שנא' ויבקע אלהים את המכתש למי זאת עולה כנסת ישראל ולכך סמך למי זאת עולה⁴ גבי שמשון לפי שכתוב בו כשבשר המלאך לאביו אם תעלה עולה לי"ה תעלנה. למען טוב הולך וגדל זה שמואל דכת' והנער שמואל הולך וגדל וטוב. אשר מעקשות לב⁵ עדה הדל שהיה מחדל את לב ישראל שעשו תשובה דכת' ויאמר שמואל

¹ כנסת שלנו כתיב תחת זה החרה: מזה לבא במקדש צקיוט ידים ורגלים ורחילת מים. והעיקר כראש כמו שכתב בהכ"ו ואחו האמת מלד פנימו. כי כסדרו יסך שלש מדרגות הנחלים בטבע, מים דם ושמן, ובכלם קדש אהרן. ואפשר שכוין בזה על מולאי שלשה עולמות היינו מים מולאו מדומם ושמן היא מן הלמח ודם הוא לתלוית החי.

² מדרש במדבר פרשה י"ט.

³ ליונה חמה וכו' היה הכוסח כאן כהפיוט ליונה חמה. מה שליתא בטסח שלנו.

⁴ ליתא בטסח שלנו.

⁵ ככ"ג כתוב תחת ויולת עקשות לב, בעק.

אל כל ישראל אם ככל לבבכם אתם שבים אל ה'. כשוב עם מחטא שעשו תשובה שנא' ויצומו ביום ההוא ויאמרו חטאנו לה' צו שאוב מים שנא' וישאבו מים וישפכו לפני ה' ⁽¹⁾ ופירשנו שם מהו וישפכו ששפכו לב כמים בתשובה. לנאוה בירושלים זו כנסת ישראל ולכך הזכיר ירושלים כנגד אותו מעשה לפי שבאותו זמן נבחרה ירושלים כמו שמצינו ויטוש משכן שילה וכתב בתריה ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב ויבן כמו רמים מקדשו בארץ יסרה לעולם. למען [היד] מכרכר כשירה זה דוד שהיה מכרכר דכת' מכרכר ככל עוז ויש אומרים חזק לשון צחוק כמו וחצוק שרה וחרגום וחייכת שרה וחרגום מכרכר מחייד, המלמד תורה ככל כלי שיר כדאמר ⁽²⁾ כינור היה חלוי למעלה ממטחו של דוד שהיה מנגן מאליו. מנסך לפניך כחאב שחוח מים דכת' ויהאיו ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם וכת' ולא אבה לשחוחם ויסך אותם לפני ה', כאגדה דשמואל מפרש שאינו מדבר אלא מדברי תורה מי ישקני מים ואין מים אלא תורה כלומר מי יאמר לי מאותן הלכות של בית לחם ששם היו יושבין סנהדרין. לשמו כך סכרם ישראל ששמו בשחונם בהקב"ה ולפיכך חבר חרוזה [זו] כנגד מעשה דוד שאמר אשרי שאגל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו. למען זך עלה בסערה אלהיו שנא' ועל אלהיו כסערה השמימה. המקנא ומשיב ⁽³⁾ עברה דכת' ויאמר קנא קנאתי לה', לפיללו ירדה אש וליחכה אפר ומים דכתיב ענני ה' ענני, ענני ה' שחרר אש מן השמים ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם ⁽⁴⁾ וכת' בתריה וחפול אש וגו' לעיניה בריכות זו כנסת ישראל שכחוב בהן עיניה ברכות בחשבון על סנהדרי גדולה אמר זהו שאמר הכחוב ואם מעיני העדה וגו'. בריכות כחשבון הם כמעין הנובע במקום רוי תורה וכת' במעשה אלהיו ויעש תעלה בכית סאתים זרע וגם התעלה מלא מים ולכך יסר חרוזה זו ועיניה ברכות דכתיב אל קצה תעלה הכריכה העליונה. למ' ושרת באמת לרבו זה אלישע שהיה משרת לאלהיו רבו באמת דכת' פה אלישע כן שפט אשר יצק מים על ידי אלהיו כדררש בגמרא ⁽⁵⁾ למד לא נאמר אלא יצק מלמד שגדולה שמושה של תורה יותר מלימודה. פי שנים ברוחו נאצל בו דכת' ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. בקחתו מנגן שנא' ועתה קחו לי מנגן והיה כמנגן המנגן ורחי עליו רוח אלהים נתמלאו גבים מים שנא' כה אמר ה' הנחל הזה גבים. לפוצחי מי כמוך זה שאמרו ישראל בים מי כמוך באלים ולפי שכת' למעלה מן הענין כמוני כמוך לכך חיבר חרוזה זו כנגדה. למ' היררה עשות רצונך זה חזקיהו-מלך יהודה שהיה צדיק גמור דכת' בה' אלהיו בטח בשביל סנהרב והיה מחרף כנגד מעלה. המכרין תשובה לעשות רצונך שנא' ויקרע את בגדיו ויכס בשק ויבא בית ה' וכת' כה אמר חזקיהו יום צרה וגו' עד ונשאר פליטה בעד השארית הנמצא. סחם מעיינות מים כדאמר ששה דברים עשה חזקיהו המלך סחם מי גחון.

⁽¹⁾ (שמואל ח' ז, ו) וכתב רש"י תרגום יוכתן ושפכו לכהון בתיונתא קדס יי.

⁽²⁾ ברכות פ"ק דף ג' ע"ב.

⁽³⁾ ב"ב ופסוק.

⁽⁴⁾ ברכות פ"ק דף ח' ע"ב.

⁽⁵⁾ [ברכות פ"ק דף ח'].

לציון מכלל יופי לכך תקנו חרוזה כנגדו לפי שכת' באותו ענין בזה לך לעגה לך בתולה בת ציון וכת' כי מירושלים תצא שארית ופליטה מהר ציון. למען דרשוך בתוך הגולה דניאל הנביא משאל ועזריה וסודך למו נגלה שגלה להם חלומו של נבוכדנצר שלא להתגאל בפת בנו דרשו זרעונים ומים שלא להתגאל בפת בנו המלך. לקוראיך בצר אילו ישראל שקוראים להקב"ה בעת צרתם ולכך נקט חרוזה זו כנגדם לפי שגם הם קראו בעת צרתם להקב"ה שנא' ורחמא מן קדם אלהא שמיא על רוא דנא, למען גמר חכמה זה עזרא הסופר. מפלש אמנה דכתב עזרא הכין לכבו לדרוש את ה' והוא סופר מהיר מפרסם התורה לישראל, ויש מפרשים אמנה אמונה. מחכמינו אמרים המושולים למים זה התורה דכת' יפוצו מעיינותיך הוצה ברחובות פלגי מים. למען באי היום בכל לב שהיום נידונים על המים. שופכים שיחה כמו ישפוך שיחו. מטרות עון שואלים לשורריך בים שאמרו ישראל בים ולכך נקט חרוזה זו לפי שאמרו ישראל עני וזמרת יה כנגד מטרות עון. למען אומרי יגדל שמך אילו שאומרים גדול יי' ומדולל מאד. הצמאים לישועתו של הקב"ה בארץ שצמא למים גשמים זו ארץ ישראל שנא' למטר השמים תשחה מים. לתרתה למו מנוחה זו ארץ שנא' כי לא באתם עד עתה אל המנוחה וכת' 'שלה לך אנשים.

(* למענך אלהינו הושענא כרכת' למעני אעשה. למען אמתך לשון אמת זה יעקב שנקרא אמת שנא' חתן אמת ליעקב. למען כריתך זה יצחק שנאמר ואת בריתי אקים את יצחק. למען גודלך, זה אברהם שגידל להקב"ה וקידש שמו בעולמו ובאברהם כתיב ואגדלה שמך. רתך זה התורה שלמדו אבות העולם וקיומו התורה עד שלא נחנה באברהם כתיב עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו' ביצחק כתי' ויזרע יצחק ואין זריעה אלא צדקה שנא' זרעו לכם לצדקה וביעקב כתי' יושב אוהלים. למען הודך זו שכינתך כמו ונתת מהודך עליו ומתרגמינן מוידך עלוהו. למען ליעודך אילו השבטים שהיו עדה שלמה. למען זכרך זו הזכרת השם שאמרו ליעקב אביהם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבינו אלא אחד שהקב"ה גמל עליהם חסדו בעבור זה והוא שיסדר למען הסדר. למען טובך זה בית המקדש שנא' ההר הטוב הזה והלבנון, ישרתך כמו צדק ילין בה. למען כבודך זו שכינה שהייתה שורה בבית המקדש ומגלן דכבוד זו שכינה שנא' והיה בעבור כבודי וכתוב ונגלה כבוד ה' למען [לימודך] אילו בתי מדרשות שהיו בירושלים שלמדו בהן תורה דכת' מלאחי משפט, למען מלכותך שישראל ממליכין להקב"ה. למען נצחך אילו החפילות שמתפללין כמו למנצח כלומר למו. שנוצחין לו בחפילה ישמח שאם גור הקב"ה גזירה וישראל מתפללין ומטבטלו את הגזירות והוא שומח בזה שאינו מאבד את עולמו; למען סודך זו נבואה דכת' כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים למען עוזך זה הארון הקדש כמו אתה ואמון עוזך, למען פארך אילו תפילין שנא' בהן פאר שנא' פארך חבוש עליך.

(* נהכ"י כתיב פה „שכחתי לכתוב זה הפירוט ושייך לעיל לאחר המתחיל הושענא“ וזוה נראה כי זה הכ"י אינו חלף העתקה מכ"י אחר הקדום לה בזמן. וזה ראינו על נוסח הפירושים שכתיבים פה כי העתקה אשר נמצאת באלו ספרים בפריז היא משנת קמ"ו לפרט קטן.

כהושעתה אֱלִים בלוד עמך כצאתך לישע עמך בן הושע נא, כלום' כמו שהושעתה
 אהה לישואל יִשְׁנָקְרָאוּ אֵילֵי הַצֶּדֶק, עמך כמצרים שנקראו לוד שנאמר
 ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואתה הייתה בעצמך כשיעבוד עמהם כמה דכת'
 ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר שהראה הקב"ה מעשה לבנת הספיר תחת רגליו
 לאמר עמו אנכי בצרה כצאתך לישע עמך לשון המקרא יצאתי לישע עמך ולכן
 נקט אלים לפי שבישע המצרים כתיב מי כמוך באלים, בן הושע נא, עכשיו מזה
 הגלות ולכן אמר בלשון הזה בן הושע נא לפי שנא' כימי צאתך מארץ מצרים
 אראנו פלאות. כהושעתה גוי ואלהים כ"ה. בספר שמואל מי כעמך ישראל גוי אחד
 בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם לעשות לו הנדולות והנוראות
 בארץ מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהים. דרושים לישע אלהים כלום'
 אילו שתי חיבות נדרשים הן שהושיע הקב"ה לישראל וכיכול לעצמו, דא' גוי ואלהים
 משה ואהרן שנקראו אלהים שנא' ראה נתחיד אלהים לפרעה ואהרן בכלל משה.
 כהושעתה המון צבאות כלום' אילו ישראל צבאות שנא' בהן והוצאתי את צבאות
 את עמי בני ישראל ונקראו המון על שם שיצאו מאברהם שנא' כי אב המון גוים
 נתחיד. ועמם מלאכי צבאות שהיו עמם מלאכים בשעה שיצאו ממצרים כדמפרש
 במכילת' ירדו חשעים אלפים רבבות של מלאכי חבלה ודרך המקרא נקט שנאמר
 מלאכי צבאות יודרון יודרון. כהושעת זכים מכית עבדים אילו ישראל כשיצאו ממצרים
 היו זכין וטהורין כדריש בפסיקתא התאינה חנטה פניה אילו פושעי ישראל שכולם
 מתו בשלשת ימי אפלה והגפונים סמדר נחנו ריח אילו הבינונים שעשו תשובה מיד
 קומי רעייתו יפתי ולכי לך לכך אמר זכים שכולם היו צדיקים גמורים כמו בן סירר
 ר' שלמה הכבלי סלח סולח ספוגיה התאינה. הנון בידם מעבדים כלומר אהה
 אל רחום וחנון אהה הושעתם בשעה שהיו מעבדים בידם. כהושעת טבועים בצול
 גורים אילו ישראל שהיו טבועים בצול ים בשעה שנעשה לגורים בשביל שהיו נושאים
 פסל מיכה והיינו דכת' והמים להם חומה אף הן היו ראויים לטבוע אילמלא זכות
 התורה שכת' בה מימינו אשר דת למו וזכות תפילין שהיו נושאים על יד שמאל והיינו
 דכת' מימינם ומשמאלם. יקרך עמם מעבירים שהקב"ה היה מושיעם בידו שנאמר
 וירא ישראל את הים הגדולה ומניין שיד נקרא יקר שנא' והסירותי את כפי ומתרגמי
 ואעדי ים דברת' קרי כף זהו יד ויש מפרשים יקרך כלום' זיו שכנתך וכבודך ועוד
 ד"א יקרך כלום' בזכות אהנו יוסף שהיו ישראל נושאים אותו עמהם בזכותו נקרא
 הים שנא' הים ראה וינס מה ראה ארונו של יוסף ונקרא כה' הכא וינס וכת'
 החם גבי יוסף וינס ויצא החוצה*) ועל כן קרא ליוסף יקרך על שם שיצא מכנו
 אפרים שנא' הכן יקיר לי אפרים. כהושעת כנה משוררת ויושע אילו ישראל שכחוב
 בהן כנה אשר נטעה ימינך שהיתה משוררת ויושע ה' כיום שהוא את ישראל מיד
 מצרים, לגוחה מצויינת ויושע כלומר הקב"ה נותן סימן ויושע שהוא עצמו כלול באותה
 ישועה לגוחה על שם שנא' גוחי מבטן מצויינת לשון סימן כגון ציון הלו. כהושעתה
 מאמר והוצאתי אתכם כלום' כמו שאמרת כמאמר והוצאתי אתכם מכור הכרזל

(*) תרגם שחר טוב.

וכיכול והוצאתי אני בעצמי אהבם. כהושעת' סוכני מזבח כלום' כמו שאחה שהושעת
 לישראל בשעה שסבכו ישראל את יריחו שבע פעמים שנא' כה תעשו שבעת ימים.
 עומסי ערכה להקף מזבח כלום' כן תושיע לישראל שעומסים ערכה להקף מזבח.
 כהושעתה פלאי ארון כהופשע כלום' כמו שהושעת לישראל בשעה שנשבה ארון ה'
 בארץ פלשתים שבעה חדשים שציער הקב"ה את פלשתים כחרונו שהכם למות
 ונושע ארון מידם, לכך אומר פלאי ארון לפי ששם המפורש היה כתוב בקלף ומונה
 בארון עם ספר התורה וכניין שפלא הן השמות שנא' למה זה השאל לשמי והוא
 פלאי כך אומר המלאך לפי שאני משתמש בשם המפורש שפעמים אני של אש
 ופעמים אני ברד לכך אין אחה יכול לידע אה שמי. ומה שיסר הפייט כהופשע
 רמו על אותו פשע שאמר אברהם לאבימלך כי את שבע כבשות תקח מידי כי
 בעבור זאת גלה הארץ בארץ פלשתים שבעה חדשים. כהושעת' קהילות כבלה שלחת
 כלום' כמו שהושעת לקהלה ישראל מגלת כבלה ששלחתם לכבל. רחום למענם
 שלחתה שנא' למענכם שולחתי כבלה והורדתים בריחים כולם לפי שבכל מקום שגל'
 ישראל גלחה שכינה עמם. כהושעתה שכות שכתי יעקב כלום' כמו שהושעתם ושכה
 שכות אהלי יעקב כגלות יון כן תשיב עכשיו מזה הגלות שכות שכתי יעקב כדכתי'
 ושכתי את שכות עמי ישראל.

אני והו הושיענא כלומר אנא ה' הושיעה נא והאך אלא מפיק א' מן וי' של
 והוא ומשימו סמוך לנון ויהיה אנא ונשאר ב' ההין וגם וי' הויה ומשימו
 יו'ד של אני בסמוך של שני ההין ואצל הויו של והו ויהיה יו'.

סליק הושענות.

אתחיל פירוש מקריש.

יתגדל ויתקדש שמייה רבא. על שם המקרא שכתוב בו והתגדלתי והתקדשתי
 ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה', כמלחמות גוג ומגוג הכתוב מדבר
 שאם יתגדל שמו של הקב"ה כמו שכתוב ועלו מושיעים כהר ציון וגו' כיום ההוא
 יהיה ה' אחד ושמו אחד כלום' אילו קודש יצטרפו ופירושו כלומר השם הנחצה
 לשנים על השנועה שנשבע להלחם בעמלק שנא' כי יד על כס יה לא נאמר כי
 אם כס חסר א' כלומר נשבע ה' בשמו ובכס שלו שלעולם לא יתמלא שמו וכס
 שלו עד שינקם מעמלק משל למלך שפדה את בנו מבית האסורים והיה הבן הולך
 אצל אביו ופגעו בו לטים בדרך וכזבו והכתו מכת מרדות כששמע המלך חרד מאד
 ואמר לא די הצרות שסבל בני בביית האסורים אלא אף שפדיתיו ברועי וככתי
 הגדול בא זה וכזבו והכה אותו עמד והשליך החוכם מידו ונשבע שלעולם לא יקרא
 בשמו עד שינקם מאותו צורר ולאחר שינקם יתמלא כסאו מלכותו ושמו הגדול
 ויתגדל ויתחד, ותפלה הוא שאנו מתפללים על אותו השם שיתגדל שבאותו גידול
 ויתחד גאולתנו כדכתי' ועלו מושיעים כהר ציון וגו' והיתה לה' המלוכה ובאותו גידול
 וקידוש ימלך מלכותיה ותיכון המלוכה.

יתגדל ויתקדש שמייה רבא כלומ' שם יה רבא כי שמייה זהו שם יה ויתגדל ביה וכיום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד שתיחדו אילו האותיות י"ה י"ה שמו ומה שנחצה לשנים בשבועה, שמייה רבא וכי אפשר שם יה רבא לאחר שנחצה והלא אין י"ה אלא חצי השם ואיך יתכן לאמר מחצי שם רבא אלא כל דבר שנחצה או נתמעט מפמליא של מעלה אי אפשר לאמר מיעוט כלפי למעלה כי אם ריבוי ואל חתמה בדבר אם אני אומ' על דבר שנתמעט מלמעלה אם אני קוריהו ריבוי כמו הנה' כי"ה שנחצה שהוא חציה של שם וקוריהו רבא כמו כן ששון ברוח הקדש שלאחר שלוקחין ממנו ונחלק קורין אותו ריבוי כמו ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם*) ועתה נחלק ממנו ואעפ"י מחרגם וארכי מן שמוא רוחא כך אנו אומרים על השם אעפ"י שנחלק קורא אותו רבא שאי אפשר לאמר מיעוט כלפי מעלה, שמייה רבא הפוך רבא ויהיה ברא כלומ' כאותו שם י"ה ה' צור עולמים וההוא דאמרין י"ה מלמטה י"ה מלמעלה ובענין אחר אמרין צר עולמים כי"ה כשכתובו כ'ת'י' ביה כאותו ענין שאני כותבו הנה שלא חמשוך כותל ה"ה למטה כי אם חציו וחציו חשים על גג ה"ה"א כמו נקודה כגון זה עכשיו כתוב כעין י"י שלש יודין שהם שם של הקב"ה שהוא מיוסע מלאך ואותן כי"ה שהוא כעין י"י עולה בגימט' ל"ב נתיבות י"י צר בהן עולמו כבוד חכמים ינחלו י"י כתיב וקרי באלף דלת כלומר כי"י נתיבות אדנים לעולמו, והן הן אותן נתיבות פרקים של אצבעות ידים וזהו אשר לו היס והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו ואעפ"י שידו חסר י' נדרשה היא הואיל ונקראת באויר הפה ויש אם למקרא והכי משמע ידיו יצרו את העולם ויש בידו ל"ב פרקים וכנגדן ל"ב נתיבות שבהן נברא העולם שייסד הפייט נוי שלשים ושתיים נעם נתיבותיו גימט' כי"ה י"ה ביסודותיו לפיכך יה נדרשה בצירה כאשר ראיתי אחד מהנה וכך קורין אותו רבא ואעפ"י שנחלק וכדפרישית ולכשיגדל אז ימלך מלכותיה כדכתי' והיתה לה' המלוכה.

בחיוון וביומיוון לכך מתברכין הנה בחיים לפי שבאותה הגאולה לא ישארו כי אם אחד מעיר ושנים ממשפחה כדאמר בעלמא יתי משיחא ולא אחמינא מרוב צרות העתידות לבא באותו הזמן ולכך הן מתברכין כלומר יהי רצון של חיים ומלך הקב"ה מלכותיה כלומ' אותו גאולה תלויה במלחמתו של עמלק להמיתו ולאבד זכרו וכן החפלה אותו דבר יהיה לעמלק מיתה ולישראל חיים תהא אותו גידול השם. בעגלא ובזמן קריב כמו**) כי היכי דלשרף לעגל. אמן יהא שמייה רבא מברך לעלם ועלמיא. חייב אדם למשוך רבא בכל כחו כדי שיחשוב כלבו רכון כמשכנת רבא כל אותו המדרש שפירשתי למ' נלה: וכשמוע הקב"ה שישאל מערימין

*) רטנו לומר שכל מה שזכרתי מעניני מעלה נגנזי מהפכים הלשון ומזכרים בלשון כבוד וכן בקדיש שאומרים שם יה רבא שפירושו הגדול והוא נאמת קטון שאין השם שלם כי ביה שמו חסר וי"י להשלים שם הויס וקוראים שם יה רבא ר"ל יה קטון והביא ראיה מפסוק [זכרים י"א, י"י] ואללתי מן הרוח אשר עליך וזמר התרגום וארני מן רוחא די עלך ואשוי עליהון ואס כן הקב"ה לקח מרוח משה ונתמעט ועם כל זאת זומר התרגום וארבי שהו רבוי תחת מעט.

**) סכהדרין ארבע עימות כ"ב.

להוכר לפניו באותו שבועה ששנבע על עמלק לאבד זכרו ומזכירין אותו בלשון שבח ומתפללין לגדל י"ה ויהא שמייה רבא מברך הן ארבע תיבות כנגד ד' אותיות של השם כלומ' ב"ה יתגדל י"ה כששומע כך שכלל כחם עונים זה השבח אומר אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם ואוי לאב שככה מקליסין לו בניו וריחקם מעל שלחנו ועל כן רבה העצב למעלה באותה שעה לפי שמזכירין לפניו מעשה עמלק שהכעיס כלפי מעלה וגרם לשם שנחלק ולכך העצב רב למעלה וכששומעין מלאכי השרת זה העצב הגדול למעלה לפני הקב"ה מודעוין ונרתחין ומתחלחלין ודוממין כי אינם יודעים על מה אותו העיצבון בא למעלה לפי שאינם מבינים לשון ארמית ולכך ישראל מתחילין יתגדל ויתקדש לשון עברית על סוף הפסוק והתגדלתי והתקדשתי וגו'. תיבת שלישיית הפוכה ארמית שאילו היו ישראל אומר שם ה' כמו שפירשתי למעלה היו מבינים המלאכים בלשון העברי על עסק שם יה ויאמרו כמה איפשר להגדיל שם י"ה כי אם [בוה] שנאצל ממנו על עסקי עמלק ויבינו שמחמת הזכרה השם וכמעשה שהיה ובואותו לשון שבח שמשבחין ישראל בא אותו עצב ואילו היה מבינים בו כל שעה שישאל יתגדל היו מלאכים מבלכלין אותן ומעבבין אותן מעלות למעלה ולא היו ישראל משבחין בשבח הגון ומעולה ויהיה הקדיש בטל ולכך אומר אותו ארמית שלא יבינהו המלאכים ושלא יעכבוהו מעלות למעלה אבל לאלתר כשהקב"ה אומר אוי להן לבנים וכו' כדאיחא לעיל כדאמרין בברכות בפרק קמא המלאכים מודעוין ותמיהים זה לזה על העיצבון הגדול ומיד חוזרין הקהל בלשון עברי השבח ואומר יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר וצריך לנגודי בכלן כרי לפות את השבח וניגונו וכל אילו השבחות אין שום תיבה שיש בה שום רמו על מה העצב בא למעלה ואין שום בריה יחלה להבחין בהן כי אם שבח מעולה ולכך אמר בלשון עברית יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שם יה דקודשא בריך הוא כמו מבורך הוא כלומ' כמו חשבון של קודשא בנמיט' היה בית ראשון ת"כ שנים ובו השם הזה י"ה היה ברוך כלומ' כי היו קוראים את השם ככתובתו ועבשיו צריכין אנו לנחמו מעיצבון וחוזרין גם עתה לארמית ואומר לעילא מכל ברכתא ושירתא יתברך ותושבחתא ישורר וישתבח ונחמתא עתה דע לך והבין מה לשון נחמתא כלפי מעלה אין מנחמין אלא עצבון והעצבון למעלה כדפרישית ועל אותו העציבה אנו מנחמין אותו ולכך אנו אומר כאן בלשון ארמית עבור הנחמה, וגם ראיתי כתוב בפ' רבינו שלמה זצ"ל שאנו מתפללין אילו השבע שבחות יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל, אילו ד' כנגד ד' רקיעים ומאן דאמר כנגד הרקיע שעל ראש ואחר כך כשכא כמעשה השם ומסיים בלשון ארמי בלשון תושבחתא ונחמתא שכך מצינו באגד' כל הודיות שאמר דוד בספר תילים לא אמרו אלא ליום הנחמה שנא' אלה דברי דוד האחרונים הוא ליום אחרון לכך אנו אומר' בשבת על כל שירות ותשבחות ודוד בן ישי עבדך משיחך וכמו שאנו אומר' לעיל מכל ברכת' ושירת' תושבחתא ונחמתא שצריך תנחומי' על צער הזה שהוא מצטער אחר ענייתו כמו ספר' לעי' ע"כ*).

(* ככתב מלך הכ"י: "זה אינו מן הפירוט").

ונראה שעל שם כך עונים הציבור גדל נא כח ה' זכור רחמיך וגו' שמתחיל החזן ביחגדל על שם מידת החמיד זכור כאותה שעה. וכרעין ד' כריעות בקדיש יחגדל ויחקדש כורעין ויחברך שמה רבא כורעין ויתעלה ויתהלל כורעין עושה שלום במרומו כורעין ושל רשות הוא והללו ד' כריעות כנגד ד' שמות שיש בפסוק זה כי ממזרח שמש עד מכואו גדול שמי בגוים ובכמה מקומות מקטר ומגוש לשמי מנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר ה' צבאות ואמן שעונין יהא שמה מברך יחד למה כנגד גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו.

תתקבל צלותהון ובעותהון ארמית לפי שבעברי של קדיש אין בו משום תפלה ואילו היו אומר' ויהיה תפלתם מקובלת יתמהו המלאכים ויאמרו וכי מה תפלה אילו מקבשים שחאה מקובלת והלא אינו אלא שבת שיאמרו יחברך וישתבח וכ' לפיכך אומר אותו ארמית.

אמן יהא שלמא רבא משמיא יהא י"ה ואמר האלף וקריה ב"ה יד"ו וה"ו אה"ה נגימטריא שלמא רבא כלומר אותו יהיה ארון השלום שלא יתן למעלה להם רשות ובינה להבחין בארמית שלא יבלבלהו ולכך נקבע השלום באחרונה וגם לפי שהוא חשוב ככל לפי כשברא הקב"ה את עולמו אילו לא היה נותן שלום בין מים ליבשה כדכתיב יקוו המים וכתי' עד פה תבוא ולא תוסיף היה מחריב את כל העולם כלו וכשברא המלאכים הבלולים אש ומים אילו לא נתן שלום בין מים לאש היו מים מכביין את האש והאש שורף המים וכן הוא אומר יצר אור ובורא חושך עושה שלום שלא שימש האור כגבול החושך ולא החושך כגבול האור וברא את הכל ללמדך שבשלום הכל תלוי שמשעת שנברא העולם לא קמו אילו על אילו ולא נכנסו אילו לגבול אילו ולא חרבינו אילו את אילו באותה נברא הכל יפה ולכך נקבע השלום באחרונה לכל התפילה שהוא חשוב ככל ואפי כקרננות שנא' תורת זבח השלמים ואמרו אמן קיום אמן שבועה, אמן קבלה כך מפורש באלה הדברים רבא. סליק פירוש מקדיש.

ספר הפעלים

שהם מגורת השמות.

ענה אבאר הפעלים שנמצאו מצטרפים מגורת השמות ולא ימצא להם צירוף כמו הפעלים האחרים וגם רבותי' ז"ל יגזרו מהשם כדמות פועל כואו והפיסו (פרק שני דיומח כ"ו, ע"ה) שהוא מן פיים שהוא כענין גורל, וכן יעשו הישמעאלים בלשונם כמו שאמרו העברים אמרתי אפאיהם (דברים ל"ב, כ"ו) שהוא אפור אותם ככל פאה כמו שאבאר באות הפ"א. וחברתי אלה הפעלים על מנהג אלף בית ומה שהוא צריך פירוש אפרש אותו בעזרת המלמד דעת.

אות האלף

און האזינו השמים (סס וסס ח') יאון זאת נגזרו מאון שומעת (עש"י ט"ו, ל"ח) ולענין אחר און וחקר (סקלת י"ב, ט') הוא ממאוננים וענינו ששקל הדברים.

אור לא תאירו מוכחי (מלאכי ח', י') מן אור לשבת נגדו (ישעיה מ"ג, י"ד) וענינו לא חשרפו העולות על מוכחי חנם.

אבר המבייחך יאבר נץ (איוב ל"ט, כ"ז) מן ישארו על אברתו (דברים ל"ג, ח') והוא עתיד מהבנין הכבד שהוא הפועל שעבר האָבֵר על משקל הפעול וענינו האחה חתן האבר לנין שעוּף.

אבק ויאבק איש (בראשית ח', כ"ב) בהאבקו עמו (שם ושם כ"ז) הוא מן אבק ועפר (דברים כ"ח כ"ד) וענינו שהתאבקו זה עם זה עד שעלה האבק, וענין אבקת רובל (שיר ג', ו') כמין אבק.

אהל ויאהל עד סדום (בראשית י"ג, י"ב), ויאהל אברם (שם ושם י"ח) הם מאהל וכן לשון ישמעאלי ונה האלף במלת לא יהל שם ערבי (ישעיה י"ג, כ') והיה ראוי להיות יאהל כמו יארך.

אכס וברכורים אבוסים (מ"א ה', ג') שהם מעמדים על האבוס.

אלם מאלמים אלומים (בראשית ל"ג, ז') הוא פועל מהבנין הכבד כמו דבר מדברים.

אלף צאננו מאלופות (תהלים קמ"ד, י"ג) היו אלופים וכן יאמרו הישמעאלים בלשונם.

אפף אפפוני מים (יונה ג', ז') יש אומר שהוא מן אף וענינו שנגעו המים אל האף והענין הוא לצרות גברו וקרוב מזה ימצא בלשון ישמעאל.

אשש זכרו זאת והתאוששו (ישעיה מ"ה, ו') אמר רב האי גאון ז"ל בספר הדקדוק שלו שהוא מן אש וענינו תאחזכם רעה ומכאוב ואכל כמו אדם שישרף במכאובו, ויחזיק דבריו היות אש ממלח הכפל ויורה על זה אשה ריח נוחה (ויקרא ח', י"ט) את קרבני לחמי לאשי (צמדבר כ"ח, ב').

בנה אולי אבנה ממנה (בראשית ט"ו, ב') מבנין נפעל מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם והוא מן בן ובנים, ודע כי שורש בן היותו בְּנִיה על משקל דָּוָה וְרָוָה וכן היה ראוי להיות בְּנִיה כמו דָּוָה וְרָוָה ובשלם בְּנִיה כמו אשה חכמה (שמואל ב' י"ד ב') ולרבות בְּנִיּוֹת על משקל חכמות ויחסר העין והלמד במלת בת והחליפו הא הנקבה בחיו, וענין אבנה אולי יהיה לי מי שיהיה לי חשוב כמו בן וכן ימצא בלשון ישמעאל.

בקר ולבקר בהיכלו (תהלים כ"ד, ד') כל המפרשים יאמרו שהוא מן בקר וענינו שכל בקר יבוא אל ההיכל והוא נכון וענין אחר כי בקר אנכי (עמוס ז', י"ד) בעל בקר אינני מצטרף לבקש לחם.

ברד וברד ברדת היער (ישעיה ל"ג, י"ט) מן ויך הברד (שמות ט', י"ט) והוא פועל עבר ויורה עליו היות הבי"ח קמוץ והריש פתוח וענינו שבשעת רדת הברד ירד על היער ולא ירד על זרעם שלא יזיקנו.

ברך ויברך על ברכיו (ד"ה ב' ו' ג') ויברך הגמלים (בראשית כ"ד, י"א) ויקראו לפניו אברך (בראשית מ"א, מ"ג) דע כי ויברך ואברך הם שניהם מבנין הפעול וענין ויברך שהושיכם על ברכיהם ואברך הוא שם הפועל כמו אשכם ודבר (ירמיה כ"ה, ג') והאלף במקום ה"א וענינו השתחוות וכרעיה על כרך.

בער בערחתם הברם (ישעיה ג', י"ד) והיה לבער (ישעיה ה', ה') כי יבער איש (שמות כ"ג, ד') מבנין הפעיל ובער בשדה אחר (שם כ"ג, ד') מבנין פעל

הכבד וענין הכל שלח הבעיר והיא ההכמה, טענו את בעירכם (בראשית מ"ה, י"ז) ובעל החרגום אמר והיה לבער ויהא לצורכא מענין לא חבטרו אש ומקומו יורה עליו שהוא מן ואחם ביערחם הכרם.

בלל ויכל לחמורים (שפטים י"ט, כ"א) הוא מן בללל.

ברח לברוח בחוד הקרשים (שמות ל"ז, ל"ג) מכריח מן הקצה אל הקצה (שמות כ"ו, כ"ח) הוא מן והבריח התבון (שם ל"ז, ל"ג).

גרם לא גרמו לבקר (למניח ג', ג'), חרנום עצם גרמא וענינו לא שברו עצם עד הכקר וייקו ברעכם יותר, וכמו זה וזה האחרון עֲצָמוּ (ירמיה כ', י"ז) וכן מלשון חרג' ועצמותיהם יגרם (במדבר כ"ד, ח').

גשם היש בהכלי הגוים מגשמים (ירמיה י"ה, כ"ג) וענינו היש בהם שיתן גשם וכמהו לא גִשְׁמָה כיום ועם (יחזקאל כ"ב, כ"ז) ואמר ר' יונה נ'ע באחד מספריו שהוא שם, לא ירד גִשְׁמָה.

הגה וידגו לרוב היותו מן והרגה אשר ביאור נכון, (שמות ז', י"ח) ולענין אחר ושורש אחר שהוא מהפעלים שהעין שלהם שאיננו שלם ודיגום אמר ר' יונה נ'ע שהוא מבנין פעל הכבד והיה ראוי הוי"ד להדגש ואמר ר' יצחק בן ישוש ז"ל בספר הדקדוק שהוא חסר ה"א וכמהו כינתי בספרים (לכיל ט', ב') מדוע אליו ריב ריכות (חיוב לז' יג) והיה ראוי היותו וְהַדְּגוּם.

דשן ועולחך ידשנה סלה (תהלים כ', ד') פועל מבנין כבד מושג כמרוכע ודומה לו ויורה עליו תוספת ה"א וענינו מדשן וענינו חשרף העולה עד שחשוב כמו דשן וזה אות שהוא הקרבן לרצון, וענין ודשנו את המזבח, (במדבר ד', י"ג) יסירו הדשן ממנו וכמו זה בלשון ישמעאל.

דשא כי דשאו נאות מדבר (זכר ל', כ"ג) הוא מן דשא ומן בנין הפעיל הכבד חדשא הארץ כענין תוצא הארץ כי לא יאמר דשא לאילנות הלא תראה שאמר אחריו ותוצא הארץ דשא.

הגל דגול מרבכה (שיר השירים ה', י) הוא תואר הפעול ע"מ ערום ועצים והוא מן דגול וענינו מעולה כדגל.

זנב וזנבתם אותם (יהושע י', ט') וזנב כך (דברים כ"ה, י"ח) להכריח כל מי שהיו באחרונה כמו שהוא הזנב האחרון מכל חיה.

זכר וכל מקנך חזר (שמות ל"ג, י"ט) הוא מן זכר וענינו חסיר הזכרים ממקנך ובה כפתח כמו תִּשְׁבֵּר תִּשְׁכַּב.

זמן ולעתים מזומנים (נחמיה י"ג, ל"ה) פעול מן זמן וענינו עת קצוץ והוא מן זמן ועידן (לכיל ז', י"ב).

זמר וזמרך לא תזמר (ויקרא כ"ה, ד') וענינו תכריח הזמורה כמו ודשנו את המזבח.

חלל והם מחללים בחלילים (מלכים א', ח) ושרים כחוללים (תהלים כ"ו, ז') לחול במחולות (שפטים כ"ה, כ"א) כולם מן חליל והוא כלי חלול כמו שיאמר בעל החרגום נכוב לוחוח (שמות כ"ו, ח) חליל לוחוץ, ומענין אחר לבי חלל בקרבי (ק"ט כ"ג) פועל עבר מן חללי חרב ויורה על זה שהוא קמץ ופתח וכמהו מחוללי חרב (איכה ד', ט').

חרב הַחֶרֶב נְחָרְבוּ יְהוֹמְלָכִים (מלכים ב' ג', כ"ג) מן חרב וענינו נהרגו כחרב איש את אחיו והיה ראוי להיות הַחֶרֶב כמו הַשֶּׁקֶם וְהַעֲרֵב (שמואל א' י"ג, ט"ז) ובא מפואר בקמץ.

חמר יָהֲמוּ יַחְמְרוּ מַעֲזוּ מן חומר מים רבים וענינו כשעה שיהמו מימיו יניעו הַחֹמֶר וַיִּרְאוּ גם הם כמו חומר, ויש אומרים כי וַיִּן חָמַר (מלכים ע"ה, ט') פֶּעַל עבר וענינו ארום ויורה עליו היותו קמץ ופתח.

חלץ חָלְצִים תַּעֲבְרוּ (דברים ג', י"ח) יַעֲבְרוּ חֲלוּצִים (נמדנר ל"ג, ל') פֶּעַל מן חלצים וענינו הגורי חלצים למלחמה.

חטם וַתִּהְלַח אַחַטּוֹם לָךְ (ישעיה מ"ח, ט') היא מלה צחה מן חוטם שהוא האף בלשון רבותי וְלֹ, והוא כינוי על האריכות האף בעבור כי האף והזעף והחרון יראה באף ובשכל זה למי שיכעס מהרה יקרא קצר אפים והיפך זה ארך אפיים.

חמש וְהַמוֹשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות י"ג, י"ח) מן חומש וענינו שהם הגורי חומש.

חמר וַחֲחַמְרָה בַחֲמֵר (שמות ב', ז') פֶּעַל מִצְטַרֵף מִשֵּׁם וַיֵּשׁ אֹמְרִים כִּי חֲמֵר הוּא שָׁחֹר כְּמוֹ זֶפֶת וְהוּא יוֹצֵא מִמַּעֲיֵנוֹת, וּבְרוּךְ הַיִּיֹדֵעַ.

חדר הַחֲדָרָה לֶכֶם (יחזקאל כ"ט, ט') מן חדר וענינו שהחרב חכריה אותם אל החדר מרוב הפחד ולא יצאו חוצה.

חסל כִּי יִחְסְלוּן הָאֲרֵבָה (דברים כ"ח, ל"ח) הוּא פֶּעַל מן חסיל ואילו אמר יחסלנו החסיל גם הוא היה נכון לכן הוא לשון צחות, וכמוהו וירם חולעים ואילו וירם רמה גם הוא היה נכון וכן ימצא בלשון ישמעאל וענין חסול כמו חסל פירקא וענינו נשלם וכאילו זה המין מהארכה יכריח הנשאר מן מהעשב.

חרף וְכַל בַּחֲמַת הָאָרֶץ עָלָיו חֲחֹרֵף (ישעיה י"ח, ו') מן חורף וענינו יעמדו שם ימי החורף.

חצץ מִקּוֹל מַחְצִצִים (זפטיס ה', י"ח), מן ימלא פיהו חצץ (משלי כ', י"ז) וענינו ההולכים בין הַחְצִצָן.

חבל שָׁמָּה חִבְלָתְךָ אִמְךָ (ש"ס ח', ה') שָׁמָּה חִבְלָה יִלְדָתְךָ מן צירים וחבלים יאהוון (ישעיה י"ג, ח') וענינו אחזה חבל היולדה וכמהו חבל חבל וחבל נמרץ (מכה ב', י').

חצר מַחְצִרִים בַּחְצוֹצְרוֹת (ד"ה ב' י"ג, ד') פֶּעַל מן חצור* והיה ראוי להיות מחצירים ומכנין אחר והיה כאחד למחצירים (ד"ה ב' ה', י"ג) כמו מדברים, וענינו שרקה.

טפף הִלֹךְ וַטַּפֵּף (ישעיה ג', ט"ז) מן טף ונשים וענינו הלך ושחוק כמו הטף.

יהד יַעֲמִי הָאָרֶץ מַחֲזֵהֶרִים (אסתר ח', י"ז) זה פֶּעַל מן יהודה כאילו חשבו ששרשו יְהָד ובא ע"מ מהפעלים אע"פ שהיוד ביהודה אינו שורש.

ימן הַיְמִינִי (השימי) הַשְּׂמִימִי (יחזקאל כ"ט, כ"ח) אם תשמאל ואימינה (בראשית י"ג, ט') מימינים ומשמאלים (ד"ה א' י"ב, ב') והחליפו הווד באלף כי תאמינו וכי תשמאלו (ישעיה ל', כ"ח) והיה ראוי להיות תימינו כמו תשליכו וממנה נקרא נגב תימן.

יקש יִקְשֶׁה לָךְ וגם נלכדת (ירמיה כ', כ"ד) מן פח יקוש וענינו הצבתי לך מוקש.

* חמר חברהם טעות נסמך והוא עין החליר. — כך ככתב נלד הכ"י ונראה כי זה הערה מר' חברהם בן עזרא נעלמו.

ובם ולקחה לו לאשה ויבמה (דברים כ"ה, ה') שהוא תאר הפועל.

כפר וכפרת אותה (נלשית ו', י"ד) פועל מגזירת כופר.

כתר כי יכתירו צדיקים (קמ"ב ח') מן כתר מלכות וענינו שגדולה וכתר יהיה לצדיקים בעת ראותם כי גמלתי טובה.

כחל כחל עיניך (יחזקאל כ"ג, מ') מן כחל וכן הוא בלשון ישמעאל.

לקש וכרם רשע ולקשו (איוב כ"ד, ו') מן והנה לקש וענינו יכריתו הלקש והוא הורע.

לכב לכבתיני אחותי כלה (ש"ה ד', ט') הוא מן לב וענינו הסירו לבי וענין אחר וחלכב לעיני שחי לביבות (שמואל י"ג, ו').

לבן הבה נלבנה לבנים ללבן הלבנים הם מן לבנה והיישמעאלים לא צרפו מזה הענין פועל

לשו אל תלשן עבד (משלי ל', י') מלשני בסתר רעהו (תהלים ק"ח, ה') מן לשו וענינו לא חלך רכיל ובמלת מלשני פנים רבים בדרדוק והנכון שבהם שהיה

מן לשון אשר עולל לי והיה ראוי היותו ברו' כמו למשופטי אחחנן (איוב ט', ט"ו)

וחסרו הו' ושמו הקמצות חילופו והוסיפו עליו יוד כמו חצני מרום קברו חקק בסלע משכן לו (ישעיה כ", ט"ז) היושבי בשמים (תהלים קכ"ג, ג').

לחם כי לחמו לחם רשע (משלי ד', י"ז) אל תלחם את לחם רע עין (משלי כ"ג, ו')

וענינו לא תאכל לחם ובא בדרך קצרה.

לוע ושחז ולעו (עובדיה א, ט"ז) ואפרוחיו יעלעו דם, (איוב ל"ט, ל') מוקש אדם ילע קודש (משלי כ', כ"ה) הם מגזירת לוע ויעלעו הנה ראוי להיות ילועו על משקל יכוננו ב אמר ר' יונה ז"ל.

מוח שמנים ממוחיים (ישעיה כ"ה, ו') מן ומוח עצמותיו ישוקה (איוב כ"ח, כ"ד)

וענינו שהם ערכים בנועם המאכל כמו המוח.

נעל ואנעלך תחש (יחזקאל ט"ו, י') וינעילום (ד"ה ז' כ"ח, ט"ז) הם מן נעל וענינו הלבישום נעל.

נחר נחר מפוח (ירמיה ו', כ"ט) מן נחרת סוסיו (ירמיה ח', ט"ז) וממנו נקראו מנחיריו יצא עשן (איוב מ"א, י"ג) ומעה בו ר' יהודה בעל הדקדוק נ"ע שאמר שהוא מבנין נפעל כמו והעצמות יתרו וזה לא יתכן כי מה ענין יש שיאמר שהסוסים יש להם חום ור' יונה נ"ע התעהו בזה.

נין לפני שמש ינון שמו (תהלים ע"ג, י"ז) ע"מ יכון והוא מן ניין ונכד (ישעיה י"ד, כ"ג).

נפש שבת וינפש (שמות ל"א, י"ז) וינפש בן אמתך (שם כ"ג, י"ג) מן נפש וענינו כמו השבת נפש למצא מנוחה ואחמה ממלת נפשו גחלים חלהט (איוב מ"א, י"ג)

ואין אור החת המים כי לא יכנס גוף בנוף ויתכן שנאמר על דרך משל.

נסם נחם ליראך נם לתרוסקם (תהלים ס', ו') שם הפועל מבנין התפעל והוא מן נם והוא מפעלי הכפל ויורה עליו י"י נסי (שמות י"ג, ט"ו) וענינו כמו דגול מרכבה שהוא מן דגל.

נצה כי נצו גם נעו (איכה ד', ט"ז) כי נצה תצא (ירמיה מ"ח, ט') אמר ר' יונה נ"ע שהם מן מלא הנוצה (יחזקאל י"ג, ג') כענין יאבר נץ (איוב ל"ט, כ"ג)

ויורה עליו חנו ציץ למואב (ירמיה מ"ח, ט') והוא הכנף והרגום סנפיר ציצן וזה נכון.

נשק נושקי רומי קשת (תהלים ע"ח, ט') מנשק שהוא כמו שלח וענינו אנשי הנשק ואמר בעל התרגום כי כמהו ישק כל עמי.

נכר את מתנברה (מלכים א' י"ד, ו') ויתנבר אליהם (בראשית י"ב, ז') הם מן נכר וכמהו ויתנברו את המקום הזה (ירמיה י"ט, ד').

שוח לשוח בשרה (בראשית כ"ד, ס"ג) מן אחד השוחים (סס כ"א, ט"ו) וענינו יצא מתהלך בין האילנות וכן הוא בלשון ישמעאל.

שרג ישחרנו (איכה א', י"ד) מן שלשה שריגים (בראשית ט', י') וענינו שנעשו להם כמו שריגים עבים.

סכך עד סירים סבוכים (כחס א', י') פעול או שם התואר מן בסככי היער (ישעיה ט', י"ז) נאחו בסכך (בראשית כ"ב, י"ג) וענינו נכנסם אלה באלה.

סרר דרכי סורר ויפשחני (איכה ג', י"א) פעול עבר ככד מן סירים כמו הנני סך את דרכך בסירים (הושע ז', ח').

שך הנני שך את דרכך (סס סס) גם זה מן לשכים בעיניכם וכמהו שך שכת כעדו ובעד ביתו והשם כְּמוֹשֹׁכַת הַדָּק וכבר אמרנו שהוא לשון צחות ואם הוא מלה אחרת והענין אהר כמו וירם תולעים.

שער לא שערום אבותיכם (דברים ל"ב, י"ז) מן לשעירים אשר הם זנים (ויקרא י"ח, ז') וענינו לא חשבונו כמו שעירים ורכים מהמפרשים פרושו כן.

שרך משרכת דרכיה (ירמיה ז', כ"ג) מן שרוך נעל (נל י"ד, כ"ג) וענינו חֲשֹׁת דרכיה פעם לימין ופעם לשמאל, כאלו הדרך אסור בעבותים מעוקלים.

ספף בחרתי הסחופף (תהלים ס"ד, י"א) מן סף השער וענינו היוחו שוקר על ספי בית ה'.

סלל ויסולו עלי ארחות אידם (איוב ל', י"ב) מן סלון ממאיר (יחזקאל כ"ט, כ"ד) כענין שזכרתי במילת דרכי סורר ויש אומר כי ושפכתי עליה סוללה (יחזקאל ד', ז') דבר שיעשו מהברזל והוא דומה לחוח.

סמר חסמר שערות בשרי (איוב ד', ט"ו) סמר מפחדך בשרי (תהלים קי"ט, כ') אמר רב האי גאון ז"ל שהוא מן ויחזקהו במסמרים לא ימוטו (ישעיה מ"א, ז') וענינו כמו אדם שיטע מסמורים חדים בגוף.

שריד והשרידים שרדו מהם (יהושע י', כ') פעול עבר נגזר מתואר הפועל. **שור** ושדת אותם כסדר (דברים כ"ו, ז') הוא הגיר ואמר רב סעדיה גאון ז"ל שעניני חלבן אותם שיהיו לבנים.

שמל השימו השמילי (יחזקאל כ"א, כ"א) ואם הימין ואשמאלה (בראשית י"ג, ט') כמו אימונה מן ימין.

עשן והר סיני עשן כולו (שמות י"ט, ח') פעול עבר ויורה עליו היוחו קמין ופתח וכמהו עד מתי עשנת בחפלה עמד (תהלים ס"ה) יעשן אפך (סס ע"ד, ח').

ערל וערלחם ערלחו (ויקרא י"ט, כ"ג) חשימו אותו כמו ערלה, ואמר ר' יונה ג"ע שחה גם אתה והערל (תנחומים, ט"ו) חשופה הערלה.

עיט ועט בהם (שמואל א' כ"ב, י"ד) הוא מן עיט וענינו נפה כפיהם ויגרשם.

עבר ויעבור ברחוקות (מלכים א' ו', כ"א) הוא מן תרגום והכריח התכון ועברא מציעא וענינו ששם כרוחב כך וכך.

עין יהי שאל עין את דוד (ש"ס י"ח, ט') פועל עבר מן עין בעין כמו זה הענין נקראו האויבים שוררי וענינו שיכיוטו אליו בעין רעה ודרך איבה וכן מלשון ראה המה יכיוטו יראו כי (תהלים כ"ג, י"ח) והרוב מזה הענין הוא דבק בבלי"ה כמו לראות כך עיני הראינה כך.

עכס וברגליהם העכסנה (ישעיה ג', ט"ז) פועל נגזר מן העכסים (שס ושס י"ח) וענינו שהיו מראות העכסים שיש ברגליהם מרוב החגלות בדרכי העבירות. **עלל** לא תעולל אחרך (דברים כ"ד, כ"א) ענינו לא חכרות שאר העוללות.

עצם וזה האחרון עצמו (ירמיה ו', י"ז) ענינו שבר עצמותו ורצץ אותם.

עטר שעטרה לו אמו (ש"ס ג', י"א) על צר המעטירה (ישעיה כ"ג, ח') ענינם כענין כי יכתירו צדיקים (תהלים קמ"ג, ח') ושניהם מן עטרת תפארת (משלי ט"ו, ל"א).

ענן כענני ענן (בראשית י', י"ד) פועל מהכנין הכבד והיה ראוי תחת הנזן הראשון דגש ע"מ ובדכרי אותך וקרוב מזה יאמר בלשון ישמעאלים.

עבת דובר הוח נפשו הוא ויעבתוה (פיכה ז', ג') אמר ר' יונה נ"ע שהוא מן עבות וענינו שהחזיקו הרעות ובהיות ועשו להם עבותים לכל פאה.

עפר ועיפר בעפר (ש"ס ט", י"ג) ויאבק מן אבק.

עפל ויעפילו לעלות (כמדבר י"ד, י"ד) יש אומרים שהוא מן עופל וענינו שעלו למקום גבוה וכן פירש ר"י נ"ע.

ערף ואם לא חפרה וערפתו (שמות י"ג, י"ג) וערפו שם את העגלה (דברים כ"א, ד') הם מעורף וענינו הפסקת העורף מאחור.

עקב עקב את אחיו (יוסע י"ב, ד') פועל עבר מן בעקב עשו (בראשית כ"ה, כ"ז) וענינו שאחו עקבו כמו שאמר יודו אחותו בעקב עשו והנה הנ"א מלה על דרך קצרה.

עקר ועח לעקור נטוע (קהלת ג', ב') מן או לעקר (ויקרא כ"ה, ט"ז) וענינו שיכריח אותו מן שרשו כמו ענין ושרשך.

עמר והצנו מעמר (תהלים קכ"ט, ז') מן ושכחת עומר (דברים כ"ד, י"ט) והוא מבנין פעל הכבד כמו מדבר.

עצב ידך עצבוני (איוב י', ח') יש אומר שהוא מלשון ישמעאל.

עוד חבלי רשעים עורוני (תהלים קי"ט ס"א) מן יאכל עד (בראשית מ"ט, כ"ז) והוא מהבנין הכבד.

פסג פסגו ארמנותיה (תהלים מ"ח, י"א) מן ראש הפסגה (במדבר כ"א, כ') והענין שישקפו על בנינה ויעלו ארמנותיה.

פאר לא תפאר אחרך (דברים כ"ד, כ') פועל נגזר מן ותחת פארותיו (יחזקאל ל"ו) וענינו לא חכרות הנשאר מהפאורות כן פירש ר"י נ"ע.

פאה אמרתו אפאיהם (דברים ל"ב, כ') מן פאה וענינו אפור אותם לכל פאה.

צלל כאשר צללו שערי ירושלים (כחמיה ג', י"ט) מן ונסו הצללים (שיר השירים ב', י"ז) וענינו עת היותם בצל.

ציר וילכו ויצטירו (יוסע ט', ד') מן ציר נאמן (משלי כ"ה, י"ג) ולא נמצא פועל חוץ מזה כזה הענין והמ"ה תמורת הוא"ו כדי שידברו צחות בצד"י.

ציד הצמידנו אותם (יסוע ט', י"ג) גם זה בנין התפעל מן ויקחו את צרת העם (ספוטס ז', ח').

צהר בין שורתם יצהירו (איזב כ"ד, י"ח) מן זית יצהר (מלכים ב' י"ח, ל"ב) וענינו שיציצאו שמן זית, ויצהר הוא. מן צהר תעשה לחבה (נלמאית כ"ו, י"ג) בעבור היות האור בו בעת החושך, או בעבור היותו זך ויהיה תואר לזית וזה נכון.

קיץ וקץ עליו העיט (ישעיה י"ח, ו') ענינו ישב ויעמוד עליו זמן הקיץ וענין אחר בא הקץ הקיץ אלך (יחזקאל ד', ו') וענינו נגע הקץ אלך ואע"פ שהוא מכנין אחר.

קור אני קרתי (מ"ג י"ט, כ"ד) מן מקור נפתח (זכריה י"ג, א') וענינו אני הוצאתי מקורי המים.

קצע מהקצעות (יחזקאל מ"ו, כ"ב) ענינו בעלות זזית מן במקצוע ההצר (שם ושם כ"א).

קשת והי רובה קשת (נלמאית כ"א, כ') תואר הפועל על משקל גנב והוא מן קשת וכידון (ירמיה כ', מ"ב).

קרון מקרין מפרים (תהלים ס"ט, ל"ב) פועל מן וקרני ראם קרניו (דברים ל"ג, ט"ז).

קנון שמה קננה קיפוד (ישעיה ל"ד, ט"ז) מן כי יקרה קן צפור (דברים כ"ב, ו') וענינו שעשחה שם קן.

רבעה לרבעה אוחה (ויקרא כ', ט"ז) לא תרביע כלאים (שם י"ט, י"ט) מן ארבעה וענינו ידוע ורבותי ז"ל יקראו המטר רבועה ראשונה (תענית ס"ק וז"ל). וגזרוהו מזה הענין וענינו שירוה את הארץ והולידה והצמידה.

רכב צאננו מאלפיות מרכבות תהלים קמ"ד, י"ג) מן רבבה וענינו שהם עשרת אלפים כמו שפרשתי במלת מאלפיות באות האל"ף.

רוח או מרוה אשך (ויקרא כ"א, כ') אמרו רבותי ע"ה (בסודות מומין אלו מ"ו) שהוא מן רוח וענינו שהוא נפוח בכיצי שהרוח באשכיו וכן הלכה.

ריר רר בשרו את זובו (ויקרא ט"ו, ג') פועל מן ריר וענינו שכשרו ישים מי הורע ריר שהוא רק ונתק.

רמס וירם תולעים (שמות ט"ו, כ') הוא מן ורמה חסכה עליהם (איזב כ"א, כ"ד) וכבר פרשתי וזכרתיו.

רצע ורצע אדוניו את אזנו (שמות כ"א, ו') פועל נגזר מזהשם שהוא מרצע.

רכס וירכסו את החשן (שמות כ"ח, כ"ח) פועל מן והרכסים לבקעה (ישעיה מ', ד') וענינו שיחפרו תפירות כמו מעוותות עד שיהיה החשן דבק עם האפוד והוא שיגמלו התפירות קצותם על קצותם.

שקק בעיר ישקו. (יחזקאל ב', ט') יש אומר שהוא מן שוק וענינו ילכו בשוקיהם.

שרש ושרשך מארץ חיים (תהלים ל"ב, ז') פועל כבד וענינו שיכריח שרשו והפך זה הענין וחשרש שרשיה (שם ה', י') וענינו העשרה והוספות והעמדתם שרשיה, והוא מכנין הפועל, ומהו הבנין בנין אחר כבד כל שורש בארץ גועם (ישעיה מ', כ"ד) שער שוער העיר (מ"ג י', י"ד) ויקראו השוערים (שם ושם א') ידוע.

שלב חשלב בצלמון (תהלים ס"ח, ט"ו) מן שלג בעבור עמידת השלג על אלה ההרים חמיד.

שבר האני אשכיר ולא אוליד (ישעיה ס"ו, ט') מגורה במשבר בנים (סועט י"ג, י"ג) וענינו האני אוריד על המשבר.

שפת הסיר שפות (יחזקאל כ"ד, ג') מן והשפתים טפח (סס מ', מ"ג) כמו כירים
וכן הוא בלשון ישמעאל.

שמר השמר והשקט (ישעיה ז', ד') מן שמרים וענינו שינוח וישקוט. והוא מלרע
ולית דכותיה.

שוה פרי ישוה לו (הושע י', א') אמר ר' יונה זל שהוא מן שוא ודבר כוב,
(משלי ל', ח') כמו שנאמר בזה הענין וחירוש יכחש בה (הושע ט', ג') וענינו
שיכובו להם האילנות ולא יתנו פרי.

שלב משולכות אשה אל אחותה (שמות כ"ו, ט"ז) מן בין השלבים מ"א ו', כ"א)
ויש אומר שפירושו כדמות לשונות והיא מלאכת האומנים ידועה.

שקד גביעים משוקרים (שמות כ"ה, ל"ג) מן כמנים ושקדים (בראשית מ"ג, י"א)
וענינו שהיו מפותחים כדמות שקדים.

שחרד וחשדרי אותם (יחזקאל ט"ו, ל"ג) שחרדו כעדי (חייב ו', כ"ג) הם מן שחר.

שרף שרופות קרים (בראשית מ"א, כ"ג) פעול מן שרפון והוא רוח זיק הזרע.

תלע אנשי היל מחולעים (כחוס ב', ד') זו מלה בדרך קצרה, וענינה לובשי שני החולעת
ושם המשי הוא שני ונסמך לחולעת כי הוא עקרו שאם לא יושם במקום רחב עד
שישרף בחום השמש לא יהי כהוגן ובמקוואות רבים ימצא הפוך חולעת שני.

תלל על הר גבוה ותלול (יחזקאל י"ג, כ"ה) יש אומר שהוא מקום גבוה מן תל
עולם (דברים י"ג, י"ז).

תפף מתופפת על לבביו (כחוס ב', ח') מן תוף וחליל (ישעיה ס', י"ב) דמה הכות
המקוננות החזה שלהם כמו הבאת התוף והוא פועל מכנף פועל הכבד.

אלה

הם האל

ילמדך להועיל די

יכולת דעתי, ואין

ראוי לי להפאר כי הבאתי

דברי מפרשים שהיו מימי קדם

לכן הוגעתי נפשי לקבץ אותם

וגם פירשתי בהם פירושים לא ראיתי

קצתם לקדמונים ויחכן שפירושו אחרים כמו

הפירוש שלי ולא ראיתי אני פירושם וגם

יחכן שנשארו מהפעלים שהם מגזירת השמות ולא

זכרתי בספרי בעבור היות מחשבתי נחלקת

ולבי טרוד ביגיעת העולם ולא נעלם ממך יגיעת

קבוץ כל מה שקבצתי ושכח לבורא

שעורני בחסדו ואמתו כבודך יי."

נשלם שבח לאל

נעלה.

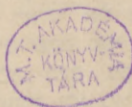
כיד מנחם יש'לם' ביר' בנימין וכוים ד' שנת המול' כ"ח לחודש העשירי

עורני משגבי וצורי —

תקונים והגהות לחוברת ראשונה מחיי עולם מאת החכם המפורסם ב"ג נ"י.

בלד 26 ובלד 27 יש שם שתי תשובות מיוחדות לרבינו יוסף טוב עלם והאמתי בלי
עיון היטב כי הנה באת לר"ע זה וכאשר מלאתי בסוף התשובה זה הלשון והוה שחקקם
לכניו בהלכות קטועות לא יחיד יחיד ממש אלא אפילו לבור נקראו יחידים לא שזעבו מעולם
לא בכתב ולא בפה ולא תעשו כך שאין מנהג אלא כמו שפירשנו לכם ואל תטעו באתן
הלכות קטועות שם כמוז בהן כך שלא כהלכה הוא וטעות ושואל הסופר טעה ולא הרב.
יהונתן הדברים אלה בתשובות הגאונים חמדה גמחה שדפסו בירושלים דף כ"ב סיוון קמ"ח
ובפרסם הגדול לרש"י דפוס ווארשא דף י"ד סיוון כ"ח חשנתי כי נעתקו באזה שגיאה בתוך
תשובות ריט"ע ועל כן לא חסרתים לדפוס אומנם אחרי שובי נחמתי כי התשובות האלו המה
באת תשובה לאזה גאון וריט"ע הביא אותם ונכלל כאשר הביא הלכות גדולות והרבה שאלות
ותשובות ממש כמו ש"ת הגאונים שדפסו בצרלין וכאשר כתבונן בדברי רב האי גאון הובאו
בהלכות רי"ג גיאות דף כ"ח ע"ב יתבאר לנו כי התשובה הזאת היא לרב נטרונאי גאון
ובטוף התשובה הראשונה יש איזה חסרון בהעתקה ככהוג בכל כתבי יד הישנים והכוונה
מבוארת ש"ל כי שני יו"ט של ר"ה המה כאלו כתבו בסמי על כן קדושה אחת הם לא כן
שני ימים טובים של גלויות שבעשו ממש ספיקא הם כשמי קדושות ובתשובה השניה בתחלתה
לריך להיות מתפלל יחיד (שבע).

תשובת רש"י המובאת בלד 27 העתחלת וכבר נחלקו גדולי הדור בכתבה על ידי אחד
מתלמידיו ואולי רבינו שמחה מוויטרי בעלמו והיא תשובה נפלאה לזכירים וכפי הנראה לא
מדעה בשלימות גם לכדויי רש"ס ורבינו תם כפי שזכרתי בתוספת בכל מערבין דף מ"ט
ע"א ד"ה זכרון אחד עולה וגם בגליון שהביא שם מהרש"ל אמנם גם כאן נמנע איזה
שנויים בהעתקה אבל לא הרבה כבשאר העתקות הקדמונים כמו בספרי הפרסם ווכל שכן
ספר הישר לרבינו תם ועל כן נראה כי ראוי לתקן השורה הראשונה כזה וכבר נחלקו גדולי
הדור על הגאון רבי יצחק לוי שמוקיין לפרש מקראות של מושפי היום" ובשורה שביעית ל"ל
[כדכתיב] באחד לחדש וכו' ובלד 28 בשורה ראשונה לריך לקרות כזה ויש שאין [מניחין]
כגון גאונים לותר ועליהם רעוז בתוספת שם שכתבו ויש גאונים קדמונים שאין מניחין לומר
ובראשי חדשיכם ממש כמו שכתוב באת התשובה, ובספר הפרסם הגדול דפוס הג"ל סי' קס"ח
כתוב כזה וגם הורה ר' יצחק הלוי ז"ל לומר ובראשי חדשיכם כדרך שעושין בשנת ור"ח
כן דעת רבי ור"ל רש"י רמון לתשובתו המתחלת כאן לז 28 אשר הוקקני.

B

283a